

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Vybrané církevní dokumenty vztahující se k ochraně životního prostředí a návrh kritérií pro eko-teologický dokument CČSH

Selected church documents relating to environmental protection and proposal of criteria for an eco-theological document of the CSHC

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D

Autor:

Ing. Petr Hurych

Praha 2024

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucímu mé diplomové práce doc. ThDr. Jiřímu Vogelovi, Th.D. A to nejen za vedení, konzultace, cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této práce, ale především za ochotu a trpělivost, kterou projevil, když jsme si ujasňovali téma a podobu práce. Za trpělivost a podporu také děkuji své rodině, a především manželce Marii.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací s názvem Vybrané církevní dokumenty vztahující se k ochraně životního prostředí a návrh kritérií pro eko-teologický dokument CČSH vypracoval samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20.04.2024

Petr Hurych

Anotace

Cílem diplomové práce je zhodnocení, zda má Církev československá husitská aktuální dokument, který se věnuje problematice ochrany životního prostředí. A následné zhodnocení a porovnání tohoto dokumentu s dokumenty a prohlášeními jiných církví. Výsledkem práce pak jsou doporučení, která se vztahují k tvorbě nového dokumentu a následné možnosti práce s ním tak, aby vstoupil do povědomí členů církve a stal se skutečným podkladem pro ekologický život církevních společenství.

Annotation

The aim of the thesis is to evaluate whether the Church of the Czechoslovak Hussite has a current document that deals with environmental protection. And subsequent evaluation and comparison of this document with documents and statements of other churches. The result of the work is recommendations that relate to the creation of a new document and the subsequent possibility of working with it to enter the awareness of the members of the church and become a true basis for the ecological life of the church community.

Klíčová slova

Křesťanství, církve, Světová rada církví, ekologie, životní prostředí, prohlášení, církevní dokumenty, změny klimatu.

Key words

Christianity, churches, World Council of Churches, ecology, environment, statement, ecclesiastical documents, climate changes.

Obsah

Seznam zkratk	1
Úvod	2
1. Ekologie jako teologicko-etický problém	4
1.1 Otázky ekologie a změna globálního klimatu	5
1.1.1 Globální změna klimatu	5
1.1.2 Další ekologické problémy	7
1.1.3 Způsoby řešení ekologických problémů	7
1.1.4 Budoucnost – naděje či strach?	9
1.2 Ekologie z teologicko-etického hlediska	10
1.2.1 Boží stvoření	11
1.2.2 Boží zjevení	13
1.2.3 Ekologie jako náboženství	14
2. Církev československá husitská a její reflexe problematiky životního prostředí	17
2.1 Komunikace církve	18
2.2 Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské	19
2.2.1 Dokument a doba jeho vzniku	19
2.2.2 Délka, adresáti a jazyk dokumentu	20
2.2.3 Obsahová stránka dokumentu	22
2.2.4 Zhodnocení dokumentu	33
3. Světová rada církví	36
3.1 Dokumenty SRC vztahující se k ekologii	37
3.2 Zápis o klimatické spravedlnosti	38
3.2.1 Obsahová stránka dokumentu	38
3.2.2 Zhodnocení dokumentu	39
3.3 Živá planeta: Hledání spravedlivé a udržitelné globální společnosti	39
3.3.1 Obsahová stránka dokumentu	40
3.3.2 Zhodnocení dokumentu	41
3.4 Prohlášení k COP28: Odpovědnost za klimatickou spravedlnost	42
3.4.1 Obsahová stránka dokumentu	43
3.4.2 Zhodnocení dokumentu	44
3.5 Návrh prohlášení o jednotě	45
3.5.1 Obsahová stránka dokumentu	45
3.5.2 Zhodnocení dokumentu	47
3.6 Celkové zhodnocení dokumentů SRC	49
4. Římskokatolická církev	51
4.1 Encyklika Laudato si	52
4.1.1 Obsahová stránka dokumentu	52
4.1.2 Zhodnocení dokumentu	58
5. Českobratrská církev evangelická	60

5.1 Dokumenty ČCE vztahující se k životnímu prostředí.....	60
5.1.1 Prohlášení prvního zasedání 35. synodu.....	61
5.1.2 Investiční kodex ČCE	62
5.2 Praktické kroky ČCE k ochraně životního prostředí.....	63
5.3 Zhodnocení vztahu ČCE k životnímu prostředí	65
6. Doporučení CČSH k tvorbě dokumentu o životním prostředí.....	67
6.1 Ochrana životního prostředí skrze reálné činy	67
6.1.1 Návrhy konkrétních činů a akcí.....	68
6.2 Návrhy pro tvorbu dokumentu CČSH.....	70
6.2.1 Biblické odkazy a teologie CČSH	71
6.2.2 Vzdělávání	72
6.2.3 Ekospiritualita	72
6.2.4 Církevní tradice a žitá praxe.....	73
6.3 Celkové shrnutí.....	74
Závěr.....	76
Použitá literatura	77
Primární literatura:	77
Sekundární literatura:	77
Elektronické zdroje:	77
Seznam příloh:	79

Seznam zkratek

CČSH – Církev československá husitská

COP – Conference of the Parties of the United Nations Framework Convention on Climate Change
(Konference Organizace spojených národů o změně klimatu)

ČCE – Českobratrská církev evangelická

ČR – Česká republika

IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change (Mezivládní panel pro změnu klimatu při OSN)

OSN – Organizace spojených národů

ŘKC – Římskokatolická církev

SRC – Světová rada církví

ZSEO – Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské

ŽP – životní prostředí

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám otázkou ekologie a hodnotím, jak se k této otázce postavily vybrané křesťanské církve s důrazem na Církev československou husitskou (dále též jen CČSH), neboť jsem členem této církve.

Otázku ekologie jsem si vybral z toho důvodu, že se jedná, v důsledku probíhajících změn globálního klimatu, o problém všech lidí světa. A byť se tyto změny v některých oblastech planety, včetně České republiky, neprojevují příliš dramaticky, na řešení tohoto problému se budou muset podílet všechny státy a lidé světa.

V první kapitole se proto zamyslím nad samotnou problematikou životního prostředí a dalšími možnými oblastmi, kterých se dotýká. Ať již jde o otázky ekonomické, sociální, etické, politické atd. Zároveň stručně zhodnotím diskuzi stoupenců a odpůrců teorie globální změny klimatu. Neboť tato diskuze byla u nás, především díky exprezidentovi Václavu Klausovi a jeho stoupencům velmi živá. Zamyslím se také nad tím, zda a proč by se k této otázce měly vyjadřovat církve. Zda k tomu mají nějaké morální předpoklady či povinnosti a jaký je vlastně vztah víry k otázce ekologie.

Ve druhé kapitole se budu věnovat oficiálním dokumentům a prohlášením CČSH, které se k této otázce vztahují. Nebudu se zabývat jednotlivými aktivitami a činnostmi sborů, ani texty, články a kázáními duchovních, vztahujícími se k ochraně životního prostředí. Místo toho budu hodnotit církve jako celek. Zaměřím se proto na to, zda existuje oficiální prohlášení či dokument k ekologii, který by odpovídal požadavkům dnešní společnosti a doby.

Na zhodnocení dokumentů CČSH navážu představením a zhodnocením vybraných dokumentů Světové rady církví. Tato organizace je největším ekumenickým společenstvím křesťanských církví a CČSH je jeho členem. Dokumenty Světové rady církví lze tedy vnímat jako něco, s čím CČSH souhlasí a s hodnotami a prohlášeními v nich obsažených se identifikuje.

V následující, čtvrté kapitole se podívám na dokument Římskokatolické církve, jakožto největší křesťanské církve v České republice i ve světě, vztahující se k otázce životního prostředí. Po dohodě s vedoucím práce budu hodnotit pouze jeden dokument a tím je encyklika *Laudato si*. A to z toho důvodu, že se jedná o rozsáhlý text, kterému se navíc dostalo poměrně velké pozornosti jak uvnitř, tak vně Římskokatolické církve.

V páté kapitole se pak podívám na dokumenty vztahující se k ochraně životního prostředí vydané Českobratrskou církví evangelickou. Tuto církev jsem zvolil z toho důvodu, že se jedná o přibližně stejně velkou křesťanskou církev jako je CČSH, která je navíc také členem Světové rady církví. Může tedy být zajímavé porovnat, jak se tyto dvě relativně stejně velké církve působící na území České republiky staví k otázce ekologie. Neboť právě z důvodu obdobné velikosti a územně omezené působnosti (obě církve, až na drobné výjimky působí pouze na území Česka) může mít toto porovnání větší vypovídací váhu než porovnání s Římskokatolickou církví.

V poslední, šesté kapitole se pak pokusím nastínit jistá doporučení a náměty pro CČSH, jak by na základě vzniklého porovnání mohla rozšířit či doplnit svoje aktivity a prohlášení vztahující se

k životnímu prostředí. Zaměření této kapitoly se bude výrazně odvíjet od zjištění učiněného ve druhé kapitole. Pokud dojde k závěru, že CČSH má dokument k dané problematice, který je aktuální a nosný pro tuto dobu, tak se doporučení budou týkat spíše toho, jak s dokumentem lépe pracovat, aby vstoupil do širšího povědomí členů církve. A jak otázku ochrany životního prostředí v rámci církve, jejich dokumentů a činnosti ještě více reflektovat. Pokud však bude odpověď záporná a dojde ke zjištění, že CČSH vhodný dokument nemá, zaměřím se spíše na to, co by mělo být v dokumentu obsaženo, jakou by měl mít podobu a jakými doprovodnými aktivitami či doporučeními jeho případné vydání doplnit.

Diplomová práce by tak měla přinést čtenáři představu o tom, jak si CČSH stojí v otázkách životního prostředí v porovnání s jinými církvemi. A zda existují, případně jaké jsou, možnosti a cesty, kterými by se CČSH v této oblasti měla ubírat.

1. Ekologie jako teologicko-etický problém

Současná doba s sebou přináší řadu etických problémů a otázek, ve kterých se může běžný člověk jen stěží orientovat. Řada z nich je velmi odborná a člověk je vnímá a hodnotí spíše pocitově a emotivně než racionálně. Jde například o řadu témat spojených s oblastí medicíny, jako je umělé oplodňování, manipulace s kmenovými buňkami a lidským genomem či prodlužování lidského života a s tím spojená otázka jeho kvality a případné euthanasie.

U řady otázek je lidské vnímání ovlivněno také vlivem zábavního průmyslu. Každý z nás viděl nějaký film, kde se stroje postavily proti lidem a pokusily se ovládnout svět. Případně si vědci nezodpovědně zahrávali s úpravou genů různých živočichů (pravěkých ještěřů, virů a bakterií, pavouků, vlků, krokodýlů, ale i lidí) a stvořili vraždicí monstra, se kterými museli lidé bojovat. Není tudíž divu, že řada lidí reaguje negativně na články zmiňující pokrok ve vývoji umělé inteligence či genového inženýrství.

Některé další problémy jsou zase takového charakteru a velikosti, že je běžný člověk v jejich plném rozsahu a velikosti často nemůže pojmout. Navíc, když v jeho bezprostředním okolí se nijak výrazně neprojevují. Takovým problémem může být změna klimatu a s ní spojené znečišťování životního prostředí, vymírání živočišných druhů atd.

Každý člověk u takovýchto otázek hledá nějaké autority, o jejichž názor by se mohl opřít. Jsou to často různé státní, neziskové či veřejnoprávní instituce a organizace, různí odborníci a vědci, ale často bohužel také jen celebrity a rádoby osobnosti, které se vyjadřují k věci, kterým až tak moc nerozumí. Jednou z autorit, která dlouhodobě pomáhala, a i nadále by měla pomáhat utvářet názor lidí na nejrůznější etické problémy, je církev.

Byly to právě církve a náboženství, které spoluvytvářely etické a morální stanoviska většiny etnik, národů a kultur. A byť církve v řadě států světa, včetně České republiky (dále také jen ČR), ztrácejí svůj vliv¹, tak roli jisté morální autority by opouštět neměly.

Z tohoto důvodu bych se chtěl podívat na jeden konkrétní problém a na jeho reflektování některými největšími církvemi působícími na území ČR s důrazem na reflexi dané otázky v Církvi československé husitské, jejímž jsem členem. Problém, který jsem zvolil, je otázka životního prostředí, jakožto problém dotýkající se každého z nás. Otázka ekologie a životního prostředí se svým způsobem dotýká i celé řady dalších problémů, jako je konzumní způsob života, samotná

¹ O zmenšujícím se vlivu církví v ČR asi nejlépe svědčí pravidelné sčítání počtu obyvatel. Za 30 let, od roku 1991 do roku 2021, ubylo 2,2 mil. lidí označujících se za věřící. Přičemž z 2,33 mil. obyvatel označujících se za věřící v roce 2021 se 960 tisíc lidí nehlásí k žádné církvi. Z tohoto hlediska ubylo téměř 3,2 mil. věřících, hlásících se ke konkrétním církvím. A nic na tom nemění ani ta skutečnost, že otázky týkající se víry přešly při sčítání z kategorie povinných do dobrovolných. Neboť je otázkou, zda lze člověka, který se ke své víře, respektive církvi nehlásí, považovat skutečně za věřícího. Více údajů ze sčítání obyvatel je k dispozici na webových stránkách: Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira>

kvalita lidského života, přístup k základním životním potřebám (pitné vodě, čistému vzduchu, potravinám) atd. Navíc se jedná o otázku, která v české společnosti díky činnosti exprezidenta Václava Klause svého času poměrně rezonovala a řada lidí na ní má vyhraněné názory.

1.1 Otázky ekologie a změna globálního klimatu

Ekologické otázky bývají velmi často dávány do souvislosti se změnou globálního klimatu. Dříve označovanou jako globální oteplování. Od tohoto označení se však postupně upustilo z důvodu, že jeho projevy mají různou podobu, a ne vždy se musí projevovat zvýšením teplot. Je proto vhodnější mluvit ne o oteplování, ale o změně klimatu.

Otázka změny globálního klimatu často přehlušuje všechny ostatní ekologické problémy nebo má tendenci je do sebe vstřebávat. Jde například o znečišťování vod a ovzduší, úbytek biodiverzity, vymírání živočišných druhů atd. Zůstává však otázkou, zda je toto slučování jednotlivých problémů do jednoho celku vhodné a prospěšné. A to i vzhledem k tomu, že se stále ozývají hlasy, v ČR díky Václavu Klausovi obzvláště silné, které teorii globálního oteplování / změny klimatu zpochybňují.

1.1.1 Globální změna klimatu

Jak už sám název naznačuje, jde o globální problém, který vyžaduje globální pohled a případné celosvětové řešení. Navíc se v různých částech světa může projevovat různě, a ne vždy negativně. Tímto argumentuje například i Václav Klaus, který, jakožto známý odpůrce teorie o globální změny klimatu, ve své knize *Modrá, nikoli zelená planeta* uvádí: „*Zvýšení hladiny moří může být hrozivé pro obyvatele onoho tichomořského ostrůvku ..., ale zvýšení teploty může vést k tomu, že bude obyvatelná obrovská část Sibíře, která je rozlohou mnohotisíckrát větší.*“²

Člověk tak může nabývat pocitu, že se vlastně nic neděje a pokud děje, tak to není nic dramatického. Navíc je pravda, že se na planetě Zemi střídají teplejší období s chladnějšími a zemské klima ovlivňuje mnoho aspektů. A vzhledem k relativně krátkému období přesných měření teplot a dalších meteorologických ukazatelů nemusíme všechny aspekty plně znát. Což bývá také častým argumentem odpůrců teorie globálního oteplování.

Další spornou otázkou v této problematice je, jak a do jaké míry se na změnách světového klimata podílí člověk. Je jeho jednání opravdu zásadní pro tyto změny, anebo hraje spíše jen okrajovou či vůbec žádnou roli? I zde je mezi zastánci a odpůrci této teorie rozpor.

² KLAUS, Václav. *Modrá, nikoli zelená planeta: co je ohroženo: klima, nebo svoboda?* Praha: Dokořán, 2007. ISBN 978-80-7363-152-9, str. 119.

Při čtení publikací zabývajících se otázkou změn klimatu člověk narazí ještě na jednu velkou nesrovnalost. A tou je otázka jednoty vědecké komunity ohledně změn globálního klimatu a jejich příčin. Stoupenci teorie, že ke změnám dochází, se snaží vytvářet obraz, že vědecký svět je v tomto zajedno. A ti lidé, kteří se staví proti této teorii, jsou z jiných oborů (ekonomie, politologie, ...) a problematice náležitě nerozumí. Případně jsou přímo financováni uhlíkovou lobby³.

Oponenti se naopak snaží poukazovat na to, že vědecký názor rozhodně není jednotný⁴, ale že dochází k nátlaku na jinak smýšlející odborníky a vědce, jejichž články nejsou publikovány, nejsou jim přidělovány granty a jsou i jinak přímo či nepřímo perzekuováni za své názory. Globální oteplování a, dle jejich názoru, uměle vytvářená hysterie s ním související tak prý slouží pouze k potlačování lidských svobod, svobodné diskuze a má vést k ovládnutí lidských mas a celé společnosti. „... je zřejmé, že ekologisté nechtějí změnit klima. Chtějí změnit nás a naše chování. Přejí si nás kontrolovat a ovládat.“⁵

Je patrné, že stoupenci teorie o globální změně klimatu se s jejími odpůrci neshodnou ani v tom, zda ke změnám dochází. A pokud by již odpůrci přistoupili na domněnku, že se s klimatem skutečně něco děje, tak se neshodnou v tom, co je příčinou (člověk x jiné neovlivnitelné faktory, např. intenzita slunečního záření). Jediné, na čem se tyto dva tábory do jisté míry shodnou, je to, že vše, co zatím člověk udělal či má v plánu udělat, je naprosto nedostačující. A to včetně Kjótského protokolu. Obě dvě strany z toho však vyvozují odlišné závěry. Zatímco stoupenci této teorie volají ještě po větších restrikcích a zákazech fosilních paliv, různých omezeních či naopak podpoře obnovitelných zdrojů, tak odpůrci argumentují, že bychom měli všemu nechat volný průběh a zaměřit se na řešení a přizpůsobení se případným negativním následkům.

Je patrné, že názor na globální změnu klimatu a jeho případná řešení není ani v odborné, ani v laické veřejnosti jednotný. Můžeme se setkat jak s jejich stoupenci, tak i odpůrci a argumentace obou stran se může zdát správná a rozumná. Cílem této práce však není rozhodnout, zda k těmto změnám dochází či nikoliv. Na to autor nemá první potřebné znalosti a za druhé nabyl dojmu, že se z velké části jedná spíše o úhel pohledu a osobní přesvědčení jednotlivých autorů, kdy zastánci i odpůrci teorie globálního oteplování jsou schopni stejná data různě interpretovat.

Ať již člověk souhlasí s argumenty jedné či druhé strany, byla by chyba vnímat ekologii pouze prizmatem globální změny klimatu. Otázky ekologie a životního prostředí jsou totiž mnohem širší a komplexnější. A nemají pouze tento globální, běžnému člověku vzdálený rozsah, ale mohou

³ Míňeny společnosti zabývající se těžbou a zpracováním ropy, těžbou uhlí, výrobou elektřiny z uhlí a dalšími činnostmi produkujícími velké emise oxidu uhličitého.

⁴ Mezi lidmi publikujícími ve skeptickém duchu se v ČR kromě bývalého prezidenta Václava Klause, řadí profesor ČVUT Miroslav Kutílek či řada členů Institutu Václava Klause. Z lidí mimo ČR bych zmínil třeba dánského politologa a statistika Bjoer Lomborga či britského politika a novináře Nigela Lawsona.

⁵ KLAUS, Václav. Modrá planeta v ohrožení: (sborník nových textů o globálním oteplování). Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-277-9, str. 148.

mít i ryze lokální projevy. A toto je nutné mít na paměti při tvorbě jakéhokoliv prohlášení či práce týkající se ekologie.

1.1.2 Další ekologické problémy

Globální změny klimatu nejsou jedinými problémy, se kterými se světová společnost potýká. Mezi další vážné problémy patří znečišťování vod a ovzduší, úbytek biodiverzity, úbytek deštných pralesů, rozšiřování pouští, omezenost zdrojů, jejich nadměrné využívání a řada dalších.

Mnoho odborníků se snaží tyto problémy vnímat propojeně v souvislosti s globální změnou klimatu. Existuje tak jednoduchá premisa, že nadměrné užívání fosilních paliv vede ke znečištění ovzduší skleníkovými plyny. To vyvolává globální změny klimatu, které vedou k tání ledovců, úbytku biodiverzity, vymírání živočišných druhů apod.

Byť tato posloupnost působí zjevně a logicky, tak může vést k tomu, že některé problémy budou opomenuty. A to buď proto, že s jevem globálního oteplování přímo nesouvisí, což může být třeba otázka využívání zvířat pro lékařské a vědecké pokusy či otázka invazních druhů rostlin a živočichů. Nebo mohou být opomíjeny z toho důvodu, že jsou pro globální ekology zanedbatelné. Takovýmto případem mohou být třeba odpady podél místní silnice či kácení stromů na konkrétním městském sídlišti atd.

S těmito rádobý zanedbatelnými a drobnými ekologickými problémy velmi úzce souvisí otázka, kde a jak má docházet k řešení problémů souvisejících se životním prostředím.

1.1.3 Způsoby řešení ekologických problémů

Globální změna klimatu je bezesporu nejmedializovanějším ekologickým problémem. Pro řadu lidí se však může jednat o něco abstraktního, co se jich osobně nedotýká a co nejsou schopni nijak ovlivnit. Každého jistě dojmou či rozesmutní záběry a zprávy o úhynu velryb, vymírání živočišných a rostlinných druhů či fotografie zničených deštných pralesů. Může to však být, a často je, vnímáno, jako že se to týká někoho jiného, že je nám tento problém vzdálen.

Přitom skutečnost, na které se část stoupenců teorie globálního oteplování shodne s některými jejími odpůrci, je předpoklad, že náprava musí přijít od prostých lidí. Od změny jejich chování a preferencí. Od (dobrovolného) příklonu k upřednostňování lokálních, ekologických či recyklovatelných produktů, snahou o úsporu energií, šetrnějším nakládáním s odpady, jejich tříděním atd. K tomuto se hlásí třeba i Václav Klaus ve své knize *Modrá planeta v ohrožení*, kde tvrdí: „*Ekologická péče a úspornost je něco, k čemu se hlásím a hlásit budu.*“⁶

⁶ KLAUS, Václav. *Modrá planeta v ohrožení: (sborník nových textů o globálním oteplování)*. Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-277-9, str. 56.

Bohužel řada ekologických aktivistů má pocit, že nelze čekat, až se návyky a preference lidí změni na základě působení vzdělávacích, tržních a jiných přirozených společenských faktorů, ale požadují, aby tato změna byla rychlá a rázná. Má jí být dosaženo na základě rozhodnutí z vyšších míst. Mají to být jednotlivé státy, jejich vlády či nadnárodní instituce (Evropská unie, OSN), které rychle přijmou náležitá opatření k ochraně životního prostředí a budou dohlížet na jejich dodržování.

Tato snaha přenést zodpovědnost za životní prostředí z jednotlivců na vlády, případně na nadnárodní instituce však může být kontraproduktivní.

Prvně dochází k často zbytečnému rozporu mezi různými skupinami, které se problematice životního prostředí věnují. Neboť kromě toho, zda a jaké ekologické problémy existují, se také řeší, jak a případně kde je řešit. Zda na lokální či globální úrovni. Přitom by toto mohl být jeden ze společných bodů, na kterém se odpůrci i stoupenci teorie globální změny klimatu shodnou.

Dále dochází k jistému odcizení problému od běžného člověka. Ten získává pocit, že se jedná jak o problém, který se ho přímo netýká, tak zároveň o problém, který on se svými skromnými prostředky a možnostmi není schopen vyřešit. Protože co se změní, když já, jako jednatel v České republice, budu třídít odpad, když stamiliony lidí v Asii, Africe či Jižní Americe tak nečiní? Má v tomto měřítku moje jednání nějaký reálný dopad a vliv?

Tato otázka je zcela legitimní, a to i vzhledem k tomu, že navrhovaná globální řešení by často vedla ke snížení životní úrovně obyvatel vyspělých států. Ti by se navíc museli či měli na opatřeních ochrany globálního klimatu podílet výrazněji. A to jak z důvodu své ekonomické síly, tak i podílu na tvorbě znečištění. Vyspělé země totiž vypouští do ovzduší více oxidu uhličitého na jednoho obyvatele než země rozvojové. Zároveň jejich bohatství a prosperita byla historicky postaveny na spotřebě fosilních paliv. Od uhlí, přes ropu až po zemní plyn.⁷

I zde však může dojít k rozporům a odlišným interpretacím. Je totiž patrné, že ve vyspělých zemích se životní prostředí postupně zlepšuje. Patrné to je i v naší zemi, kde po roce 1989 došlo k vybudování mnoha čističek odpadních vod, odsíření uhelných elektráren a tepláren, obnovy řady remízku a mezí, vyhlášení mnoha chráněných oblastí atd. To vše vedlo k výraznému zlepšení kvality vod v řekách, ovzduší a celkově lepšímu stavu přírody. Tento vztah mezi výší bohatství společnosti a kvalitou životního prostředí lze doložit statisticky a ilustruje ho environmentální Kuznětsovova křivka. Ta ukazuje, že existuje jistá hodnota bohatství, od které se společnost začne více zaměřovat na stav životního prostředí a upřednostní jeho kvalitu před další spotřebou a růstem bohatství.⁸ Dle odpůrců teorie globální změny klimatu by tak jakékoliv kroky, které by vedly ke snížení bohatství

⁷ Touto problematikou se podrobně zabývá kniha: FLANNERY, Tim F. *Měníme podnebí: minulost a budoucnost klimatických změn*. Praha: Dokořán, 2007. ISBN 978-80-7363-121-5. Etickými otázkami ohledně rozdělení zodpovědnosti a povinností spojených s ochranou životního prostředí mezi vyspělé a rozvojové země se zabývá např. kniha GARVEY, James. *Etika klimatické změny: co je a co není správné ve světě, který se otepluje*. Přeložil Alžběta VARGOVÁ. Dnešní svět. Praha: Filosofia, 2018. ISBN 978-80-7007-554-8.

⁸ Otázce vztahu bohatství a kvality životního prostředí je věnována celá třetí kapitola knihy Modrá, nikoli zelená planeta od V. Klause.

(především západní) společnosti, vedly ve svém důsledku pouze ke zhoršení životního prostředí jako celku.

Nevhodné řešení otázky, kdo a v jaké míře má nést náklady na projekty spojené s ochranou světového klimatu, může také vést také k tomu, že se bude prohlubovat nedůvěra a jistá odtažitost lidí od této problematiky. Protože obyvatelé vyspělých západních zemí (kam počítám i Českou republiku) ponесou ve velké míře náklady, ale žádný výrazný efekt na svůj život a jeho kvalitu neuvidí. Příjemcem těchto benefitů budou převážně lidé v rozvojových zemích. A je zcela pochopitelné, že člověk spíše vnímá a je ochoten řešit ty věci, které se ho přímo dotýkají a efekt jejich řešení reálně uvidí. Lidé tak budou radši a ochotněji řešit špatný stav ovzduší ve svém městě, povalující se odpady v okolí svého bydliště, kvalitu a dostatek vody ve svém regionu či zemi atd. Do řešení takovýchto reálných problémů se budou lidé ochotni zapojit jak finančně, tak třeba také fyzickou účastí na nějaké dobrovolnické akci (např. různé úklidové akce, sázení stromů apod.). Budou totiž vidět a vnímat konkrétní problém, bude v jejich silách se podílet na jeho řešení a budou moci těžit z benefitů tohoto řešení.

1.1.4 Budoucnost – naděje či strach?

Pro řešení ekologické otázky je tedy nutné přesvědčit lidi, že se jedná o problém, který se jich osobně a bytostně dotýká. Nesmí se domnívali, že je to něco vzdáleného a neosobního, co se týká jiných lidí na jiném místě světa. A že si za to případně daní lidé mohou sami, neboť oni se na rozdíl od nás chovají k přírodě nezodpovědně.

Každý člověk si musí uvědomit, že ochrana životního prostředí se týká i jeho, a i on se na ní musí podílet. A že i drobné změny v jeho chování mohou vést ke zlepšení současné situace, která bude mít pozitivní dopad (nejen) na jeho život. Ať již půjde o čistší vzduch ve městě, čistší řeky, méně odpadků v ulicích a parcích či jen méně kamionů na silnicích a dálnicích.

Jak o tom však člověka přesvědčit? Václav Klaus a někteří další lidé tvrdí, že to vyřeší trh a jeho přirozené mechanismy. Neboť bohatší lidé preferují žít v čistším prostředí. Je tedy pouze otázkou času, kdy společnost dosáhne dostatečného bohatství, aby došlo k proměně lidského chování ve vztahu k životnímu prostředí. Tito lidé také poměrně výrazně spoléhají na technologický a vědecký pokrok a jsou přesvědčeni, že právě tento pokrok s sebou přinese řešení většiny současných problémů a negativních jevů.

Stoupenci teorie globální změny klimatu a ekologičtí aktivisté však většinou takto optimisticky do budoucnosti nehledí. Budoucnost vykreslují spíše v negativním, až katastrofickém či apokalyptickém obraze. Za tímto postupem může být z části zkušenost s tím, že přes všechna varování a uskutečněná jednání a dohody, zatím lidstvo v boji proti těmto změnám mnoho neučinilo.

Druhým důvodem k tomuto negativnímu vykreslování budoucnosti může být přístup postavený na heuristice strachu. S tímto termínem pracuje a dále ho rozvádí např. H. Jonas ve své

knize Princip odpovědnosti. Jde o skutečnost, že člověk mnohem intenzivněji prožívá špatné, zlé věci (malus), které se mu dějí. Naopak věci dobré (bonus) často ani nevnímá či bere jako samozřejmost. Před prožíváním špatných věcí nás chrání a varuje strach. Tento strach nás na jedné straně učí poznávat dobro, neboť definuje to, čemu se chceme vyvarovat a zároveň i to, čeho chceme dosáhnout. Na druhé straně nás vybízí k nějaké aktivitě, abychom se zlým věcem vyhnuli. Problém je, že u řady věcí, do kterých lze zahrnout i změnu globálního klimatu, žádné reálné zlo nepociťujeme. V reálu se nám zatím nic špatného neděje a ani historicky nemáme s tímto jevem žádnou špatnou zkušenost. Proto „... tedy musí roli zakoušeného malum převzít malum představované, a tato představa se nedostaví sama sebou, nýbrž je nutné ji záměrně vytvářet ...“⁹ A právě z této snahy „vytvářet představované malum“, které člověk zatím reálně nezažívá, může pramenit pesimismus řady ekologických aktivistů a jejich prohlášení.

Na druhou stranu je však nutno říci, že argumenty obou stran pro změnu chování člověka a jeho vztahu k přírodě jsou často pouze utilitářské a ekonomické. Člověk dělá něco, aby se zlepšila kvalita jeho života. Čistě ekonomicky by to šlo vyjádřit jako vztah nákladů a výnosů. Člověk se v něčem omezí či nějak upraví své jednání a odměnou mu bude lepší životní prostředí.

Tento ekonomický přístup je však, dle mého soudu, neúplný a nedostatečný. Nevede totiž k trvalé změně lidského chování a smýšlení, ale je změna omezena do doby, než přijde nějaká ekonomická krize a společnost zchudne či se ochrana prostředí přestane ekonomicky vyplácet. K trvalé změně chování a smýšlení vede spíše teologicko-etický pohled na tuto problematiku.

1.2 Ekologie z teologicko-etického hlediska

Při teologickém pohledu na vztah člověka k životnímu prostředí můžeme mluvit o vztahu člověka s Božím stvořením. V tomto vztahu by mělo dojít o oproštění od ekonomických aspektů. Člověk by neměl na přírodu hledět pouze jako na zdroj surovin. Měl by si jí vážit a ochraňovat ji z pouhé úcty k ní a respektu ke všemu živému. Vše, co existuje, totiž bylo stvořeno bez přičinění člověka. A člověk pouze mění jednotlivé přírodní zdroje na něco jiného. Člověk na rozdíl od Boha není schopen tvořit z ničeho. Vždy musí najít a využít nějaký přírodní zdroj, aby mohl tvořit sám. Navíc i on sám je součástí Božího stvoření. Neměl by se z něho tedy vyčleňovat, ale měl by o něj pečovat s péčí dobrého hospodáře.

⁹ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti: pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Oikúmené. Praha: Oikoyomenh, 1997. ISBN 80-86005-06-2, str. 58.

1.2.1 Boží stvoření

Mýtus o stvoření světa, respektive celého vesmíru, nalezneme v Bibli primárně v První knize Mojžíšově, Genesis. Jisté zmínky o stvoření světa Bohem můžeme nalézt také v Žalmech, knize Job a na některých dalších místech. Pro nás však budou stěžejní první dvě kapitoly knihy Genesis, které podávají nejucelenější představu o židovském a z něho vycházejícím křesťanském pohledu na stvoření světa. Pro nás, z hlediska ekologie, budou klíčové tři aspekty: 1) Bůh jako stvořitel; 2) člověk jako součást stvoření; 3) poslání člověka ve světě.

Bůh, na rozdíl od člověka, tvoří z ničeho. Pouze na základě svého slova. Bůh něco řekne a stane se tak. Již tento aspekt by měl vést člověka k pokoře a úctě ke všemu stvoření. Neboť my nic stvořit nedokážeme. My můžeme jen něco přetvořit.

Bůh také vše, co stvořil, stvořil jako dobré. „*Bůh viděl, že všechno, co učinil je velmi dobré.*“¹⁰ Tímto konstatováním je završeno celé Boží tvoření. A pokud člověk toto tvrzení přijme za své a akceptuje stvoření jako velmi dobré, tak by se k němu tak měl i chovat. Nemá důvod s ním bezdůvodně zápasit, bojovat proti němu či ho drancovat, ale měl by s ním žít v souladu a harmonii.

Člověk sám je navíc součástí stvoření. I on byl dle Bible stvořen Bohem, a to během šestého dne. Člověk by se proto neměl ze stvoření vylučovat a vyvyšovat se nad něj. Ve své podstatě by měl člověk ke stvoření přistupovat po vzoru svatého Františka a vnímat vše kolem sebe jako své bratry. Toto vnímání stvoření s sebou přináší dvě možnosti. Stvoření lze vnímat jako menší a slabší bratry, kdy stvoření šlo od toho jednoduššího a prostšího až ke svému vrcholu v podobě člověka. V tu chvíli by bylo povinností člověka o své menší bratry pečovat a starat se o ně.

Druhou možností je pohlížet na stvoření jako na starší bratry. Přece jen byl člověk stvořen až jako poslední. Starší bratři tu jsou od toho, aby nám pomáhali, chránili nás, všemožně nás podporovali a my jim za to máme být vděční, jejich štědrosti nezneužívat a pečovat o ně, když zestárnou. Oba dva pohledy tak vedou k zodpovědnému způsobu života a péči o vše živé.

Třetím aspektem Božího tvoření, který může mít dopad na vztah člověka ke stvoření, je úloha člověka ve světě. U tohoto tématu bych se zdržel trochu déle. V prvních dvou kapitolách knihy Genesis nalezneme zdůvodnění, proč Bůh člověka stvořil a jaké je jeho poslání. Nejmarkantnější a nejzjevnější, co Bůh říká o roli člověka je: „*Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi.*“¹¹ Obdobu této věty pak nacházíme ještě ve verši 28 první kapitoly knihy Genesis. Tuto větu lze snadno vnímat tak, že je člověk postaven nad stvoření, že je něčím významnějším a důležitějším a má tak stvoření vládnout a panovat nad ním. Neboť on, člověk, je stvořen jako obraz Boží.

¹⁰ Gn. 1,31

¹¹ Gn. 1,26

Takovéto pojetí člověka se stalo důvodem ke kritice křesťanství ze strany některých novodobých myslitelů. A to především L. Whitea, který právě tento způsob pojetí člověka a stvoření dává do souvislosti s křesťanstvím. Přímo tak obviňuje křesťanství z velké části ekologických problémů. Neboť dle něho až s příchodem křesťanství a jím vyhlášeného vyčlenění člověka z přírody a stvoření, došlo k tomu, že člověk začal na přírodu hledět čistě jako na zdroj surovin a materiálu. Začal jí vládnout a panovat nad ní, místo toho, aby v ní a s ní žil v souladu.¹²

K podobným, byť ke křesťansko-židovské tradici mírnějším závěrům dochází i J. Moltmann. Ten ve své knize *Bůh ve stvoření* poukazuje na to, že židovská tradice je stará zhruba 3 tisíce let a z ní vyplývající křesťanská tradice téměř 2 tisíce let. K proměně vztahu člověka k přírodě a s ním spojené vědeckotechnické revoluci však dochází až zhruba před 400 lety. Poukazuje tak na skutečnost, že se v oné době muselo stát něco, co pojetí a vnímání křesťanského Boha ve společnosti proměnilo. Touto změnou měla být změna role, která byla Bohu přisuzována. „... *pro sebepochopení lidí před 400 lety byl více rozhodující nový obraz Boha v renesanci a nominalismu: Bůh je všemohoucí a potentia absoluta je vynikající vlastnost jeho božství. Proto musí jeho věrný obraz na zemi, člověk – to znamená fakticky muž -, usilovat o moc a převahu, aby získal své božství. Ne dobrota a pravda, nýbrž moc se stala nejdůležitějším predikátem božství.*“¹³ Z tohoto pochopení Boha a člověka jako jeho obrazu vycházela snaha o podmanění si přírody a absolutistický vztah k ní.

Tato kritika křesťanství a jeho vnímání Boha, světa a úlohy člověka v něm, se může z řady důvodů zdát jako neoprávněná či minimálně neobjektivní. Každopádně klade pomyslný míč na stranu křesťanů a křesťanských církví. Ty by měly ukázat, že křesťanství ze své podstaty nevede k vykořisťování a drancování přírody, ale že naopak vede k úctě a respektu k ní.

Výše zmíněný výklad úlohy člověka ve světě se také z velké části odvíjí od toho, jak vnímáme slovo „panovat“, respektive jak vnímáme „panovníka“. Zda si pod panovníkem představíme absolutistického monarchu, který stojí nad zákonem a rozhoduje o životě a smrti svých poddaných. Nebo zda se přikloníme k pohledu na panovníka, jakožto služebníka svého lidu. Takový panovník se o svůj lid stará, pečuje o něj a z jeho přebytků čerpá zdroje pro uspokojení svých potřeb. A je nutno říci, že biblickému ideálu krále a panovníka se více blíží ona služební forma. To, že člověk měl nad stvořením panovat jako dobrý panovník a služebník dokládají i 4. a 5. verš z druhé kapitoly knihy Genesis: „*V den, kdy Hospodin Bůh učinil zemi a nebe, nebylo na zemi ještě žádné polní křovisko ani nevzcházela žádná polní bylina, neboť Hospodin Bůh nezvlažoval zemi deštěm, a nebylo člověka, který by zemi obdělával.*“¹⁴ Z daného verše vyplývá, že člověk nemá nad stvořením a zemí panovat jako monarcha, ale má jí obdělávat a zúrodňovat ji pro Hospodina, svého Boha.

¹² Whiteovu obvinění křesťanství a případnému spoluvlivu kartesianismu na panovačný vztah člověka k přírodě se věnuje kniha: SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?* Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9. Tématice se věnuje v kapitole *Lidská výjimečnost a vztah k přírodě*.

¹³ MOLTSMANN, Jürgen. *Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření. Velké postavy teologie 20. století.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-25-9, str. 29–30.

¹⁴ Gn. 2,4-5

Správnost tohoto výkladu role člověka ve světě dokládá i výklad původního hebrejského textu. Zde bych si dovil citovat Karla Sládka: „*Hebrejské slovo panovat či vládnout neznamena výkon moci, ale královskou péči o vše živé a zodpovědnost za celý svět. Královské pověření je vztaheno k Boží spravedlnosti a právu, které musí každý člověk respektovat. V kulturním kontextu tehdejších lidí šlo o šetrnou péči o půdu a o zvěř. Obdělávat znamená sloužit stvoření. Člověk je Bohem požehnan a má se stát požehnaním pro druhé, pro celé stvoření. Má chránit zvířata před škodami (Lv 24,18), pomáhat jim v nouzi (Ex 23,4; Dt 22, 4.6), zajišťovat jim potravu (Dt 24,5) a odpočinek (Ex 20,10; 23,12; Dt 5,14).*“¹⁵

Na základě řečeného se domnívám, že jakékoliv prohlášení křesťanské církve k tématu ekologie a životního prostředí by se mělo primárně opírat o vztah člověka k božímu stvoření. Reflektovat, že i člověk je součástí stvoření a Bůh ho pověřil tím, aby o stvoření pečoval.

1.2.2 Boží zjevení

Stejně tak, jako je znalec umění na základě různých charakteristik a specifických tahů štětcem schopen rozeznat od sebe obrazy různých umělců, tak i věřící člověk má možnost ve stvoření rozpoznat něco z jeho Stvořitele, Boha. V Základech víry Církve československé husitské se tento otisk Boha ve stvoření nazývá prvotním čili obecným zjevením. „*Zjevení ve stvoření je zjevení prvotní čili obecné a záleží v tom, že již stvořením chce se Stvořitel darovati svým tvorům k obecenství.*“¹⁶

Římskokatolický kněz a spisovatel Richard Rohr to nazývá první inkarnací. „*Toto sebeodkrytí toho, komu říkáme Bůh, ve fyzickém světě bylo první Inkarnací (ve smyslu obecného výrazu pro jakékoli vtělení ducha), k níž došlo dávno před osobní, druhou Inkarnací, která nastala, jak věří křesťané, s Ježíšem. Abychom tuto myšlenku vyjádřili františkánským jazykem, stvoření světa je První Bible a tato Bible existovala o 13,7 miliardy let dříve, než byla napsána Bible druhá.*“¹⁷

Vzhledem k tomu, že můžeme ve stvoření neboli přírodě, nalézt Boha, je řadou autorů, Richarda Rohra nevyjímaje, doporučováno buď v přírodě, či přímo přírodu kontemplotovat. Skrze sledování a poznávání její krásy se můžeme přiblížit k Bohu a navázat s ním vzájemný vztah či ho prohloubit. Neboli skrze lásku k přírodě, lze navázat úzký vztah s neviditelným a vše přesahujícím Bohem, který je pro nás jinak nepoznatelný a neuchopitelný. Opět bych zde citoval R. Rohra: „*Svatý Bonaventura (1221-1274) učil, že má-li se člověk propracovat k lásce k Bohu, musí začít láskou*

¹⁵ SLÁDEK, Karel. *Ekologická spiritualita a etika*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-696-9, str. 51.

¹⁶ *Základy víry Církve československé husitské se stručným komentářem: přijaté na 1. zasedání VI. sněmu dne 17. října 1971 jako oficiální nauková norma ve znění*, Praha: Církev československá husitská, 2014. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-106-6, str. 32.

¹⁷ ROHR, Richard. *Univerzální Kristus: jak může zapomenutá skutečnost změnit všechno, co vidíme, v co doufáme, v co věříme*. Vydání druhé. Přeložil Jana OGROCKÁ. Brno: Lukáš a syn, 2023. ISBN 978-80-7364-157-3, str. 22.

k těm nejmenším a nejprostším věcem a odtud potom postupovat vzhůru. „Začneme zdola a použijeme celý tento hmotný svět jako zrcadlo, jímž přejdeme k Bohu – nejvyššímu Tvůrci,“ napsal. A dále: „Nejvyšší moc, moudrost a dobrota Stvořitele vyznačuje ze stvořených věcí.“ Vřele doporučuji, abyste tento duchovní pohled brali a uplatňovali zcela doslova. Nezačínejte tím, že se budete snažit milovat Boha nebo třeba jen lidi. Nejdříve milujte skály a živly, pak se posuňte ke stromům, potom ke zvířatům a nato k lidem. Záhy se vám budou jako reálná možnost jevit andělé a k Bohu už potom bude jen kousek.“¹⁸ V tomto úryvku z knihy Univerzální Kristus nám Richard Rohr dává návod, jak skrze jednotlivé prvky přírody a lásku k nim najít Boha a milovat ho.

Tento příklon jistého okruhu spirituality a duchovního hledání k přírodě, vycházející často ze starých náboženských tradic, kdy u křesťanství je nutno poukázat minimálně na svatého Františka z Assisi a jeho menší bratry, je také zároveň velkou výzvou a možná i budoucností náboženství. Poukazuje na to i Karel Sládek, když tvrdí: *„Ekologická spiritualita je duchovní cestou budoucnosti. Během 20. století došlo k obnově poznávání přírody jako náboženského fenoménu.“¹⁹*

Samozřejmě při této duchovní cestě vzniká jisté riziko, abychom přírodu nezaměnili za samotného Boha. Neboli, abychom stvoření nezaměnili za Stvořitele. V tu chvíli by nešlo o setkání s Bohem, ale o modloslužbu. Před tímto rizikem a rizikem panteismu varuje i R. Rohr, který si uvědomuje jistou blízkost svých myšlenek k těmto chybným pohledům na svět a jejich lákavost pro řadu lidí.

Každopádně však platí, že pro věřící lidi by příroda měla mít i jiný, hlubší rozměr, než jen ten ekonomický a materiální. Lidé by v ní měli nacházet i rozměr duchovní a meditační. Měli by jí respektovat a chránit také proto, že nás může přibližovat a vést k Bohu. Proto si naši ochranu a respekt zaslouží i ti tvorové a ta stvoření, které pro nás nemají žádný ekonomický význam. Z křesťanského pohledu má totiž význam a hodnotu každé stvoření a každý tvor, neboť je odrazem samotného Stvořitele, Boha.

1.2.3 Ekologie jako náboženství

Řada odpůrců teorie o globální změně klimatu nazývá ekologické hnutí novým náboženstvím. Řadu těchto výroků lze nalézt i v knihách Václava Klause. Já bych zde zmínil pouze jeden citát uvedený v knize *Modrá, nikoli zelená planeta*, jehož autorem je spisovatel Michael Crichton: *„Jedním z dnešních nejmocnějších náboženství západního světa je environmentalismus. Je*

¹⁸ ROHR, Richard. *Univerzální Kristus: jak může zapomenutá skutečnost změnit všechno, co vidíme, v co doufáme, v co věříme*. Vydání druhé. Přeložil Jana OGROCKÁ. Brno: Lukáš a syn, 2023. ISBN 978-80-7364-157-3, str. 63.

¹⁹ SLÁDEK, Karel. *Ekologická spiritualita a etika*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-696-9, str. 128.

v něm původní ráj, stav jednoty s přírodou, je tam pád z ráje jako důsledek ochutnání ovoce ze stromu poznání, je tam i poslední soud.“²⁰

Autoři těchto výroků poukazují na některé prvky, které má mít ekologické hnutí společně především s křesťanským náboženstvím. Již z uvedeného výroku je evidentní, že má existovat nějaký ideální stav neboli „ráj“. Po něm člověk podvědomě touží a chtěl by se do něho navrátit. Otázkou však je, co tímto stavem má být, neboť například většina evropské krajiny je upravena a pozměněna člověkem. Původně tu byly pralesy, mokřiny, bažiny. Dalším prvkem je jistá forma „hříchu“, u ekologie míněno nevhodné chování člověka ničící přírodu. Za tento hřích musí následovat náležitý trest – globální změna klimatu a negativní změna životního prostředí ohrožující samotného člověka. Následně, pokud se člověk nenapraví, dojde k „poslednímu soudu“, neboli planeta se stane neobyvatelnou. Tomu však lze předejít díky působení „proroků“. Těmi jsou ekologičtí aktivisté, kteří hlásají jedinou pravdu. (Dle V. Klause často nedoloženou vědeckými fakty, ale spíše svými představami a vizemi.) Ten, kdo se hlásané pravdě protíví, musí být „exkomunikován“ (opONENTI jsou odstraňováni z univerzit, nejsou jim přidělovány granty atd.).

Byť se nám toto přirovnání může zdát úsměvné, tak je skutečností, že na základě zvýšeného zájmu o ekologii, životní prostředí a přírodu se objevují myšlenkové a etické systémy, které skutečně nemají daleko k jisté formě náboženství. Ve společnosti se tak svým způsobem stávají konkurentem tradičních církví.

Asi nejznámějším a nejpropracovanějším systémem, blížícím se svým etickým a spirituálním zaměřením k jisté formě náboženství, je Teorie Gaia²¹. Zakladatelem této teorie je anglický vědec a environmentalista James Lovelock. Tento autor využívá ve svých knihách pojem Gaia pro označení systému, který udržuje naši planetu a život na ní v rovnováze. Nebo-li že planeta má jisté, lidem zatím neznámé mechanismy, kterými se může bránit proti negativnímu působení. A právě projevy spojené s globální změnou klimatu jsou důsledkem působení těchto mechanismů, které mají za úkol odstranit z planety negativně působící prvek, kterým je lidstvo. Takto prezentovaný model si lze představit jako imunitní systém člověka, který se automaticky spustí, když do těla proniknou škodlivé bakterie nebo viry.

Při zjednodušeném pohledu na Teorii Gaia v ní můžeme nalézt všechny prvky, kvůli kterým ekologičtí odpůrci označují ekologické hnutí za náboženství. Je tu nějaký ideální stav, hřích člověka, nutnost aktivního jednání člověka k nápravě situace, je zde i „trestající bůh“ a vidina konečného soudu. Jak poukazuje Karel Sládek, tak příznivci a stoupenci této teorie působí dosti pesimisticky. Což je dáno tím, že nevidí reálnou a upřímnou snahu člověka se napravit, přestat poškozovat přírodu a navrátit se do souladu s ní.

²⁰ KLAUS, Václav. *Modrá, nikoli zelená planeta: co je ohroženo: klima, nebo svoboda?* Praha: Dokořán, 2007. ISBN 978-80-7363-152-9, str. 26.

²¹ Někdy také označováno jako Hypotéza Gaia.

Jméno Gaia, použité pro tuto teorii, je převzato od řecké bohyně země. Často se proto také o Gaie mluví jako o Matce zemi. To s sebou přináší i jistou feminizaci této teorie, která je dávana do protikladu vůči křesťanství, které je se svým Bohem Otcem a Ježíšem Kristem často vnímáno maskulinně. Není proto překvapením, že Teorie Gaia se často chytly a dále ji rozvíjely různé feministické spolky a společenství.

Teorie Gaia svou existencí napomohla také tomu, aby otázka životního prostředí a potažmo i otázka feminisace náboženství, byla více promyšlena a diskutována křesťanskými teology a filozofy etiky. Obnovila se tak diskuze o božské Moudrosti, Sofii, která je vnímána jako ženský prvek a která Boha doprovází již od samotného stvoření světa. V římskokatolické teologii se také diskutuje otázka Panny Marie, jakožto královny celého tvorstva.²²

Ekologie a s ní spojená hnutí tak jsou pro náboženství a konkrétní církve jistou formou ohrožení a prvkem působícím další oslabení jejich role ve společnosti. Neboť na sebe berou podobu tvůrců a určovateli morálních a společenských hodnot, zaobírají se otázkou spirituality a duchovna, vedou lidi k meditacím a prožívání souladu a souznění s přírodou či poukazují na nešvary a prohřešky společnosti, včetně tradičních církví, proti přirozenému světovému, míněno přírodnímu, řádu.

Toto ohrožení však může být na druhou stranu pro tradiční náboženství a církve příležitostí, aby nově otevřely a prodiskutovaly některé otázky svého učení a aby více reflektovaly aktuální otázky společnosti a snažily se svou (nejen morální a intelektuální) činností aktivně přispívat k jejich řešení. To, zda u církví převáží tato potencionální pozitiva či naopak negativa, však bude záležet na každé konkrétní církvi a jejích členech.

A právě na to, jak se jednotlivé církve dokázaly s touto otázkou vypořádat a jaká oficiální prohlášení ke svým členům, ale i k ostatním členům společnosti, v otázce životního prostředí učinily, se podíváme v následujících kapitolách.

²² Bližší seznámení s Teorií Gaia a jejich dopady na křesťanské myšlení lze nalézt v knize: SLÁDEK, Karel. *Ekologická spiritualita a etika*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-696-9. A to především v kapitole Spiritualita hlubinné ekologie a teorie Gaia.

2. Církev československá husitská a její reflexe problematiky životního prostředí

Církev československá husitská²³ vznikla roku 1920 odštěpením od Římskokatolické církve. Během prvních desetiletí své existence zaznamenala poměrně rychlý růst, kdy se během asi 30 let dostala k počtu 1 milionu členů. Tento rychlý nárůst byl dán z velké části vlasteneckým vzednutím spojeným se vznikem samostatné Československé republiky. Toto období bylo doprovázeno jak heslem „Pryč od Vídně“, jímž se myslela snaha o politickou samostatnost a nezávislost. Tak také heslem „Pryč od Říma“. Neboť tehdejší představitelé Římskokatolické církve byli často blízkými spolupracovníky a podporovateli rakouské monarchie. Tento odpor k austrokatolicismu vedl k velkému odlivu lidí z Římskokatolické církve. Lidé se aktivně odhlašovali z Římskokatolické církve a velká část z nich našla svůj nový duchovní domov právě u nově vzniklé CČSH.

CČSH v jejích počátcích také jistě pomohl její příklon k modernistickým snahám o reformu církve. Do správy církve tak byli ve velkém zapojeni její laičtí členové, byly zavedeny demokratické prvky rozhodování (volba rady starších, biskupů atd.), bohoslužby probíhaly v češtině, byl zdobrovolněn celibát apod.

Po roce 1948 však, stejně jako pro ostatní církve u nás, nastaly pro CČSH těžké časy. Byly omezeny a zakázány některé kulturní, společenské, pedagogické a charitativní činnosti, kterým se do té doby církve věnovaly. Byla omezena možnost publikační činnosti, vzdělávání a práce s mládeží a veřejné evangelizace a misie. Na představitele církví a duchovní byl vyvíjen tlak se snahou získat je pro spolupráci s vládnoucí garniturou. CČSH v důsledku těchto změn musela hledat svoji novou tvář a našla ji v příklonu k Písmu svatému a jeho výkladu především ve formě biblického personalismu.

I přesto, že se církvi podařilo najít novou tvář příklonem k biblistice, tak se jí nepodařilo udržet členskou základnu, která začala od 60. let 20. století klesat. Dle posledního sčítání obyvatel z roku 2021 se k ní hlásí zhruba 20 tisíc lidí. Dle získaných dat má CČSH navíc vůbec nejstarší členskou základnu ze všech evidovaných církví.²⁴

Pokles počtu věřících se nezastavil ani po roce 1989 a s ním souvisejícím obnovením lidských práv a svobod. I přes nové možnosti misie a evangelizace jako by církev stále hledala své místo ve společnosti a způsob, jak společnost oslovit.

Domnívám se, že správná reflexe a komunikace otázek spojených s problematikou životního prostředí by mohla být pro CČSH jednou z cest, jak nalézt svoji novou tvář a jak oslovit mladší

²³ Byť původní název byl Církev československá, budu v textu, bez ohledu na popisované období, užívat aktuální název s přídomkem husitská. Byť k doplnění názvu církve o toto slovo došlo až v 70. letech minulého století.

²⁴ Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira>

generace. Ale i kdyby se tento kýžený vedlejší efekt nedostavil, tak si myslím, že by se CČSH k dané problematice vyjadřovat měla, neboť její dvě teologické tradice ji k tomu přímo vybízejí.

Podívejme se tedy na to, jaké oficiální kroky, respektive prohlášení již CČSH v oblasti ekologie učinila a jak je byla schopna prezentovat veřejnosti.

2.1 Komunikace církve

Při hodnocení způsobu a míry zaujetí církve, stejně jako jakékoliv jiné instituce, nějakým tématem, je třeba odlišovat oficiální a neoficiální komunikaci. Za oficiální komunikaci lze u církve považovat dokumenty schválené a vydané jednotlivými odpovědnými orgány jménem této církve. Může se tak jednat o různé církevní řády, usnesení sněmu a podobně.

Za neoficiální církevní komunikaci lze považovat v podstatě vše ostatní, čím církevní představitelé, ale i ostatní členové církve, působí na své okolí. Sem mohou patřit kázání a promluvy duchovních, jejich vystupování v médiích, články v církevních a jiných periodikách, jejich publikace, vydané knihy atd. Tato problematika je za CČSH částečně zpracována v diplomové práci Ondřeje Bezděka s názvem *Ekoteologie a ekologická praxe v Církvi československé husitské*. Kde se zaměřuje především na publikování článku s ekologickou tematikou v celocírkevním periodiku *Český zápas* a následně uvádí řadu dobrých příkladů z praxe jednotlivých náboženských obcí (akce typu: do kostela na kole, instalace ekologických způsobů vytápění, ekologické hospodaření na farních zahradách atd.).²⁵

Ondřej Bezděk vhodně zapracoval do své práce nejen přehled článků v církevním časopise, ale i konkrétní příklady, jak náboženské obce, potažmo církev, tuto problematiku skutečně aktivně žijí. Neboť do neoficiálního způsobu komunikace církve také bezesporu patří samotný život z víry jejich členů a věci, které aktivně řeší či napomáhají řešit. Protože pokud se nějaká církev či sbor třeba aktivně stará o bezdomovce, nemocné či jinak potřebné, tak tím vysílá vůči zbytku společnosti jisté signály a informace o tom, co je pro ni důležité a jaké otázky v ní rezonují. Z tohoto hlediska neexistence oficiálního církevního prohlášení k nějakému tématu nemusí znamenat, že dané téma v církvi nerezonuje.

I vzhledem k tomu, že práce hodnotící spíše onu neoficiální komunikaci CČSH k tématu životního prostředí již existuje, zaměřím se primárně na oficiální dokumenty církve, které reflektují tuto problematiku.

Nutno však na rovinu říci, že CČSH nemá žádný samostatný dokument, který by byl přímo věnovaný problematice životního prostředí. S touto problematikou se tak v jistém náznaku můžeme setkat v *Základech víry*, kde se řeší otázky zjevení Boha, stvoření atd. Tato problematika je však

²⁵ Zmíněná diplomová práce je k bližšímu prostudování k dispozici na: Univerzita Karlova. *Ekoteologie a ekologická praxe v Církvi československé husitské*. *Ekoteologie a ekologická praxe v Církvi československé husitské* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/116459>

v Základech víry spíše jen nakousnuta a není nijak výrazně rozvedena a rozpracována. Vzhledem k tomu vnímám tento dokument ve vztahu k otázkám životního prostředí za nedostačující.

Za dokument, kde je problematika vztahu člověka k přírodě a životnímu prostředí pojata nejkompexněji tak lze považovat Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské. Tento dokument se, v rámci řešené otázky člověka a jeho vztahu ke společnosti, dotýká také otázek souvisejících se vztahem člověka ke stvoření a životnímu prostředí. Toto téma nalezneme především v 10. oddílu tohoto dokumentu.

2.2 Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské

Dokument Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské (dále též jen ZSEO) byl přijat dne 16. srpna 1981 usnesením VI. Řádného sněmu církve. Pro potřeby církevního sněmu tento dokument vypracoval církevní sociálně etický výbor pod vedením prof. Dr. A. Ebertové. Dokument je v pdf formě volně přístupný na webových stránkách církve.²⁶ Z této podoby textu také vycházím při jeho následném hodnocení.

2.2.1 Dokument a doba jeho vzniku

Jak již bylo uvedeno, dokument byl schválen VI. řádným sněmem církve v roce 1981. Tvorba textu a jeho schvalování tak probíhalo za komunistické diktatury a nesvobody, která ve velké míře doléhala také na církve. Lze tak zcela oprávněně předpokládat, že text by vypadal jinak, pokud by byl vytvářen a schvalován až po roce 1989. Neboť autoři byli jistě limitováni tím, co považovali za průchozí u státních dozorových orgánů. Lze tak předpokládat jistou autocenzuru, případně dokonce ústupky či podbízení se vládnoucímu režimu.

Samotný text tak obsahuje jisté prvky, které jsou či mohou být vnímány jako poplatné době. Tak třeba ve 4. oddíle, který se z velké části zabývá kritikou minulosti církve, se setkáváme s pohledem na církev jako na někoho, kdo baží po moci a neprávem si ji usurpuje. Případně jako organizace, která brání rozvoji vědy a pokroku. Takovéto vyobrazení církve zcela odpovídá dobové snaze o její diskreditaci. A byť si křesťanská církev jistě zaslouží kritiku za řadu prohřešků a přešlapů, kterých se ve své historii dopustila, tak takovéto její vyobrazení se zdá být účelové. A to především s ohledem na rozsah této kritiky a opomenutí jakýchkoliv pozitivních aspektů spojených s vírou a církvemi.

²⁶ Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová,1981 [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.csh.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>

Stejně tak některé věty typu: „*Křesťanská církev vítá, že naše oblast socialistického světa proklamuje hodnotu člověka a rozvoj lidskosti za cíl svého snažení.*“²⁷, jsou evidentně čistě účelové a v křesťanském dokumentu by se neměly vyskytovat. Jako dobově podmíněné mohou být vnímány také fráze volající po světovém míru, vymýcení hladu ve světě apod.

Toto vědomí, že dokument vznikl v jistém období a jako takový si s sebou nese dobově podmíněné věci, vytváří zvýšené nároky na čtenáře. Ten totiž musí tuto dobovou podmíněnost nejen vnímat, ale zároveň by se měl snažit hledět za ní a snažit se zjistit a odhalit nadčasová a stále platná poselství, která mohou být v textu obsažena. A nenechat se strhnout k případné neopodstatněné kritice dokumentu a jednotlivých jeho pasážích pouze na základě použitých dobových termínů a výrazů.

Příkladem může být odstavec 4.5, kde se mluví o konfliktech mezi vykořisťovanými a vykořisťovateli. Zde nemusí automaticky jít o dobové volání po třídním boji. Může se ve skutečnosti jednat o volání po tom, aby všichni lidé byli za svoji práci náležitě a spravedlivě odměňováni. Zároveň může jít o kritiku těch podnikatelů, kteří nevyplácí zaměstnancům spravedlivé mzdy, případně část mzdy vyplácí bokem, aby nebyla zdaněna atd. Při takovémto vnímání použitých termínů může být obsah textu stále aktuální a pro členy církve nosný i v dnešní době.

U dokumentu jde však také o míru, s jakou jsou tyto fráze a termíny používány. Pokud by se vyskytovaly pouze nahodile, šlo by to akceptovat a snažit se „číst mezi řádky“. Popravdě řečeno se však domnívám, že v ZSEO je těchto obrátů tolik, že nad nimi lze jen těžko přivírat oči. Po čtenáři nelze vyžadovat, aby většinu textu vnímal přeneseně, obrazně či hledal skrytý význam za dobovými obraty. Oficiální dokument církve by měl být jejím členům srozumitelný a jeho poselství jasné i po zběžném přečtení. Což u ZSEO bohužel neplatí.

2.2.2 Délka, adresáti a jazyk dokumentu

Dokument má celkem 26 stran formátu A4, kdy první strana je v podstatě pouze stranou úvodní s názvem dokumentu a informacemi o jeho vypracování a schválení. Lze tak mluvit o 25 stranách textu. Takovýto rozsah může být v dnešní době vnímán spíše jako delší a obsáhlejší. Neboť komunikace spěje, nejen díky sociálním sítím, ke stručnému a zkratkovitému vyjadřování. Pokud by měl být dokument vnímán jako prohlášení církve a jistý způsob deklarace jejich hodnot a vnímání dané problematiky, tak se mi osobně zdá být délka neúnosná. A to bez ohledu na to, zda směřuje ke členům církve či celé společnosti.

Samozřejmě i takto obsáhle či dokonce delší dokumenty mají v církvi své opodstatnění a smysl. V tu chvíli by však mělo jít o dokument, který se bude v rámci církve užívat ke

²⁷ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 22.

katechetickým, pastoračním, homiletickým či jiným účelům. Zde může být příkladem encyklika papeže Františka *Laudato si*, která má několikanásobně větší rozsah. Dokument však (nejen) v Římskokatolické církvi výrazně rezonuje a ovlivnil vznik celé řady společenství, je často diskutován, citován a odkazován a vzbudil živou diskuzi. A to jak mezi duchovními a teology, tak i laiky. Toto se však, dle mého soudu, Základům sociálně etické orientace CČSH nepovedlo a dokument je mezi běžnými věřícími spíše pozapomenut.

Stejně tak, jako čtenář dokumentu spíše jen odhaduje účel jeho vzniku, ze kterého by se měla odvíjet jeho délka, tak je i sporné, kdo vlastně tím čtenářem má být. Zda je určen spíše dovnitř církve a má být formativní a orientační pomůckou pro věřící. Či zda je poselství určeno široké veřejnosti, která má být seznámena s hodnotami zastávanými uvnitř CČSH.

V prologu, který je napsán v první osobě množného čísla se uvádí: „... vyjadřujeme v Základech sociálně etické orientace CČSH své svědectví o porozumění situaci člověka a světa, k němuž nás za pomoci vědeckého poznání přivedla naše víra.“²⁸ Z takto formulovaného prologu by šlo vyvozovat, že my, jakožto církve, tudíž všichni její členové, vydáváme svědectví o našem poznání a hodnotách někomu jinému, tudíž lidem mimo církve.

Tuto domněnku však zcela vyvrací Důvodová zpráva, která se nachází na samém konci dokumentu, kde se píše: „Globální věroučné vyjádření předpokládá a žádá si pro potřebu orientace věřících v konkrétních životních podmínkách a v současných osobních a mravních i společenských problémech rozvedení sociálně etických důsledků víry v celé šíři společenské reality: V osobních každodenních mravních problémech, v otázkách života manželského a rodinného, při výchově dětí, v práci i při účasti na budování společnosti.“²⁹ V téže kapitole pak je dále uvedeno, že: „Základy sociálně etické orientace mají církvi pomoci teologickým zdůvodněním odpovědnosti, objasněním jejich zdrojů a vysvětlením jejího vztahu k těm dějinným tendencím a skutečnostem, v jejichž vzájemných vazbách a protikladech se již nyní rozhoduje o ztřířší podobě světa a kvalitě lidského života.“³⁰

Vzhledem k tomu, že Důvodová zpráva neobsahuje informace o tom, že by dokument chtěl nějak informovat či působit na společnost mimo církve, tak lze usuzovat, že skutečnými příjemci jejího sdělení mají být členové církve a církve jako celek. Takovéto zaměření dokumentu je svým

²⁸ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církve československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 2.

²⁹ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církve československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 25.

³⁰ ³⁰ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církve československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 25.

způsobem odůvodnitelné a očekávatelné i vzhledem k době, kdy vznikl. Neboť možnosti církve oslovovat zbytek společnosti byl v té době výrazně omezen.

To, že je dokument určen dovnitř církve, jistě ovlivňuje i samotný jeho jazyk a terminologii. Předpokládá se, že čtenář je člověk věřící a svoji víru praktikující, je seznámen s evangelijním příběhem a osobou Ježíš Krista atd. I přes předpokládanou jistou míru obeznámenosti čtenáře s problematikou mi přijde, že jazyková forma je dost kostrbatá a i pro obeznámeného čtenáře nepřirozená. Pro ukázkou zde uvedu 4. odstavec z 1. kapitoly dokumentu, kde se píše:

„Součástí této naděje je pozvání církve ke svědectví a k službě eschatologickému kralování Ježíše Krista mezi lidem veškeré země. Církev se stává novým tvarem Kristovy existence v dějinách, jeho „tělem“. Kristus však jako živý Pán působí svou skrytou přítomností i ve světě. Je přítomen v dějinném pohybu nové budoucnosti všude tam, kde se lidé setkávají ve skutečných lidských vztazích, ve snahách o spravedlivější společnost, v utrpení, v zápasech a umírání za svobodu, a to nezávisle na náboženských nebo nenáboženských ideologiích a přesvědčeních.“³¹

Byť danému textu rozumím a vím, co jím chtěli autoři říci, tak bych dané poselství takto nikdy nevyjádřil. A věřím, že i všichni duchovní CČSH, se kterými jsem zatím měl možnost se setkat, by volili jiná slova a podobu. Takto květnatě a rozvláčně se dnešní společnost nevyjadřuje a poselství jsou vyjadřována mnohem příměji. Což by slušelo i tomuto dokumentu.

2.2.3 Obsahová stránka dokumentu

Dokument začíná jistou formou prologu, ve kterém se uvádí, že naše víra v Boha nás má vést k zodpovědnému životu. Církev se má snažit o porozumění současné situaci světa a konkrétního člověka. S pomocí Boží se pak má naše víra odrážet i v našich činech. Nikoliv však jako snaha o konání záslužných skutků, ale jako projev skutečné živé víry.

V prologu bych chtěl ještě upozornit na definici porozumění církve současnému světu, které sice vychází z naší víry (v Boha), ale tato víra nás k němu dovádí za pomoci vědeckého poznání. Tuto zmínku o vědeckém poznání vnímám jako přihlášení se k samotným základům CČSH, vycházejícím z modernismu. Jenž mimo jiné kladl důraz na nalezení souladu mezi vírou a vědeckým poznáním. Bohužel v takto rozsáhlém dokumentu se jedná v podstatě o ojedinělý náznak tohoto odkazu CČSH.

³¹ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 3.

První kapitola

První kapitola dokumentu poukazuje na to, že víra není pouze jednosměrný vztah, kdy věřící je obdařen Boží láskou a milosrdenstvím. Víra na člověka klade požadavky na zodpovědný život. Tyto požadavky jsou ve Starém zákoně přesně dány nařízeními vyhlášenými lidu skrze Mojžíše. Vznikl tak jistý konflikt mezi požadavky Zákona a požadavky, které na věřícího klade Hospodin. Hospodinovy požadavky totiž věřícího vyzývají k zodpovědnému životu naplněnému láskou a milosrdenstvím vůči svým bližním.

Tato Boží výzva k lidstvu nachází své naplnění v osobě Ježíše Krista. Ten reprezentuje „nejvyšší oddanost člověka Bohu a lásku k bližnímu“³². Věřící lidé, církve, mají být ve světě obrazem Ježíše Krista a jeho „tělem“. Nárok Boha, respektive Ježíše Krista, jakožto Pána světa však nekončí v jeho církvi, ale je přítomen v celém světě a lidských dějinách. A působí tam, kde lidé usilují o harmonizaci svých vztahů, zlepšení současné situace, nastolení míru atd. Toto skryté působení Ježíše ve světě je pro věřící neustávající nadějí, že jeho vláda a s ní spojený druhý příchod se blíží.

Tato naděje působí skrze čas a dějiny i přesto, že občas v církvi dochází ke zkreslení a překroucení Ježíšova poselství. O tom se mluví v odstavci 1.6. Ten však vnímám jako velmi problematický. Při jeho důkladném čtení totiž člověk zjišťuje, že kritika se nevztahuje na církve a její výklad Písma, ale jde o kritiku samotného Písma a evangelia. Ranná církve měla dle autorů klást větší důraz na vnitřní příklonění se věřících k Ježíši Kristu a upozadit tak Ježíšův důraz na sociálně etické otázky. Tím raná církve a autoři evangelii vědomě snížili revoluční potenciál Ježíšova učení a celých evangelii. Tento Ježíšův důraz na sociální otázky se, dle daného odstavce, měl projevat: „... proměnou lidských vztahů ... změnou poměru k majetku a vlastnictví ... prorážením sociálních nerovností“³³ Dle dokumentu však moc Kristova Ducha dokáže tyto otázky v dějinách stále otevírat a působit na jejich změnu.

Zde musím jednoznačně konstatovat, že tato pasáž nemá v dokumentu křesťanské církve žádné oprávnění. Rozuměl bych kritice církve a chybným výkladům Písma. Samotná kritika obsahu Písma je však již zcela za hranou. Stejně tak vytýkání církvi, že se soustředí příliš na příklon věřících ke Kristu a na duchovní stránku člověka, mi přijde jako naprosté překroucení podstaty a smyslu existence církve.

Stejně tak i popsany rozpor mezi Zákonem a Hospodinovými požadavky by mohl vést k představě, že Mojžíšův zákon není od Boha. Což je opět v rozporu s biblickým učením a tradicí. Navíc i samotný Ježíš říká: „Nedomnívejte se, že jsem přišel zrušit Zákon a Proroky; nepřišel jsem

³² *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církve československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucné-dokumenty>, str. 3.

³³ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církve československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucné-dokumenty>, str. 4.

*zrušit, nýbrž naplnit.*³⁴ Nejen z tohoto hlediska mi tak přijde i tato pasáž pro křesťanský dokument zcela nevhodná.

V kapitole je dále upozorněno na skutečnost, že některé, především apokalyptické texty, mohou ve věřících vzbuzovat pocit, blížícího se konce světa a nadcházejícího Božího soudu. Takovéto pojetí je však vnímáno jako nesprávné, neboť: „*Bůh však dal církvi a světu novou příležitost v prodlouženém čase svého milosrdenství. V této skutečnosti nalézá svou naději a budoucnost i křesťan a církev dneška.*“³⁵

Církev tak má být poslem naděje, má se snažit o zlepšení životních podmínek lidstva a celkově působit na společnost tak, jak jí ukládá její učení a k čemu jí vede Duch Ježíše Krista. Láska a s ní spojená diakonie křesťanských církví se má projevovat ve všech oblastech lidské činnosti a vstupovat i do nových úkolů, které s sebou přináší doba.

Byť základní poselství kapitoly je pro mne srozumitelné, tak argumentační i stylistická stránka textu jsou velmi problematické a v některých částech až v rozporu s křesťanským učením. Navíc celé poselství kapitoly by šlo stručně shrnout do jedné věty, která je zároveň názvem celé kapitoly: „*Boží slovo zve člověka k odpovědnému životu ve víře, naději a lásce.*“³⁶ Je jen škoda, že se autoři s touto větou nespokojili.

Druhá kapitola

Druhá kapitola se mimo jiné zabývá specifickou biblickou antropologií, která se nesnaží dávat ucelený, odborný pohled na vznik a existenci člověka, ale zaměřuje se na člověka jakožto tvůrčí bytost a jeho úlohu ve světě. Člověk není ze světa a přírody vyčleněn, ale je její nedílnou součástí. Jakožto „obraz Boží“ se však od ostatních bytostí odlišuje. A to především svou svobodnou osobností.

A právě zde dochází k rozporu. Člověk jako Boží stvoření má účast na Boží lásce a skrze Ducha svatého se má tato láska projevovat v jeho životě. A to ve vztahu ke společnosti, bližním, ale i ke všemu stvoření. Jako bytost tvůrčí a zodpovědná má však také schopnost a povinnost přírodu poznávat, proměňovat ji a odpovědně s ní hospodařit. To vše v rámci úkolu, který mu Bůh svěřil.

Jakožto bytost svobodná s vlastní osobností má však také možnost se od Boha vzdálit a zpronevěřit se svému úkolu. Dochází tak k narušení vztahu mezi člověkem a Bohem a zároveň

³⁴ Mt. 5, 17

³⁵ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 4.

³⁶ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 3.

vztahu mezi člověkem a ostatním stvořením. Svět, tak jak ho stvořil Bůh, je narušen. V Bibli se o tomto stavu člověka mluví jako o hříchu.

Byť je skrze lidský hřích svět narušen, tak i přesto ho Bůh neopouští a projevuje mu svoji lásku a své milosrdenství. Snaží se přimět člověka, aby se opět navrátil do jeho blízkosti a uvedl tak svět zpět do rovnováhy. Z tohoto přesvědčení pramení, že víra má v člověku probouzet optimismus a naději, že nic není ztraceno a vše se dá napravit, neboť Bůh tento svět nezavrhl.

Druhá kapitola se svým zaměřením úzce dotýká vztahu člověka ke stvoření, přírodě. Jedná se však spíše o vytváření jistého kontextu a základu, ze kterého se vychází v další kapitole při hodnocení vztahu jedince a společnosti. Vzhledem k tomu, mi přijde rozsah kapitoly nepřiměřený a opět by ho bylo možno shrnout do několika vět.

Třetí kapitola

Vzdálení se člověka od Boha a zpronevěření se svému úkolu má také devastující důsledky na lidskou společnost. Člověk, jakožto tvor společenský, je obrazem Boží lásky, kterou projevuje nezištně svým bližním. Dojde-li však k odklonu od Boha, dochází i k odklonu od společenství. Lidé už pro nás nejsou bližními a partnery, kterým důvěřujeme, projevujeme jim přízeň, lásku a pomoc, ale stávají se pro nás neosobními bytostmi, se kterými lze libovolně nakládat. Toto odosobnění lidí vede k postupnému rozdrobení společnosti, jejímu rozpadu na individuální skupiny, fragmentaci a vznik skupin, které stojí proti sobě.

Postupný rozklad společnosti se negativně projevuje ve všech aspektech lidského života. Nejpatrnější však je v oblasti sociální. Náprava neutěšeného stavu společnosti však nemůže vycházet pouze ze snahy o nápravu společenských a sociálních nerovností, ale musí se zaměřit na prapůvod problému. Tím je odcizení se jednotlivců. Je tedy nutno navrátit všem lidem, a to i těm z okraje společnosti, jejich důstojnost. Zajistit jejich rozvoj po všech stránkách – kulturních, sociálních, duchovních atd. Jen to může vést ke skutečné nápravě společnosti. Neboť: „*Společnost hojnosti ještě nemusí být společností vpravdě lidskou.*“³⁷

A jsou to právě křesťanské církve, které skrze evangelijní příběh mají možnost vstupovat do lidských osudů, oslovovat konkrétní lidi a ukazovat jim skutečný smysl lidské existence a života. Zbavovat člověka představy o své dokonalosti a neomezenosti a vézt ho k pokoře a zodpovědnému životu ve společnosti.

Poselství třetí kapitoly lze vnímat jako poměrně nadčasové a aktuální i pro dnešní dobu. Jako u většiny kapitol a poselství v ZSEO obsažených, by ale i toto mohlo být vyjádřeno výrazně stručněji.

³⁷ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 6.

Jako pozitivní prvek lze také vnímat jistou blízkost této argumentace s biblickým personalismem, který je jedním ze stavebních kamenů teologie CČSH. Bohužel se jedná o ojedinělý náznak takovéto argumentace. Což mi v takto rozsáhlém dokumentu přijde nedostačující.

Čtvrtá kapitola

Čtvrtá kapitola se věnuje vztahu člověka k sekularizované společnosti, kdy je konstatováno, že církve se v minulosti zpronevěřila svému úkolu a místo aby usilovala o nápravu společnosti, tak bažila a prahla po moci. Východiskem pro posun a humanizaci společnosti se tak místo církve stala věda a technika. Církve však, nejen že nenaplňovala svůj úkol a poslání, ale navíc bránila vědeckému pokroku. Je tedy pochopitelné, že společenský pokrok šel ruku v ruce nejen s rozvojem vědních disciplín, ale také s ateizací společnosti.

Věda a technika se však dostaly do pozice, kdy již nepředstavují pouze pozitivní prvky, ale v jistém smyslu se staly ohrožením samotné lidské existence. Využívání techniky zároveň vede k prohlubování společenských a sociálních nerovností, k vykořisťování jedněch skupin či tříd lidí druhými atd.

V této situaci mohou církve, pokud se dokáží oprostít od nešvarů a chyb minulosti, sehrát pozitivní roli, kdy skrze evangelijní zvěst mohou napomáhat k zarovnávání propastí a hojení ran vzniklých ve společnosti. Tato náprava však nemůže přijít pouze skrze slova („mravním poučováním“). Neboť problémy jsou často zakořeněny hluboko ve společnosti a v jejím nastavení, v její ideologii.

Další nešvar, který se v křesťanských církvích často projevuje a je nutno ho korigovat, je dle dokumentu nadměrný individualismus. Toto neúměrné zaměření se na osobnost, problémy a duchovno jednotlivce vede k jeho odcizení společnosti. To ve svém důsledku vede k odcizení se člověka Bohu a úkolu, který mu byl Bohem svěřen a neporozumění člověka sobě samému.

Při čtení čtvrté kapitoly se člověk nemůže ubránit dojmu, že je ovlivněna dobou a je zcela účelová. Nechci v žádném případě popírat chyby, kterých se církve ve své historii dopustily. Rozsah kritiky a z nich vyvozené závěry mi však přijdou, a to i vzhledem k jejich délce, neadekvátní. Navíc není zmíněno nic pozitivního, co ve své historii církve činily a na co by měly a mohly navazovat (špitály, sirotčince, péče o potřebné, podpora vzdělanosti, zakládání škol a mnoho dalšího). U čtení této kapitoly se tak nelze ubránit dojmu, že šlo o podbízení se tehdejšímu režimu a pro dnešní dobu je v dané podobě a rozsahu nepoužitelná.

Pátá kapitola

Pravá víra, oproštěná o historický balast a nánosy chyb minulosti, může být zdrojem, respektive cestou, na které se člověk setkává se společností a s Bohem. Napravuje vztah vůči těmto entitám a správně vnímá svoje postavení ve světě a smysl své existence.

Víra a její působení jde ruku v ruce s nadějí a láskou. Tyto tři ctnosti v člověku probouzí Ježíš Kristus, a právě skrze tyto ctnosti lze napravit společnost. Na její nápravě však musí církev spolupracovat jak navzájem, tak se všemi humanistickými proudy, které usilují o nápravu společnosti a lepší svět.

Zároveň je to i zodpovědnost každého věřícího jednotlivce. Neboť každý pokřtěný člověk je povolán k tomu, aby svým životem a svými činy svědčil o své víře a o Ježíši Kristu. „*Tak, jako může věrné křesťanské svědectví člověku pomoci, povzbudit ho a zachránit ho pro Ježíše Krista, tak deformace nebo karikatura životního stylu křesťanů může svět od Ježíše Krista odvracet a místo naděje budit rezignaci, beznaděj a cynismus.*“³⁸

Pátá kapitola, která má rozsah 1,5 strany, toho mnoho nového oproti předchozím kapitolám nepřináší. Nový je uvedený důraz na zodpovědnost každého věřícího a volání po spolupráci všech církví. Což by šlo vyjádřit několika větami a zakomponovat do některé z předchozích kapitol. Uniká mi tak smysl rozvedení těchto aspektů do samostatné kapitoly.

Šestá kapitola

Bible charakterizuje člověka jako celistvou bytost, ve které je jednota jeho fyzické, duchovní, tak také sociální stránky. Jedinec je z biblického pohledu vždy součástí nějakého společenství. Církev, jakožto předobraz ideálního společenství, je v novozákonních epištolách připodobňována k tělu člověka.

Tato jednota duchovní, sociální, fyzické a jakékoliv jiné stránky člověka je výzvou církvi, aby své poslání vnímala univerzálně a zahrnovala do něho celý svět a všechny aspekty lidského života. Zde jsou následně vyjmenovány všechny možné aspekty lidského bytí – zdraví, tělesná zdatnost, starost o potomstvo, důstojné bydlení atd. Je však zarážející, že není výslovně uvedena potřeba duchovní, potřeba seberealizace, svobody atd. Zde je opět znát vliv doby vzniku dokumentu, neboť jsou zcela opomenuty ty oblasti, které by církev měla řešit primárně. Oproti tomu je uvedena třeba zmínka o rozvoji výrobních sil.

V kapitole se dále uvádí, že věřící člověk si musí být vědom toho, že naplnění všech uvedených hodnot a aspektů života je možné jen ve spravedlivé společnosti, která nepriviliguje žádné skupiny a nevytváří společenské třídy. Věřící člověk si také má uvědomovat, že i přes nutnost koncentrace výrobních, stavebních a jiných zdrojů nesmí docházet k dehumanizaci jednotlivců. Společnost naopak musí usilovat o větší spravedlivost a humanizaci všech jejích činností.

Byť by se i toto volání po spravedlivé společnosti mohlo jevit jako dobově podmíněné, tak tomu tak být nemusí. Křesťané by skutečně měli přicházet s kritikou nespravedlnosti ve světě

³⁸ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 10.

a dehumanizace práce a lidských činností. Je nutno však podotknout, že se v celé lidské historii nepodařilo vytvořit žádné dlouhodobě udržitelné společenství, které by neneslo stopy nespravedlnosti, nevytvářelo společenskou hierarchii atd. Některé odstavce této kapitoly tak mohou vyznívat jako volání po nastolení Království nebeského na zemi, jehož nastolení však není v lidských silách. Buť některé obraty a věty v ZSEO vyznívají, jako kdyby ho měl nastolit právě socialismus. Což pro křesťanský text není úplně vhodné.

Sedmá kapitola

Sedmá kapitola se zabývá otázkou potřeby řádu pro jednotlivce i pro celou společnost. A to nejen v podobě psaných zákonů, ale i nepsaných pravidel slušného chování. Bez tohoto řádu nemůže žádná společnost fungovat a zánik řádu by byl zároveň zánikem společnosti a nastolením anarchie. Kdo si váží člověka, musí si také vážit řádu.

Řád a jeho ustanovení se však mohou dostat do rozporu s lidskou tvořivostí a potřebou pohybu. Tento rozpor je patrný především ve chvíli, kdy řád (zákony) společnosti ustnou a je nutno je přehodnotit. Po každé takovéto změně však přichází nastolení nového řádu a pořádku.

V podstatě s celou sedmou kapitolou mám vnitřní problém, kdy nerozumím jejímu opodstatnění v dokumentu. Je nezpochybnitelné, že řád (zákon) je potřeba. Ježíš Kristus nás však učí, že je něco důležitějšího, než je řád. A to je láska. Ježíš sám jde příkladem a často porušuje ustanovení židovského zákona (např. léčí o sobotách). Nikdy neříká, že má být zákon zrušen. Má však být vykládán prizmatem lásky. Pouhý důraz na řád mi tak spíše upomíná na farizee a zákoníky než na samotného Ježíše. Vzbuzuje ve mně pocit, že se jedná o snahu autorů apelovat na čtenáře (věřící), aby aktivně nevystupovali vůči tehdejšímu společenskému řádu, ale trpně jej akceptovali.

Kapitola je navíc svým způsobem v rozporu s první kapitolou, kde se mluví o jistém napětí mezi Mojžíšovým zákonem na jedné straně a Božími požadavky na straně druhé. Na daném místě se autoři přiklání na stranu naslouchání Bohu. Ze sedmé kapitoly však tato ochota naslouchat Bohu a následovat Ho nevyznívá a jako hlavní se jeví řád a zákon, a to ten lidský a ne Boží.

Osmá kapitola

Osmá kapitola je rozdělena do tří částí. V první části se řeší člověk, jakožto bytost, jež byla stvořena jako muž a žena. Vztah této dvojice je vnímán jako základ veškerého lidství a lidského společenství. Vrcholem tohoto vztahu je manželství, jež je svazkem dvou rovnocenných bytostí, které svojí láskou vyjadřují odpovědnost jeden za druhého. V lidských dějinách často došlo k pokroucení pohledu na manželství, kdy nešlo o rovnocenný vztah, ale nadvládu muže nad ženou. Křesťané se bohužel nepostavili proti tomuto chybnému vnímání manželství. Navíc jej ještě doplnili nesprávnou interpretací milostného života, kdy ho obtížili představou hříchu.

Téma této části je v dnešní době velmi aktuální. Neboť ve společnosti a také v církvi probíhá diskuze o manželství / partnerství homosexuálních párů. Tato diskuze není stále ukončena. Je otázkou, zda po jejím ukončení nebude vhodné (nutné) některé pasáže přeformulovat. Neboť některé věty evidentně nepočítají s jiným vztahem, než je vztah muže a ženy. V dnešní době by tak mohly být považovány za nevhodné. Jde třeba o text: „*Vztah muže a ženy zakládá lidské společenství. V něm svobodná lidská osobnost se dává druhému a podílí se na druhém celým životem a všemi životními úkoly. Společenství a obecnství dvou rovnocenných partnerů vrcholí v manželství. Manželství je nejvyšším projevem odpovědnosti za člověka, za jeho život, za jeho lidství.*“³⁹

V druhé části se řeší vztahy napříč společnostmi, do kterých člověk vstupuje. Vztahy s našimi sousedy, spolupracovníky, lidmi, které potkáváme v obchodech, dopravních prostředcích atd. Tito všichni jsou našimi bližními. Přesto jsou nám často cizí a máme k nim odtažitý vztah. Tato odtažitost pak může narušovat soudržnost celé společnosti. A právě křesťanská víra nás učí o důležitosti vztahů ve společnosti a vede nás k lásce k bližním.

V třetí části, která je mimochodem nejdelší částí celého dokumentu, se řeší vztah člověka ke společnosti. Již ne k jednotlivcům, ale společnosti jako celku. V závěru se mluví o konceptu širší rodiny, kde se lidé setkávají mezigeneračně a vzájemně se od sebe učí, získávají pochopení a toleranci jeden pro druhého. Je zmíněna i nadčasová myšlenka generačních problémů, které vedou k pocitu vykořenění u starých lidí, a naopak nezतोžnění se mladých lidí se společností, na jejímž utváření se nemohli a nemohou náležitě podílet. Tyto generační rozpory mohou být překonány žitou a plně prožívanou křesťanskou vírou, která nás vede k odpovědnému a tvůrčímu životu.

Na začátku této části se pak mluví primárně o vztahu člověka vůči společnosti, a to především společnosti definované jako stát. Tato část mi přijde neadekvátní jak svým rozsahem (celá třetí část osmé kapitoly tvoří zhruba 15 % dokumentu), tak i některými formulacemi a vyjádřeními.

Za nejproblematictější považuji odstavec 8.22, ve kterém se mluví o „*neudržitelnosti staré instituce soukromého vlastnictví*“⁴⁰ a nutnost jeho překonání. Takto striktní konstatování je z mého hlediska neúnosné. Byť volání po omezení osobního vlastnictví nalezneme třeba i v encyklice *Laudato si* papeže Františka, tak jde především o podobu formulace. Protože osobní vlastnictví je dle mého názoru i z křesťanského hlediska nezpochybnitelné. Jeho jisté omezení se však uplatňuje od pradávna, a to i v kapitalistické společnosti. Může jít o formu daňového zatížení, progresivní podobu zdanění, různá zákonná opatření, ochranu volného trhu atd.

³⁹ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 8.

⁴⁰ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 8.

V té podobě, jak je třetí část osmé kapitoly napsána, ji vnímám jako velmi problematickou a dobově ovlivněnou. Text někdy působí jako snaha přimět čtenáře, tudíž členy ČČSH, aby byli loajální k tehdejší společnosti (státu) a nesnažili se vůči ní nijak vyhraňovat.

Tyto problematické pasáže navíc mají tolik prostoru, že často zcela zastíní jiné věci, které by mohly být vnímány jako nosné i pro dnešní dobu. Jedná se třeba o otázku sociálního hříchu. Tento termín je v textu pouze konstatován a není nijak dál rozveden.

Devátá kapitola

Devátá kapitola se věnuje zodpovědnosti člověka za společenství. Člověk, jakožto „obraz“ Boží je určen k tomu, aby tvořil a pracoval (spravoval rajskou zahradu). Tato lidská tvůrčí práce je hybatelem celé společnosti a projevuje se ve všech jejích oblastech.

Byť u některých formulací člověk opět může vnímat jisté dobové podbarvení, tak je, především v odstavci 9.4, správně poukazováno na odcizení se člověka od práce. Pracovník často nemá náležitý prospěch ze své činnosti (nespravedlnost v odměňování). Z důvodu dělby práce také dochází k dalšímu odcizení, neboť pracovník nevidí celý výsledek své činnosti. Toto téma je obzvlášť významné pro dnešní dobu, kdy mnoho lidí pracuje ve službách či kancelářích a radostný pocit z pohledu na výsledek jejich práce jim tak může zcela chybět.

Je však otázkou, zda existence tohoto poměrně aktuálního odstavce je odůvodněním pro rozepsání problematiky zodpovědnosti člověka za své okolí a společenství do samostatné kapitoly. Většina myšlenek by totiž opět šla vyjádřit několika větami.

Desátá kapitola

Desátá kapitola je z celého textu nejvíce zaměřena na vztah člověka k přírodě. Opět se vychází z pozice člověka, jakožto „Božího obrazu“ a správce rajské zahrady. Tato pozice však člověka staví do nesnadné situace. Na jedné straně je součástí přírody, na druhé straně je z ní vyčleněn a postaven nad ní. Tato rozdvojenost se projevuje nejvýrazněji právě ve vztahu člověka k přírodě, kdy ji člověk mění a panuje nad ní, aniž by ji dokonale poznal.

Proměna přírody člověkem dospěla do situace, kdy naprostá většina lidí žije v přetvořeném prostředí – ve městech, sídlištích, ale i vesnicích s kulturní krajinou. Tyto změny provedené člověkem v přírodě se zpětně promítají i do života samotného člověka. Vedou ke změně jeho životních návyků (lze si to představit jako důsledek zavedení elektrického osvětlení, moderní dopravy, ...), jeho psychické i fyzické zdatnosti (např. úbytek fyzické práce) a celkově ovlivňují jeho život a životní podmínky. Navíc existuje další množství rizik, jejichž dopad ještě není zcela prokázán (narušení cirkulace přírodních dějů, nanoplasty ... dnes bychom přidali i globální změnu podnebí).

Tato rizika a ohrožení člověka často vychází z jeho vlastní činnosti a jsou jejím neplánovaným vedlejším efektem. Východiskem z této situace je zodpovědný přístup člověka nejen

k samotné přírodě, ale ke všemu, co tvoří. A k této zodpovědnosti nás vede křesťanská víra, která nás také ochraňuje před nenasytností a chamtivostí, která často vede k nezodpovědnému nakládání s přírodními zdroji.

Autoři dokumentu správně uvádí, že: „*Zde je prostor pro věrnou církev, aby hlasitě a bděle vyzývala k odpovědnosti za život a životní prostředí přírodní i společenské a aby povznesla k bdělému vědomí spoluodpovědnosti za dnešek i zítřek člověka.*“⁴¹

Jak bylo řečeno, desátá kapitola se primárně zaměřuje na vztah člověka k přírodě, stvoření. Což je téma, které mě primárně zajímá, a kvůli kterému tento církevní dokument hodnotím. A byť je daný text více než 40 let starý, tak v něm lze nalézt některé stále aktuální věci. Lze třeba zmínit dvousečnou roli a úlohu vědy a techniky, nedostatečnou znalost stvoření ze strany člověka či zpětné ovlivňování člověka jím pozměněnou přírodou a krajinou.

Jako jistý nedostatek vnímám nedostatečný důraz na odpovědnost jednotlivce za daný stav a jeho nápravu. Protože to musí být každý člověk, kdo změní své jednání, způsob života a myšlení a bude se snažit o zodpovědnější přístup k životnímu prostředí. Celkové vyznění této kapitoly, ale v podstatě celého dokumentu, je takové, že se těžko odhaduje, na koho vlastně apeluje.

Vzhledem k tomu, že se jedná o církevní dokument, tak bych také očekával nějaký biblický verš, který by odkazoval na požadované změny v jednání člověka. Či nějaké větší zdůraznění, že tato náprava lidského jednání je v souladu s požadavky, které na věřícího člověka klade Bible, respektive sám Bůh. Toto minimální se odkazování na Písmo se však prolíná celým dokumentem, kdy až v samotném závěru je uvedeno několik citací biblických úryvků za sebou.

Dále by bylo vhodné zaktualizovat seznam problémů vztahujících se k životnímu prostředí (zmínka o globální změně klimatu, sucho, úbytek biodiverzity atd.). U dokumentu, který má 26 stran bych také čekal, že se této problematice bude věnovat větší prostor a zmíní se i některé věci, které církev dělá či by mohla dělat pro zlepšení v dané otázce.

Jedenáctá kapitola

Moderní doba a vědecké způsoby vnímání člověka často opomíjejí jeho duchovní a osobnostní stránku a zaměřují se na jeho neosobní stránky. Může tak vznikat pocit odcizení jedince, pocit ztráty důstojnosti a lidské hodnoty. Člověk se často stává v podstatě neosobní věcí – výrobní silou, konzumentem, spotřebitelem – a v těchto kategoriích je nahlížen. „*Rostoucí produkce, potřeba a konzum, dělba práce, moderní komunikace a technika proměňují člověka v pouhého*

⁴¹ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 22.

*výrobce a konzumenta, odtrhávající společenský čas od dějinné kontinuity a kulturní tradice. Člověk se namnoze stává věcí, jejíž hodnota je měřena pouze kvantitativně, věcně.*⁴²

Křesťanská víra nás vede k jinému pohledu na život náš i našich bližních. Učí nás hledět na člověka jako celistvou bytost a vnímat ho s láskou jako svého bližního. Právě takováto víra je cestou z krize společnosti.

Téma této kapitoly je v dnešní době konzumní společnosti stále aktuální. Neboť i přes stále se navyšující životní standard a spotřebu lidé vnímají jistou nespokojenost a ztrátu smyslu života. Zde tak lze mluvit o jisté nadčasovosti myšlenek.

Argumentačně je tato kapitola také velmi blízká biblickému personalismu, která je jednou z teologických tradic CČSH, a kterou osobně vnímám jako velmi vhodnou pro reflektování sociálních, ekologických i řady dalších otázek tížících současnou společnost.

Otázkou však zůstává, zda by nosné myšlenky nešly vyjádřit několika větami a zda je nutno je rozvádět do samostatné kapitoly. Toto je však problém celého dokumentu.

Dvanáctá kapitola

Závěrečná kapitola dokumentu se věnuje světovým problémům a možnostem křesťanských církví se na nich podílet. Odhlédneme-li od jistých frázi typu „světový mír“ či „odstranění hladu“ a volání po „novém hospodářském řádu“, lze kapitolu vnímat jako výzvu k bližší spolupráci všech lidí (s odkazem na ekumenické snahy, OSN, humanitární organizace) napříč státy a národy.

Tato výzva vychází z evangelijní naděje, že v budoucnosti bude možné dosáhnout jednoty všech lidí skrze Ježíše Krista. Tato naděje je odvozována od epištolních textů Nového zákona, jež jsou na závěr kapitoly citovány (Kol. 3, 1-15; Kol. 1, 21-23; 2K 5, 17-20).

V této kapitole se v podstatě poprvé čtenář setkává s přímými citacemi z Bible. Což mi u takto rozsáhlého církevního dokumentu přijde zvláštní. Osobně bych si dovedl představit, že každá kapitola bude začínat biblickým veršem, který bude charakterizovat její poselství. Zvláště u církve, která klade důraz na biblistiku, je malá propojenost s Písmem zarážející. A to obzvlášť zvážíme-li poměrně velký rozsah dokumentu.

Důvodová zpráva

Na úplném konci dokumentu se nachází zdůvodnění jeho vzniku. Dle něho má dokument sloužit církvi jako jisté vodítko při rozhodování a hodnocení zásadních společenských otázek ovlivňujících jak současnou, tak budoucí populaci.

⁴² *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 22.

Zároveň má napomáhat jejím členům k zodpovědnému způsobu života, který se bude projevovat i skrze jejich činy. Tyto činy však nemají vycházet z pocitu povinnosti a snahy o záslužnictví, ale z žité víry.

„Sociálně etická orientace chce vést k takové odpovědné životní cestě, na níž může věřící dosáhnout shody životní praxe s Boží vůlí a vírou v oddanosti Ježíši Kristu se přiblížit pravé lidské existenci.“⁴³

2.2.4 Zhodnocení dokumentu

Základy sociálně etické orientace CČSH jsou výrazně ovlivněny dobou, ve které vznikly. A byť v nich lze nalézt některé nadčasové a stále platné myšlenky, tak vzhledem k proběhnutším sociálně-ekonomicko-politickým změnám, kterými česká společnost v posledních několika desetiletích prošla, jsou pro současné použití zcela nevhodné.

Za velmi dobré lze považovat propojení sociální odpovědnosti člověka a církve s dalšími oblastmi jako je vztah k přírodě, společnosti a světu. O nadčasovosti tohoto konceptu, kdy jsou otázky sociální zodpovědnosti a rovnosti všech lidí propojeny s odpovědností za stvoření a všemi dalšími aspekty lidského jednání, svědčí i to, že stejný koncept použil papež František ve své encyklice *Laudato si*, která byla vydána roku 2015.

V ZSEO je také poukazováno na nedostatky konzumní společnosti, které se v uplynulých desetiletích ještě zvýraznily. Jde o odcizení se člověka své práci, vnímání člověka pouze jako tržní jednotky, snaha nahradit duchovní potřeby lidí navýšením spotřeby či konstatováním, že bohatá společnost ještě nemusí představovat šťastnou společnost.

V odstavci 8.20 se také lidský hřích rozlišuje na individuální a sociální. S tímto konceptem a členěním se lze setkat v Kompendiu sociální nauky církve u římských katolíků. V materiálech CČSH si však nevybavuji, že by tento koncept byl nějak rozpracován a rozveden. Každopádně se jedná o zajímavý koncept, který by mohl poukazovat na skutečnost, že člověk nemusí hřešit pouze vůči svému bližnímu, ale také vůči celé společnosti či celému stvoření.

V dokumentu lze také nalézt odkazy na vědecké poznání. To je vnímáno na jednu stranu pozitivně, na druhou stranu je poukazováno na jistá rizika s ním spojená. Obzvlášť pokud vědecký pokrok a vývoj výrazně předbíhá ten etický a morální. Toto platí stále, a dokonce ještě ve větší míře. Provázanost s vědeckým pokrokem lze také dávat do vztahu k modernistické tradici CČSH.

Naopak za jistý nedostatek lze vnímat poměrně slabou provázanost s biblickým personalismem. Setkáváme se s ním ve větší míře pouze v jedenácté kapitole. Čekal bych mnohem zjevnější odkaz na tento teologický koncept. Biblický personalismus, jakožto druhá výrazná

⁴³ *Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981.* Dostupné na: *Církev československá husitská. CČSH – Dokumenty. Základy sociálně etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>, str. 25.

teologická tradice CČSH, se totiž k hodnocení sociální a etické problematiky církve přímo nabízí. Kořistnický pohled člověka na přírodu lze chápat jako nevhodné vnímání přírody ve formě ONO. A právě změnou vnímání přírody, kdy by se pro nás z neosobní věci (ONO) stala partnerem (TY), by mohlo dojít k nápravě vztahu člověka k ní.

Dalším velkým a již zmiňovaným nedostatkem je častá dobově ovlivněná rétorika. Stejně tak zdůrazňování některých konkrétních věcí a témat. Např. až přehnaná kritika církve a jejího historického působení. Celkově je tomuto tématu věnováno přes 10 % dokumentu, aniž by bylo jakkoliv poukázáno na pozitivní činnost církve. Stejně tak je výrazně předimenzovaná kapitola zabývající se vztahem člověka ke společnosti, respektive státu. Se svým rozsahem téměř 15 % textu je zcela nad rámec dokumentu. Z tohoto hlediska by se měly celé odstavce, ne-li přímo kapitoly seškrtnat a vypustit.

To také souvisí z mého hlediska s nevhodným rozsahem dokumentu. Souvislých 25 stran textu je na dnešní dobu hodně. Tato délka je navíc umocněna tím, že řada témat se v textu opakuje a některá jsou zbytečná rozvedená a argumentačně nepřináší nic nového. Již výše jsem také uvedl polemiku s užitým, často až přehnaně náboženským jazykem, který je v dnešní době nepřírozený a hůře srozumitelný. A to jistě i pro řadu členů církve.

Jako nejproblematičtější však vidím některé aspekty, která vychází z doby vzniku dokumentu a jsou době a tehdejšímu režimu evidentně poplatné. Většinu z nich jsem zmínil již při představování obsahu dokumentu. Jde např. o volání po odstranění a překonání osobního vlastnictví, kritika Nového zákona za nízkou reflexi Ježíšova sociálního revolučního aspektu, volání po změně společenských forem, výzvy k jistému společenskému konformismu a nevystupování z řady atd. U některých z těchto věcí lze dokonce pochybovat, zda se shodují s křesťanskými hodnotami a morálkou a zda mají v dokumentu křesťanské církve své místo a opodstatnění.

Celkově tak vnímám Základy sociálně etické orientace CČSH jako dokument, který je výrazně poplatný době svého vzniku a byť v něm lze nalézt řadu zajímavých myšlenek, tak jako celek je v současné době nepoužitelný. A to jak v otázce životního prostředí, tak i v otázkách sociálních.

Má kritika jistě z části pramení z toho, že jsem stoupencem spíše kratších dokumentů a prohlášení. Ale i pokud by se církev opět rozhodla vytvořit takto obsáhlý dokument, tak ZSEO mohou sloužit spíše jako námět a zdroj některých myšlenek než základní stavební kámen. Přijde mi totiž, že na svůj rozsah obsahují málo informací a argumentů. Stejně tak i vnášené výzvy a apely do společnosti jsou nedostačující. Mnoho věcí se opakuje či je zcela neopodstatněně extrémně rozváděno.

V ZSEO také poměrně výrazně zaznívá kritika přílišného soustředění se na jednotlivce a oproti tomu je zdůrazňován význam státu a společnosti. I toto mi přijde poměrně nevyvážené, kdy církev naopak mají usilovat o (duchovní) proměnu každého svého člena (jednotlivce). Právě skrze proměnu těchto jednotlivců může dojít k proměně celé společnosti.

To vše mě vede k závěru, že při tvorbě nového církevního dokumentu vztahujícího se k životnímu prostředí (ale i k sociálním otázkám) by se jeho autoři neměli ohlížet na to, že již něco (ZSEO) existuje. Měli by se pokusit vytvořit zcela nový dokument, který bude plně vycházet ze současného duchovního, společenského i vědeckého poznání. Při snaze o aktualizaci ZSEO by mohly vznikat zbytečné kompromisy a úlitby původnímu textu. Což by vedlo ke vzniku ne zcela aktuálního a vhodného dokumentu. Což by, vzhledem k práci, která tomu bude věnována, byla škoda.

3. Světová rada církví

Světová rada církví (dále též jen SRC) je největším světovým společenstvím křesťanských církví, které vzniklo v rámci ekumenických snah. Její počátky sahají na začátek 20. století, konkrétně ke konferenci v Glasgow v roce 1920. V meziválečném období se pak více než 100 křesťanských církví kladně vyjádřilo pro vznik SRC, kdy jeho předobrazem bylo Společenství národů působící na mezinárodní úrovni.

Vznik SRC byl oddálen vypuknutím 2. světové války. Po jejím skončení však pokračovala ekumenická spolupráce s nezmenšenou intenzitou a již v roce 1946 vznikají první dva projekty pod patronací SRC. Jde o Ekumenický institut a Komisi církví pro mezinárodní záležitosti. V roce 1948 se také schází první shromáždění SRC, kterého se účastní 147 církví.

SRC po svém vzniku musela definovat a najít své postavení a roli vůči členským církvím a mezi jednotlivými členskými církvemi navzájem. Je pochopitelné, že každá z členských církví měla svá specifika, kterých se nechtěla vzdát a také svou vlastní představu o tom, jak by SRC měla fungovat a co by církvím měla přinášet. Toto určení role SRC se definitivně podařilo roku 1950 na zasedání ústředního výboru SRC v Torontu. Dle přijatého usnesení není SRC církví, ve které by se měly ostatní církve sjednotit, nebo která by ostatním nařizovala úpravy jejich věrouky. *„Rada nevykonává žádnou autoritu nad členskými církvemi. Členství neznamená převzetí určitého pohledu na církev, ani na její jednotu, proto žádná církev nemusí měnit nebo relativizovat svou eklesiologii. Z členství dále nevyplývá, že by určitá církev musela druhé uznávat jako církve v pravém a plném smyslu. Jednotlivé církve pouze uznávají, že v druhých církvích jsou přítomny „prvky pravé církve“ a „že členství v církvi Kristově je plnější než členství ve své vlastní církvi.“⁴⁴*

Jako svůj hlavní úkol tak SRC vidí vytváření prostoru, kde se budou křesťanské církve setkávat, diskutovat, poznávat se, vzájemně se od sebe učit, podporovat se a celkově navazovat všestrannou spolupráci.

Počet členských církví se v průběhu času navyšoval a v dnešní době se pohybuje kolem 350. Rozšiřovala se také různorodost členských církví, kdy na začátku se toto ekumenické úsilí týkalo především protestantských církví ze západní Evropy a severní Ameriky. Především v 60. letech 20. století se do sdružení zapojuje také velká řada pravoslavných církví. V dnešní době tak SRC zahrnuje naprostou většinu velkých křesťanských církví s působností po celém světě. Je však nutno podotknout, že největší křesťanská církev, Římskokatolická církev, členem SRC není. Vztah těchto dvou institucí prošel výraznou proměnou po 2. vatikánském koncilu. V současné době tak tyto dvě instituce udržují vzájemně korektní vztahy.

CČSH se již od svých počátků snažila být aktivní v ekumenickém dění a pokoušela se navazovat kontakty a vztahy s jinými církvemi. Není tedy překvapením, že se účastnila i prvního,

⁴⁴ NEUNER, Peter. *Ekumenická teologie: hledání jednoty křesťanských církví*. Teologie (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-408-2, str. 77.

ustavujícího shromáždění SRC konaném roku 1948 v nizozemském Amsterdamu. „*Ustavujícího shromáždění ... se mohla CČS kvůli stále trvající překážce nesouhlasu s věroučnou bází účastnit pouze jako pozorovatelka.*“⁴⁵ Plnohodnotným členem SRC se tak CČSH stala až v roce 1963.

3.1 Dokumenty SRC vztahující se k ekologii

Téma životního prostředí a otázek s ním spojených nemohlo SRC a jejími členy zůstat opomenuto. Navíc lze tvrdit, že dané téma v tomto společenství výrazně rezonuje. Svědčí o tom již pouhý fakt, že pokud se na webových stránkách SRC, v kategorii vyhledávání dokumentů, zadá klíčové slovo „ecology“, tak v kategorii dokumenty se vyhledá 372 dokumentů. Pokud danou stránku potvrdíme bez zadání jakéhokoliv filtru, zobrazí se 4.523 dokumentů. Dokumenty obsahující slovo „ecology“ tak představují více než 8 % všech dokumentů SRC. (Samozřejmě si uvědomuji jisté zkreslení. Neboť užití slova „ecology“ v dokumentu může být zcela okrajové či nemusí plně souviset s danou tématikou. Naopak řada dokumentů zabývajících se otázkou životního prostředí toto slovo obsahovat nemusí. I přes tyto nedostatky si myslím, že jako jisté vykreslení významu daného tématu pro SRC lze tuto jednoduchou statistiku použít.)

Je pochopitelné, že z důvodu velkého množství dokumentů SRC, které se věnují, ať již plně či alespoň okrajově, tématu ekologie, není možné v této práci všechny zhodnotit. Vybral jsem proto čtyři dokumenty, které byly přijaty v nedávné době. Navíc se jedná o dokumenty přijaté nejvyššími orgány Světové rady církve (shromáždění SRC a výkonný výbor SRC). Tři z těchto dokumentů na sebe navíc navazují. Může se tak alespoň částečně projevit a ukázat, jak se vyjadřování SRC k této problematice proměňovalo. Jedná se o následující dokumenty⁴⁶:

- Zápis o klimatické spravedlnosti, přijatý 10. shromážděním SRC konaným 30. října až 8. listopadu 2013 v jihokorejském Pusanu.
- Živá planeta: Hledání spravedlivé a udržitelné globální společnosti, přijatý 11. shromážděním SRC konaným 31. srpna až 8. září 2022 v německém Karlsruhe.
- Prohlášení k COP28: Odpovědnost za klimatickou spravedlnost, přijatý výkonným výborem SRC konaným 8. až 14. listopadu 2023 v nigerijském Abuja.
- Návrh prohlášení o jednotě, přijatý 11. shromážděním SRC konaným 31. srpna až 8. září 2022 v německém Karlsruhe.

⁴⁵ BUTTA, Tomáš. *90 let Církve československé husitské: sborník*. Blahoslav (Církev československá husitská). Praha: Církev československá husitská ve spolupráci s Náboženskou obcí CČSH v Praze 1, 2010. ISBN 978-80-7000-047-2, str. 262.

⁴⁶ Dokumenty, stejně tak jako webové stránky SRC jsem studoval v angličtině a názvy dokumentů a citace z nich vychází z mých vlastních překladů. S výjimkou dokumentu Návrh prohlášení o jednotě. Ten mi byl poskytnut vedoucím diplomové práce v překladu, který byl vytvořen pro potřeby Sociálně-etické komise CČSH.

3.2 Zápis o klimatické spravedlnosti

Zápis o klimatické spravedlnosti⁴⁷ je nejstarší z hodnocených dokumentů. Byl přijat již na 10. shromáždění SRC konaném na sklonku roku 2013 v Jižní Koreji. Zároveň se také jedná o dokument nejkratší. Jeho délka odpovídá zhruba 1,5 stránce formátu A4. Nutno však podotknout, že všechny hodnocené dokumenty SRC jsou poměrně krátké. Často mají rozsah do 3 stran formátu A4. Nejdelší je dokument *Živá planeta: Hledání spravedlivé a udržitelné globální společnosti* s 9 stranami. Zde je však nutné podotknout, že více než polovinu obsahu tvoří důvodová zpráva, která by nutně nemusela být jeho součástí.

3.2.1 Obsahová stránka dokumentu

V úvodu textu jsou biblické verše z 24. žalmu: „*Hospodinova je země se vším, co je na ní, svět i ti, kdo na něm sídlí. To on základ na moři jí kladl, pevně ji usadil nad vodními proudy.*“⁴⁸ A dále pak ze starozákonní knihy Izajáš. „... *přestaňte páchat zlo. Učte se činit dobro. Hleďte právo, zakročte proti násilníku, dopomozte k právu sirotkovi, ujímejte se vdovy.*“⁴⁹

V první části dokumentu je konstatováno, že problematika změny klimatu je v současné době (rok 2013) jedním z nejpálčivějších světových problémů. A byť se za posledních 20 let, i zásluhou SRC, podařilo učinit mnoho prospěšného v řešení této otázky, tak je to stále nedostačující. Jako pozitivní jev je vnímáno prohloubení ekumenické spolupráce církví v otázce ekologie a společného působení a tlaku na odpovědné činitele a politiky, vypracování politiky SRC ke změně klimatu, mnoho společných prohlášení a ujednání jak mezi církvemi, tak i v rámci národních vlád a nadnárodních institucí, včetně OSN.

Sami tvůrci dokumentu však připouští, že to vše je nedostatečné, neboť stále dochází k prohlubování problémů. Ty se projevují mimo jiné extrémními výkyvy počasí (záplavy, období sucha), táním ledovců či zvyšováním hladin moří. Již nyní (v roce 2013) jsou patrné problémy spojené s těmito jevy, se kterými se musí potýkat vlády a církve především v Tichomoří a na Filipínách. A co je horší, tak se zdá, že pro řadu politiků a institucí přestala být otázka životního prostředí a globálního klimatu prioritou.

V druhé části dokumentu proto přichází zopakování obav a výzev, které, jak je uvedeno, již v jiných dokumentech či při různých jednáních zazněla. Jedná se o obavu z negativních dopadů globálních změn klimatu na ty nejzranitelnější. A to jak lidi, tak státy. Proto SRC vyzývá církve, aby prohloubily vzájemnou spolupráci na řešení otázek týkajících se životního prostředí a aby tlačily na

⁴⁷ Dokument je k dispozici v pdf podobě na webových stránkách: World Council of Churches. Minute of Climate justice. *Minute of Climate justice*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/minute-on-climate-justice>

⁴⁸ Ž. 24, 1-2

⁴⁹ Iz. 1, 16b - 17

politiky a odpovědné lidi. Politiky pak vyzývá, aby při řešení klimatické krize nehodnotili pouze národní zájmy, ale vnímali problém globálně. A v tomto ohledu SRC přímo apeluje na prezidenta USA, aby přijal plán na boj se změnou klimatu a odmítl některé konkrétní projekty, které jsou vnímány jako neekologické.

3.2.2 Zhodnocení dokumentu

Tento dokument SRC vyznívá oproti následujícím poměrně pozitivně. Je zde konstatováno, že se daří některé věci ujednávat a vést správným směrem. Zároveň je však konstatováno, že je to zatím nedostatečné. Toto uvážené stanovisko, kdy se konstatuje, že se něco daří, ale je před námi ještě dlouhá cesta, mi přijde vhodnější než spíše negativní, až katastrofická vyznění některých dalších dokumentů.

Jako pozitivum lze také vnímat jisté střízlivění autorů. U výčtu „úspěchů“ se totiž jedná většinou o různé dohody, ujednání, úmluvy apod. Jak však můžeme s desetiletým odstupem zhodnotit, často se jednalo o proklamace a sliby, které nebyly z nejrůznějších důvodů dodrženy. Ve své podstatě se tak často nejednalo o nic reálného, co by skutečně ovlivnilo tuto problematiku. A jak ukáží následující dokumenty, představitelé SRC si toto uvědomili a jsou ve svých následných textech důraznější. Tento obrat je naznačen již v tomto dokumentu.

Jako spíše nevhodnou vidím otázku výzev. Všechny jsou zaměřeny na to, aby byl vyvinut tlak na politiky a další zodpovědné lidi, aby oni něco udělali. Nikoliv aby samotné církve či jejich členové začali nějak upravovat svoji činnost a chovali se ekologičtěji a zodpovědněji. Problémy týkající se nás všech tak za nás má vyřešit někdo jiný. Od tohoto pohledu a zaměření svých apelů naštěstí SRC v dalších textech a dokumentech upustila. A byť i nadále apeluje na světové politiky, tak své výzvy zaměřuje také na členské církve, které mají jít v řešení otázek životního prostředí příkladem.

3.3 Živá planeta: Hledání spravedlivé a udržitelné globální společnosti

Tento dokument⁵⁰ byl přijat 11. shromážděním SRC konaném na sklonku roku 2022 v německém Karlsruhe. Díky tomu obsahuje i zmínky o relativně nedávných událostech s globálním dosahem. Jedná se především o pandemii Covid-19 či válku na Ukrajině.

Dokument lze rozdělit do dvou zhruba stejně velkých částí. První část tvoří samotné prohlášení. Druhá část je nazvána „Pozadí“ a jedná se vlastně o důvodovou zprávu, proč je tento

⁵⁰ Dokument k dispozici ve formě pdf na webové stránce: World Council of Churches. *The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community*. *The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-10/ADOPTED-PIC01.2rev-The-Living-Planet-Seeking-a-Just-and-Sustainable-Global-Community.pdf>.

dokument přijímán. V této důvodové zprávě je poukázáno na to, že od schválení Zápisu o klimatické spravedlnosti v roce 2013 se změnilo mnoho věcí. A to spíše k horšímu.

3.3.1 Obsahová stránka dokumentu

Dokument je uveden biblickými verši z žalmu 24, proroka Izajáše (Iz 1, 16-17) a Markova evangelia (Mar 16,15). Tyto tři verše nám sdělují, že celý svět a vše na něm je Hospodinovo, že člověk se má odvrátit od zlého a naučit se konat dobro. A že posláním Ježíšových učedníků / následovníků je hlásat evangelium po celém světě. První dva verše také jasně odkazují k dokumentu Zápis o klimatické spravedlnosti, který začíná stejnými biblickými citacemi.

První kapitola dokumentu se jmenuje „Společně věříme ...“ a svým názvem může odkazovat k vyznáním víry. Následný text, tudíž to, v co společně věříme, se opírá o úvodní biblické verše. Vše na světě náleží Hospodinu. Lidé, stvoření k obrazu Božímu, mají o tento svět pečovat a náležitě ho spravovat. Lidé však tento úkol neplní dobře a je potřeba, aby se jejich myšlení a způsob jednání změnil. *„Tak jako Kristová láska vede svět ke smíření a jednotě, jsme my povoláni k metanoi a obnovení spravedlivého vztahu se Stvořením, který se projeví v našem praktickém životě.“*⁵¹

Po tomto vyznání a výzvě ke změně jednání následuje konstatování, že na změnu nezbývá mnoho času. Toto tvrzení je podloženo řadou negativních událostí, které se staly jen během roku 2022 – záplavy v Pákistánu, prohlubování sucha, riziko hladomoru, stoupající hladiny moří atd. Tyto negativní události jsou zmiňovány a dávány do vztahu s globální změnou klimatu na základě zpráv od Mezivládního panelu pro změnu klimatu při OSN (dále též IPCC).

Následně je ještě zdůrazňován aspekt krátkého času, kdy je možno ještě něco učinit, než se klima na planetě dostane do stavu, ze kterého již nebude návratu a změny již nebude možné zastavit či jakkoliv ovlivnit. V textu je několikrát opakováno, že nám dochází čas. Mluví se také o poslední možnosti, kdy můžeme něco učinit.

Následuje výzva světu a vládám, aby urychleně začaly jednat a přijaly uvedené požadavky. Tyto požadavky jsou ve zjednodušené podobě následující:

- Urychlit přechod na obnovitelné zdroje a nerozvíjet užívání fosilní a jaderné energie.
- Bohatší státy musí nést vyšší zodpovědnost (zbohatly na neobnovitelných zdrojích a jsou hlavními znečišťovateli).
- „Zelená“ a „modrá“ řešení nesmí být na úkor rozvojových zemí.
- Všechny vlády musí respektovat a dodržovat lidské právo na čisté a zdravé životní prostředí.

⁵¹ World Council of Churches. The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community. *The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-10/ADOPTED-PIC01.2rev-The-Living-Planet-Seeking-a-Just-and-Sustainable-Global-Community.pdf>, str.1.

- Výzva k ustanovení nových ekonomických a finančních modelů zohledňujících nejen ekonomické, ale také sociální, ekologické, kulturní a další aspekty.
- Zavedení uhlíkové daně.
- Ukončení válek a zbrojení.

Po těchto požadavcích na politiky následují závazky církví sdružených v SRC a samotného SRC. Těchto závazků je celá řada a nachází se mezi nimi třeba apelování na politiky a zodpovědné lidi, podpora institucí a lidí zabývajících se ochranou životního prostředí, podpora výuky ekoteologie na teologických fakultách a školách. Dále je zmíněno zodpovědné a ekologické využívání pozemků, které církve vlastní, podpora drobných a lokálních zemědělců, úsporná opatření ve sborech a budovách církví. Samotná SRC se zavazuje mít do roku 2030 zcela neutrální uhlíkovou stopu. K tomu má sloužit i omezení cestování a výraznější využívání online schůzí a způsobů komunikace.

Těmito závazky končí zamýšlené poselství dokumentu a následuje již zmíněná důvodová zpráva („Pozadí“). Zde se jedná o výčet všech negativ, zhoršení situace a seznam nesplněných slibů, které se udály v oblasti globální změny klimatu od roku 2013, kdy SRC přijala dokument Zápis o klimatické spravedlnosti. Tento výčet zde nebudu opakovat. Nejedná se totiž přímo o poselství SRC a předpokládám, že každý člověk zabývající se ekologií by řadu z těchto věcí byl schopen určit. Zmíním jen jednu oblast, která je v dokumentu několikrát zmíněna. Tou je využívání nerostného bohatství ze dna oceánu. Zde je, na základě vědeckých zpráv, varováno před potenciálními neočekávanými dopady. V budoucnosti se totiž může ukázat, že se nejedná o ekologičtější, ale naopak pro životní prostředí mnohem škodlivější způsob získávání nerostného bohatství.

3.3.2 Zhodnocení dokumentu

Jako velmi zdařilé lze u dokumentu vnímat výběr úvodních biblických textů, které velmi dobře zapadají do následného poselství (především jeho první části). S tím souvisí i nenásilné propojení dokumentu s biblickým poselstvím. Jde třeba o požadavek na změnu (metanoia) smýšlení, sounáležitost člověka s přírodou (stvořením) atd.

Zajímavé je také úvodní sousloví „Společně věříme ...“, které odkazuje k vyznáním víry. A byť se text po několika větách od tohoto konceptu vyznání odchyluje, tak myšlenka prohlášení koncipovaného jako vyznání je velmi nosná.

Dokument obsahuje řadu statistických a vědeckých odkazů, kdy je odkazováno na uznávané mezinárodní instituce (především IPCC). Díky tomuto opírání se o autority v dané oblasti nemusí SRC dokazovat pravdivost dat a z nich činěných závěrů. Případná obhajoba dat je povinností institucí, které je vydávají ve svých zprávách.

Velmi dobře jsou také rozčleněny výzvy a apely, kdy se dokument obrací k různým skupinám lidí a organizací. Tomuto určení adresátů jsou také apely uzpůsobeny. Jiné požadavky jsou

kladeny na světové politiky a jiné na členské církve a jejich zástupce. Jako důležité vnímám, že SRC zadává úkoly také sama sobě a chce jít příkladem (uhlíková neutralita do roku 2030). Nabourává to jistý stereotyp, kdy se očekává, že problémy za nás vyřeší někdo jiný.

Jako velmi problematické u tohoto dokumentu naopak vnímám jeho celkově negativní, až katastrofické vyznění. To je dáno jak výčtem přírodních katastrof a dalších problémů z roku 2022, tak velkým důrazem na krátící se čas k možné nápravě (mluví se o poslední možnosti), tak především důvodovou zprávou. Ta v podstatě není ničím jiným než výčtem katastrof, nesplněných slibů a potencionálních nebezpečí. Takovéto vyznění může u řady čtenářů vyvolávat beznaděj či naopak je vést k jistému vyhrocení a až k násilnému vyžadování naplnění svých požadavků. U církevních dokumentů, za které dokumenty SRC považují, bych čekal alespoň částečnou nabídku naděje pramenící z víry v živého Boha.

Je zřejmé, že SRC chtělo dokumentem vyburcovat své členy a celou společnost k aktivitě. Je však otázkou, co bude následovat, když po takovémto vyburcování společnosti nedojde k naplnění požadavků. S tím je spojen i problém požadavků vůči světu a národním vládám. Některé z nich jsou velmi konkrétní. Čímž se snižuje pravděpodobnost jejich naplnění. Protože pokud se političtí představitelé rozhodnou jít v ochraně životního prostředí jinou cestou, tak by tato nová cesta může být lepší, zůstanou zde nenaplněné požadavky.

Dokument obsahuje řadu výzev a požadavků, nepřichází však s návrhy řešení. Je například požadován odklon od fosilních paliv a jaderné energie. Neřeší se však skutečnost, že obnovitelné zdroje v tuto chvíli nejsou schopny vyprodukovat dostatek energie k udržení současné společnosti a její životní úrovně. Jediným nabízeným řešením tak je metanoia a s ní spojená změna myšlení, odklon od spotřeby a požadavku na neustálý ekonomický růst. Byť se skutečně může jednat o jediné účinné řešení uvedených problémů, tak se jedná o řešení dosti nespecifické a je tak do jisté míry v rozporu s konkrétními požadavky na vládu.

Jako mírně problematické lze vnímat i směřování uvedených požadavků. Na jednu stranu jsou dobře rozložena mezi různé instituce, na druhou stranu však zůstává jistá neosobnost (výzva světu a vládám). Stejně tak bych čekal konkrétní oslovení člověka, jakožto jedince, které je zde zprostředkováno skrze výzvy k církvím a jejím členům. Oslovení a výzvy tak směřují spíše k neosobním institucím (vládám, církvím, ...) než konkrétním jednotlivcům (lidé dobré vůle, volení zástupci lidu atd.).

3.4 Prohlášení k COP28: Odpovědnost za klimatickou spravedlnost

Tento dokument⁵² nebyl přijat shromážděním SRC, ale pouze jejím výkonným výborem. Lze ho tedy vnímat jako méně závazný pro členy SRC. Ve své podstatě se jedná o apel a výzvu vůči

⁵² K dispozici v podobě pdf souboru na webových stránkách: World Council of Churches. Statement on COP28's Responsibility for Climate Justice. *Statement on COP28's Responsibility*

účastníkům 28. konference OSN o změně klimatu (COP), která proběhla v období 30. listopadu až 12. prosince 2023. Dokument se však neobrací pouze k účastníkům dané konference, ale i k církvím sdruženým v SRC a jejím členům.

Dokument byl přijat na jednání výkonného výboru SRC v listopadu 2023, který se uskutečnil v nigerijském městě Abuja. Vzhledem k termínu přijetí se jedná o velmi aktuální dokument, a i místo schválení souzní s obsahem dokumentu. Ten z velké části zdůrazňuje a poukazuje na nepoměr, který je dán mezi chudými, často africkými zeměmi, a státy bohatými. Rozvíjející se chudé státy produkují v přepočtu na obyvatele mnohem méně znečištění než státy bohaté. Často jsou však mnohem výrazněji postiženy dopady klimatických změn, neboť jejich chudé hospodářství na ně není schopno náležitě reagovat.

3.4.1 Obsahová stránka dokumentu

Samotný text dokumentu je uveden 24. veršem z 5. kapitoly starozákonní knihy Ámos: „*At' se valí právo jako vody, spravedlnost jak proudící potok.*“⁵³ Již z tohoto verše je patrné, že dokument volá po nastolení spravedlnosti. Začíná však neradostným výčtem zhoršujících se ukazatelů životního prostředí. Jsou zmíněna narůstající varování vědců před prohlubující se ekologickou krizí a je poukazováno na to, že přes všechny deklarace a přijatá usnesení se pro zastavení globálních změn klimatu nedělá dost.

Upozorňuje se také na skutečnost, že jsou to často africké státy, které, byť produkují velmi málo CO₂ a dalšího znečištění, tak nesou velkou zátěž nákladů vyplývající z klimatických změn. To vede k rozšiřování pouští, problémům v nerozvinutém zemědělství, v národním hospodářství, ale i v jiných oblastech. To vše pak má za následek emigraci lidí

Autoři prohlášení proto apelují na proměnu (metanoiu) lidských srdcí a s tím související proměnu životního stylu. Vyzývají k odklonu od fosilních paliv, odklonu od kořistnické ekonomiky a k nezištné a spravedlivé podpoře chudých, globálními změnami negativně zatížených zemí. „*(SRC) Vyzývá k metanoi – transformativní změně srdce a životního stylu – k lokálnímu i celosvětovému opuštění ničivé a kořistnické ekonomiky postavené na fosilních palivech a ke směřování k udržitelné a spravedlivé ekonomice. A bohaté státy, které získaly nejvíce z ekonomiky postavené na fosilních palivech, vyzývá, aby výrazně přispěly a podporovaly více zranitelné chudé státy při provádění této změny.*“⁵⁴

for Climate Justice. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/statement-on-cop28s-responsibility-for-climate-justice>.

⁵³ Am. 5,24

⁵⁴ World Council of Churches. Statement on COP28's Responsibility for Climate Justice. *Statement on COP28's Responsibility for Climate Justice.* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/statement-on-cop28s-responsibility-for-climate-justice>, str. 1.

To vše je konstatováno s vědomím, že na tuto proměnu srdcí a životního stylu již nezbývá mnoho času. Neboť lidstvo, respektive globální klima, se kvapem blíží k bodu, ze kterého již nebude návratu.

Prohlášení připomíná některé body, které SRC přijala v rámci výše hodnoceného dokumentu *Živá planeta: Hledání spravedlivé a udržitelné společnosti*. Přichází však i s některými novými, konkrétními požadavky směřovanými především k účastníkům COP28.

Jde o výzvu o urychlení přechodu na obnovitelné zdroje a dodržování dříve přijatých dohod. Zde je výslovně zmíněn závěr COP27, jenž se zavázal vytvořit Fond ztrát a škod, který by pomáhal chudým zemím vyrovnat se s náklady spojenými s dopady změn klimatu. Dále autoři vyzývají k založení Zeleného klimatického fondu, do kterého by mělo být ročně alokováno minimálně 100 mld. USD. Tyto prostředky by pomáhaly chudým zemím přecházet z fosilních paliv na obnovitelné zdroje, které jsou často nákladnější.

Prohlášení se však neobrací pouze k účastníkům COP28, ale apeluje také na církve sdružené v SRC a její členy. Vyzývá je, aby se modlili a aby apelovali na volené zástupce a účastníky COP28, aby k dané problematice přistupovali zodpovědně. Zároveň mají církve podporovat mladé lidi v jejich úsilí o ochranu životního prostředí, a to včetně podpory nenásilných demonstrací, respektive poukazovat na neúměrnou kriminalizaci jejich účastníků.

Samotní členové církví jsou pak vyzýváni, aby využili své moci, jakožto zákazníci a klienti nejrůznějších firem, společností a bank a tlačili na ně, aby se nepodílely na rozvoji průmyslu spojeného s fosilními palivy, ale naopak podporovaly obnovitelné zdroje a ekologicky udržitelné aktivity.

3.4.2 Zhodnocení dokumentu

Díky závěrečným výzvám a apelům směřovaným k církvím sdruženým v SRC a jejím členům má dokument poměrně motivační a povzbuzující charakter. Člověk získává pocit, že může sám něco podniknout a změnit, že nejde pouze o velkou politiku a zájmy nadnárodních organizací, ale že jde o věci, které se dotýkají každého z nás a každý z nás je také může změnit. Na druhou stranu se tyto výzvy často zakládají pouze na snaze působit a tláčit na někoho (politiky, banky, ...), aby změnil své chování a svoji politiku.

Jako další pozitivní a zajímavý prvek lze vnímat opět poměrně nenásilné propojení s biblickými poselstvími. Ať již díky dobře zvolenému úvodnímu verši, tak díky zmínce o metanoie (proměně) srdcí lidí. To zcela jednoznačně upomíná na poselství Ježíše Krista, který k této proměně také často vyzýval. Tento biblický podtext je však nenásilný. Dokument by jistě byl srozumitelný a akceptovatelný i pro nevěřící lidi.

Jako další pozitivum lze vnímat samotný obsah dokumentu. Neboť téma nerovnosti je v problematice životního prostředí často zneužíváno. Bohaté státy a jejich představitelé odmítají

přijmout dohodnutá usnesení s tím, že tato usnesení nekladou stejné povinnosti na rozvojové státy. Již však nezmiňují, že rozvojové státy většinou produkují mnohem menší znečištění.

Samotný účel textu je svým způsobem dvousečný. Neboť je správné, aby církve a různé organizace apelovaly na politiky a snažily se je přimět k zodpovědnému přístupu. Na druhou stranu však tato prohlášení ztrácejí velmi rychle na aktuálnosti. I tento dokument, který je prohlášením směřovaným k účastníkům konkrétní konference, tak, byť obsahuje nadčasové myšlenky, po proběhnutí konference ztrácí na aktuálnosti.

Jako negativum opět vnímám kladení konkrétních požadavků vůči politikům a účastníkům konference. Mluvit o konkrétních částkách, zakládání fondů atd. mi osobně nepřijde vhodné. Protože pokud politici dojdou k jinému závěru, tak zde zůstanou nějaké nesplněné požadavky. A to přesto, že přijaté prohlášení COP28 může být lepší než vznesené požadavky. SRC, církve a další organizace by měly apelovat hlavně na zodpovědné a spravedlivé jednání svých zástupců. Nezohledňování pouze ekonomických, ale i morálních, kulturních a jiných hodnot. A také na dodržování již dříve učiněných rozhodnutí a slibů.

3.5 Návrh prohlášení o jednotě

Návrh prohlášení o jednotě přijatý na 11. shromáždění SRC konaném začátkem září 2022 se primárně nevěnuje tématu ekologie a životního prostředí. Toto téma v něm je zakomponováno jako důsledek jiných lidských činností. Obdobou může být dokument *Základy sociálně etické orientace CČSH*, který se věnuje primárně sociální otázce a ekologie je zde vnímána jako součást této otázky. Stejně propojení sociálních a ekologických otázek uvidíme také u encykliky *Laudato si*.

3.5.1 Obsahová stránka dokumentu

V předmluvě dokumentu⁵⁵ je poukázáno, že žijeme a jako věřící lidé svědčíme o světě, který je Božím stvořením. Tento svět je však také narušen skrze nesprávné lidské jednání. Vádkami, ekologickou krizí, rasismem, porušováním lidských práv atd. SRC chce tímto dokumentem nabídnout naději, která vychází z důvěry v Boží lásku zjevenou srze Ježíše Krista a zažehnutou Duchem svatým.

Následuje úryvek z epištoly apoštola Pavla Římanům (Řím 8, 38-39), který odkazuje na Boží lásku, která se projevila v Ježíši Kristu. V této lásce následně žili Ježíšovi učedníci a první křesťané. A jejich život v lásce byl svědectvím o Bohu pro okolní svět. Tento život v Boží lásce prvotních křesťanů je výzvou i pro nás, abychom se snažili žít dle Ježíšova příkladu. Je však nutné si přiznat,

⁵⁵ Dokument k dispozici v pdf podobě na webové stránce: World Council of Churches. *Unity Statement*. *Unity Statement*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-09/A05rev1-Unity-Statement.pdf>

že v této snaze často selháváme. Svědčí o tom mimo jiné i náš vztah k lidem jiné rasy či k životnímu prostředí.

Přesto, anebo právě proto, jsou to právě víra, naděje a láska, které jsou základem lepší budoucnosti. A právě největší z nich, láska, nás volá k bližší spolupráci v rámci ekumenického hnutí. Skrze tuto lásku můžeme být skutečnými údry Ježíšova pozemského těla. Každý jiný, ale přitom každý částí téhož těla.

Dnešní svět je zasažen řadou ran – pandemie Covid-19, války, klimatická krize, rasismus, mezigenerační konflikty a celá řada dalších. A právě církve jsou povolány k tomu, aby skrze evangelijní zvěst hlásaly a svým životem dosvědčovaly jednotu, spravedlnost a mír. I přes tento úkol však zůstávají církve rozdělené.

Jednotlivá shromáždění SRC a jejich výstupy se snažily přimět jednotlivé církve, aby se zamyslely, proč se rozhodly pro vzájemnou spolupráci a jaký význam pro ně má jednota. Následuje přehled některých shromáždění a jejich závěrů. Od potvrzení jednoty ve věrnosti Kristu na prvním a druhém shromáždění v letech 1948 a 1954. Až po prohlášení ze shromáždění v Porto Alegre v roce 2006, jež deklaruje, že každý, kdo byl pokřtěn v Krista, je s ním sjednocen. A všichni takto pokřtění jsou povoláni být jednou církví.

V současné době se může zdát, že i přes dosažené pokroky v ekumenickém sbližování je tato otázka do jisté míry upozaděna a neví se, jak dál. Přes sblížení např. v otázce svátostí jsou stále oblasti, které je těžké vůbec otevřít. „*V této době se víze jednoty někdy zdá méně jasná, než bychom si přáli, a obtížněji se prosazuje, ale výzva k jednotě je stále naléhavá a přesvědčivá.*“⁵⁶ Hledání společné cesty a jednoty se tak musí opět navrátit ke Kristově lásce a nechat se jí inspirovat. Skrze tuto lásku se můžeme přijímat, budovat vztahy a přátelství, pomáhat si a být k sobě laskaví. Společně pak v této lásce můžeme hledat shody ve víře, sloužit světu a být skutečnými Ježíšovými učedníky. Tato jednota církví pramenící z lásky je nazývána autory dokumentu „ekumenismus srdce“.

Tato láska nás však nevede pouze k vzájemné jednotě, ale i k opravdové zodpovědnosti, společné práci na proměně světa a proměně našich vztahů. Vrcholem této lásky pak je láska k našim nepřátelům, o které mluví Ježíš.

Tento ekumenismus srdce nám umožňuje, skrze naši proměnu (metanoiu), skutečně přijmout jeden druhého. Tato jednota a vzájemná láska pak je naším svědectvím o lásce ve světě. Církve, které i přes vzájemné rozdíly, dokážou žít a růst s ostatními ve vzájemné lásce, budou vydávat svědectví proti kultuře dnešního světa.

Následuje výzva k modlitbě za to, abychom nechtěli a nesnažili se rozdělovat, vykořisťovat, ponižovat, ovládat násilím či si něco vynucovat silou. Abychom se nepřiklonili k politice formované individualismem, nacionalismem, sociálními nerovnostmi a jinými neduhy. Naopak nás vyzývá

⁵⁶ World Council of Churches. Unity Statement. *Unity Statement* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-09/A05rev1-Unity-Statement.pdf>, str. 3.

k tomu, abychom konali vše pro společné dobro celého lidstva. Kristus nás, jakožto své následovníky, vyzývá, abychom svědčili o síle jeho lásky působící ve světě. Toto svědectví pak ve světě vyvolává volání po alternativním řádu, směřujícím k jednotě celého lidstva a stvoření.

Všechny shromážděné církve jsou poutníky na Ježíšově cestě. Posilněny Ježíšovou láskou vzdávají slávu Bohu, sdílí své příběhy, starosti i radosti a navzájem si předávají naději. Tato blízká setkání vytváří z cizinců bratry a sestry.

Církve sdružené v SRC se nyní tedy vzájemně vyzívají, aby nejen spolupracovaly a zůstávaly pospolu, ale především, aby se vzájemně milovaly a vzájemně se za sebe modlily. A vzájemně hlásaly svoji společně sdílenou víru a posilovaly se v Ježíšově učednictví.

Zúčastněné církve také vyzívají všechny věřící, ale i nevěřící lidi dobré vůle, aby spolu s nimi věřili, že je možný jiný svět respektující život na zemi. Svět, v němž má každý dostatek chleba a základních životních potřeb. Svět spravedlivější a mírumilovnější. Takového světa může být dosaženo skrze lásku Ježíše Krista.

Celý dokument je následně zakončen modlitbou: „*Svatý Bože, zdroji a stvořiteli všech věcí, věčná lásko, vzdáváme ti díky: Otče, který nás nekonečně miluješ, Synu, který nám zjevuješ bezpodmínečnou lásku, Duchu svatý, který nás posiluješ božskou láskou, shromáždí nás ve své lásce, abychom rostli ve viditelném společenství a svědčili tak o jednotě ve světě. Tam, kde je tvůj lid zlomený, kéž ho láska napraví. Když ve světě křičí nenávisť, ať láska přináší mír se spravedlností. Když stvoření sténá, ať přijde vykoupění na celou zemi. Přijď se svou božskou láskou a vstup do našich srdcí. Pohni svou církví a pohni světem ke smíření a jednotě. Amen.*“⁵⁷

3.5.2 Zhodnocení dokumentu

Byť se Návrh prohlášení o jednotě netýká konkrétně a výhradně ekologické otázky, tak tento „úrok stranou“ může být spíše ku prospěchu věci. Neboť ekologické problémy nelze řešit bez zohlednění i celé řady dalších věcí a problémů. Těmi hlavními jsou otázky ekonomické. Řada ekologických otázek je totiž úzce propojena s konzumním způsobem života západní společnosti, která se bez potřebné „metanoie“ myšlení nebude chtít svého způsobu života vzdát. Stejně tak jsou ekonomické otázky spojeny s rozvojem a zlepšením životních podmínek chudých lidí a států, ať již v Africe, Jižní Americe či Asii. Kladení stejných požadavků na ochranu životního prostředí na tyto chudé státy, jaké klademe na státy bohaté, může vést k podkopání jejich ekonomického růstu a prosperity. Tyto ekonomické otázky se tak setkávají a střetávají s dalšími sociopolitickými problémy typu národní nevraživost, imigrace, společenské předsudky atd. Prosazování opatření na

⁵⁷ World Council of Churches. Unity Statement. *Unity Statement* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-09/A05rev1-Unity-Statement.pdf>, str. 9.

ochranu životního prostředí se tak, často právě kvůli těmto vedlejším důvodům, i v těch nejbohatších státech stává politicky neprůchozím.

Je tedy patrné, že nejdříve musí dojít ke změně („metanoie“) myšlení lidí a celé společnosti. Je nutno si uvědomit, že všichni jsme, jak za časů Noeho, na jedné lodi. Všichni lidé, všichni živí tvorové, celý svět jsme stvořeni jedním Bohem. Tento Bůh nás všechny miluje a my lidé, kteří jsme byli stvořeni k Jeho obrazu, máme touto láskou žít a šířit ji po celém světě. A tato láska nerasmazává rozdíly ani před nimi nezavírá oči, ale učí nás milovat jedny druhé navzdory, či právě kvůli naší odlišnosti. A dokážeme-li v této lásce žít, nebude už my a oni, ale pouze my. Všichni budeme sjednoceni v jedné lásce Kristově.

Toto začlenění ekologických otázek do jiné, zastřešující oblasti mi přijde velmi vhodné, protože, jak již bylo řečeno, ekologie prostupuje a je ovlivněna celou řadou jiných, především ekonomických a sociálních otázek. S tímto propojením se tak setkáváme třeba i v Základech sociálně etické orientace CČSH či v encyklice *Laudato si*, kde je ekologie vztažena do otázek sociálních, především sociální spravedlnosti.

Jako velmi pozitivní také vnímám celkové vyznění dokumentu. Poselství se nese v duchu naděje a šance na změnu. Což je velký rozdíl oproti některým jiným dokumentům SRC, které se vztahovaly čistě k problematice změny klimatu. Ty občas působily dost depresivně a vzbuzovaly pocit, že se blíží apokalypsa a je jen málo času na změnu a nápravu situace. Byť se tyto dokumenty opíraly o vědecké poznání a jejich poselství může být pravdivé, tak přesto si myslím, že poselství církvi má být především o naději. Má do společnosti vnášet pozitivní aspekty, víru, naději a lásku, a ne strach a beznaděj.

Stejně tak pozitivně vnímám i celé směřování dokumentu, kdy čtenář nabývá pocitu, že je to on, kdo je osloven a může něco změnit. Byť se většinou mluví o církvích jako celku, tak čtenář, který je aktivním členem nějaké církve může nabýt přesvědčení, že je oslovován přímo on.

Vzhledem k tomu, že se jedná o církevní dokument, který se snaží vzbudit v lidech naději v budoucnost a lásku ke všem bližním, tak lze kladně hodnotit i zakončení modlitbou. Neboť víra, naděje a láska křesťanů vždy vychází a směřuje k Hospodinu.

Negativně pak na dokumentu hodnotím jeho délku. Byť se v porovnání s dokumenty CČSH či Římskokatolické církve jedná o krátký dokument, tak se svým rozsahem 6 stran formátu A4, jde na poměry SRC spíše o dokument delší. Tato délka by nebyla na škodu, pokud by obsahově bylo všech šest stran náležitě naplněno. U některých odstavců jsem však měl pocit, že se pouze opakuje to, co již bylo řečeno či že nepřinášejí žádné nové informace či důrazy.

Oproti jiným dokumentům SRC je zde použit i výrazně „církevnější“ jazyk. V předchozích dokumentech bylo propojení na biblické texty a poselství nenásilné a jednalo se spíše o jistý podkres či ducha dokumentu. Zde je tomu naopak. Chápu však, že je to dáno z velké části tématem jednoty, kdy tato jednota pramení z Boží lásky. A na popis této lásky a věcí z nich vyplývajících musí být použita jiná slova a jiný jazyk. Přesto si myslím, že by šlo dané poselství vyjádřit civilněji.

3.6 Celkové zhodnocení dokumentů SRC

Je pochopitelné, že ve chvíli, kdy je v SRC sdruženo zhruba 350 církví, tak každé přijaté prohlášení a dokument je jistý kompromis. Některé církve by byly odvážnější a průbojnější, jiné naopak konzervativnější a zdrženlivější. Každý z nás z osobní zkušenosti ví, jak těžko se občas hledá kompromisní stanovisko a jak dlouhá a strastiplná cesta k němu vede. S vědomím této skutečnosti je nutno přistupovat k dokumentům SRC.

Proto je až zarážející, jak tvrdé a naléhavé některé její dokumenty dokáží být. Mám nyní na mysli především dokumenty vztahující se plně k otázkám změny globálního klimatu. Názornou ukázkou této tvrdosti je dokument *Živá planeta: Hledání spravedlivé a udržitelné globální společnosti*. Tento dokument je velmi radikální a vyhrocený a poukazuje na to, že se v otázce životního prostředí neudělalo dost, řada slibů a prohlášení byla jen planá, a přitom čas na možnou nápravu se krátí.

Tato vyhrocenost dokumentu samozřejmě není samoučelná, ale chce vyburcovat společnost k akci. A lze v ní tak spatřovat odkaz na heuristiku strachu, o které se zmiňuji v kapitole 1.1.4. Pravdou také je, že tato vyhrocenost je, stejně jako u jiných dokumentů SRC zabývajících se otázkami ekologie, náležitě podložena vědeckými údaji. Nikdo tak nemůže SRC kritizovat a nařknout z vyvolávání nepodložené paniky či strachu.

Tato jistá beznaděj a volání po okamžité nápravě jistě částečně pramení i ze zkušenosti představitelů SRC, kteří se účastnili řady jednání, vyslechli si řadu slibů a závazků od politiků, ale nic z toho nebylo přetaveno do reálných výsledků.

Byť tedy může být tato skepse a snaha vyburcovat společnost pochopitelná, tak si myslím, že pro církevní dokumenty není vhodná. (Je však otázkou, zda lze napsat dokument, který by se týkal pouze otázek životního prostředí a boje proti změně klimatu, vycházel plně z vědeckých poznatků a přijatých politických rozhodnutí a nevyzníval pesimisticky.) Církevní dokumenty a vyjádření sice mohou, a měly by, poukazovat na problémy současné společnosti, zároveň by však měly přinášet naději, která pramení z víry členů církví v nekonečnou Boží lásku.

Z tohoto hlediska se mi jako vhodnější následování jeví dokument SRC s názvem *Návrh prohlášení o jednotě*. Ten se sice nevěnuje výhradně problematice změny klimatu a životního prostředí, ale mluví o nutnosti celkové proměny společnosti. Toto souhrnné nahlížení na otázky životního prostředí v rámci všech společenských problémů my přijde vhodnější, než jejich vytrhávání z kontextu a samostatné hodnocení. Setkáváme se s ním navíc i u existujících dokumentů CČSH a Římskokatolické církve.

U řady dokumentů SRC se také setkáváme se spíše civilním než náboženským jazykem. Toto tvrzení nenaplnuje pouze *Návrh prohlášení o jednotě*. Křesťanská víra, evangelijní poselství či případné biblické citáty jsou v daných dokumentech spíše jistým podkreslením. Jsou jistým duchem vyznívajícím z pohnutek a hodnot autorů, než aby byly natvrdo přiznávány a do dokumentů násilně

zapracovávají. Toto užití přirozeného jazyka pro církevní dokument mi přijde jako velmi vhodné. Neboť se tak dokument stává zajímavým i pro lidi mimo církve. Přitom křesťanské hodnoty a láska nejsou opuštěny, ale člověk je nachází nikoliv skrze rozum, ale spíše skrze srdce a cit.

I přesto, že jsem prošel a zhodnotil pouze nepatrnou část z dokumentů SRC týkajících se životního prostředí, tak je patrné, že pro jednotlivé církve nabízí velkou škálu možností inspirace. Je jen na jednotlivých církvích, aby si ujasnily, jakou cestou se chtějí vydat. Zda chtějí být v otázce ekologie aktivní a průbojně, aktivně jednat a volat po nápravě. Či zda radši zvolí cestu méně viditelnou a hlasitou, která vede přes nápravu („metanoiu“) celé společnosti. Každá z cest je zcela jiná a každá se hodí pro jiné společenství. Obě však vedou a usilují o stejný cíl. O spravedlivější společnost ohleduplnou vůči všemu stvoření.

4. Římskokatolická církev

Římskokatolická církev (dále též jen ŘKC) je největší křesťanskou církví světa, a i v České republice se jedná dlouhodobě o nejpočetnější církev. Při posledním sčítání obyvatel v roce 2021 se k ní přihlásilo více než 740 tisíc lidí.⁵⁸ Tohoto počtu věřících nedosáhly v součtu ani všechny ostatní církve dohromady. Při této velikosti je pochopitelné, že část společnosti stojící mimo církev vnímá křesťanství a všechny jeho neduhy právě skrze dění v ŘKC.

Církev československá husitská vznikla roku 1920 odtržením právě od ŘKC. Nejedná se tak o církev vycházející z reformačních tradic, ale z římskokatolického modernismu. A byť v průběhu trvání a existence ČČSH u ní došlo k jistému teologickému posunu blíže k reformačním církvím, lze u ní stále nacházet řadu podobností právě s ŘKC. Z tohoto hlediska mohou být pro ČČSH zajímavé a inspirativní také některé současné texty a dokumenty ŘKC.

Římskokatolická církev není členem Světové rady církví. Poměrně dlouho se k této ekumenické snaze stavěla dosti negativně, kdy svým členům a představitelům dokonce zakazovala účastnit se, byť jen jako pozorovatelé, jednání orgánů SRC. Tento negativní vztah k SRC byl dán skutečností, že se jednalo o projekt, kterého se účastnily převážně protestantské církve. Ty byly ŘKC vnímány jako odpadlíci od pravého křesťanského učení. O tomto pohledu na protestantské církve svědčí třeba list Papeže Pia IX. vydaný u příležitosti svolání Prvního vatikánského koncilu. V tomto listu jsou oslovováni „protestanté“ a „nekatolíci“ a jsou vybízeni, aby „povázili, zda jsou na cestě předepsané Kristem. Vnitřní roztržitost jejich církví (totiž) oznamuje to, že ani jedna z nich, ani všechny dohromady nemohou vznášet nárok na to, že jsou církví Kristovou nebo jejími údy.“⁵⁹

Tento negativní vztah ŘKC k protestantským církvím a SRC se začal proměňovat v průběhu 2. světové války. Během ní křesťanské církve čelily nepřátelskému prostředí jak v nacistickém Německu a jím obsazených státech, tak v komunistickém Sovětském svazu. Existence těchto „společných nepřátel“ vedla ke sbližování členů jednotlivých církví. Toto sbližování probíhalo převážně na (nej)nižších úrovních hierarchie. Tyto kontakty však časem začaly nabývat na síle a z pohledu ŘKC se výrazně projeví na Druhém vatikánském koncilu.

Řada závěrů a dokumentů učiněných na Druhém vatikánském koncilu vedla k výraznému posunu v ekumenických vztazích mezi ŘKC na jedné straně a protestantskými církvemi a SRC na straně druhé. Byť stále nelze mluvit o úplné spolupráci, tak ŘKC vysílá na jednání SRC své pozorovatele a její sídlo v Ženevě dokonce navštívil papež Jan Pavel II.

Co se týče ekumenických tendencí a snah v ŘKC, je nutno konstatovat, že je nelze hodnotit pouze na základě vlnitých a zprvu dokonce negativních vztahů k ekumenickým snahám protestantských církví a SRC. Neboť již v 19. století byly v ŘKC patrné ekumenické snahy, které

⁵⁸ Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira>

⁵⁹ NEUNER, Peter. *Ekumenická teologie: hledání jednoty křesťanských církví*. Teologie (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-408-2, str. 140.

však byly namířeny především k pravoslavným církvím. Tyto dlouhodobé snahy o sblížení mezi ŘKC a pravoslavnými církvemi vyvrcholily opět na Druhém vatikánském koncilu, kde došlo k odvolání vzájemné exkomunikace.

Byť ŘKC může být částí křesťanů stále vnímána jako ta méně ekumenicky založená církev, lze tento obraz ŘKC přisuzovat z velké části jejím historickým postojům a pak také způsobu, kterým ekumenické vztahy a vazby utváří. „*Hlavní důraz v rámci ekumenických snah se v Římě klade na bilaterální rozhovory; mají zřetelnou přednost před multilaterální ekumenou. Tyto dialogy, jichž katolická církev vede víc než všechny ostatní konfese, by se mohly stát snáze závaznými, protože konkrétní snahy o sjednocení by se mohly nejnáze uskutečnit mezi jednotlivými církvemi, zatímco SRC nemá při rozhovorech žádnou rozhodovací pravomoc nad církvemi.*“⁶⁰

Jak jsme viděli, ŘKC má, co se týče ekumenických vztahů, jistou specifickou. Tu bychom našli i v celé řadě dalších oblastí. Namátkově lze zmínit roli papeže v církvi, vztah k církevní tradici, celosvětovou rozšířenost a působnost atd. Tato specifika se jistě projevují i v jejich oficiálních dokumentech a prohlášeních.

V ŘKC, stejně jako v SRC, existuje celá řada dokumentů, které se ať přímo či nepřímo vztahují k otázkám ekologie a životního prostředí. Vzhledem k rozsahu této práce a jejímu primárnímu zaměření na CČSH jsem se, po dohodě s vedoucím práce, rozhodl zhodnotit pouze encykliku papeže Františka Laudato si.

4.1 Encyklika Laudato si

Laudato si (Tobě buď chvála) je druhá encyklika papeže Františka. Vydaná byla roku 2015 a věnuje se sociálním a ekologickým otázkám. Respektive vztahu člověka k celému stvoření. Encyklika byla přeložena do češtiny. A z českého překladu jsem čerpal i já. K dispozici jsem měl druhé, revidované vydání z roku 2018.

Encyklika je velmi rozsáhlá, kdy se svým rozsahem cca 150 stran formátu A5 odpovídá spíše knize. Jedná se rozsahově o zcela jiný typ dokumentu, než jaký byl hodnocen u CČSH či SRC. Nutno však říci, že pro papežské encykliky se nejedná o nijak výjimečný rozsah.

4.1.1 Obsahová stránka dokumentu

Vzhledem k rozsahu encykliky bude popis obsahu výrazně souhrnnější než u předchozích dokumentů. Důkladné zhodnocení a rozbor by totiž vydal na samostatnou práci.

Encyklika začíná předmluvou, ve které je poukazováno na skutečnost, že téma přírody a vztahu člověka k ní bylo v církvi vždy živé. Odkazuje se ve velké míře na svatého Františka

⁶⁰ NEUNER, Peter. *Ekumenická teologie: hledání jednoty křesťanských církví*. Teologie (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-408-2, str. 152.

z Assisi, kdy první slova encykliky jsou začátkem Františkovi modlitby „Pochválen buď Pane“. A po těchto úvodních slovech také encyklika nese svůj název. Následně je poukázáno na některé encykliky předchůdců papeže Františka, v nichž rezonovalo téma vztahu člověka ke stvoření a přírodě.

Předmluva, kromě závěrečného začlenění dokumentu do sociální nauky církve a stručného seznámení s obsahem dokumentu, obsahuje také definici adresátů. Papež František se neobrací pouze na členy církve či lidi dobré vůle, ale chce se „*obrátit ke každému člověku této planety.*“⁶¹

První kapitola

V první kapitole encykliky je čtenář seznámen s aktuálním stavem otázky životního prostředí, respektive s většinou jejich negativních stránek. Je zmíněna akcelerace jednotlivých změn a poukázáno na to, že lidský ekonomický a průmyslový systém není, na rozdíl od naprosté většiny přírodních systémů, surovinově a energeticky soběstačný. Nýbrž klade další a další požadavky na vstřebávání vstupních surovin. Tato energetická a surovinová nerovnost není otázkou týkající se pouze průmyslu, ale jedná se o problém celé společnosti, která jede v módu „použij a vyhod“.

Tyto negativní aspekty průmyslu a společnosti se promítají do všech oblastí přírody a kvality lidského života. Konkrétně jsou zmíněny klimatické změny, které se nejčastěji dotýkají a dopadají na ty nejchudší. Dále na dostupnost čisté pitné vody, ze které se udělal ekonomický statek a často byly její zásoby zprivatizovány. A zapomíná se přitom, že přístup k pitné vodě by měl být nezadatelným právem každého člověka.

Lidské jednání se také nevratně podepisuje na biodiverzitě. Mnoho živočišných druhů vymírá, aniž by je lidstvo poznalo. Zanikají celé ekosystémy (deštné pralesy, korálové útesy) a lidstvo se tak často připravuje o potencionální užitek, který by z nich v budoucnu mohlo získat. Je však poukázáno, že při hodnocení důležitosti živočichů a rostlin nelze hodnotit jen jejich (potenciální) ekonomický význam, nýbrž každý živočich má svoji hodnotu. „*Nestačí však myslet na různé druhy pouze jako na eventuální využitelné „zdroje“, a zapomínat přitom, že mají hodnotu samy o sobě. ... Kvůli nám tisíce druhů už nevzdávají Bohu chválu svou existencí ani nám nebudou moci předat své poselství.*“⁶²

Současné nastavení ekonomiky a společnosti nevede pouze k devastaci přírody, ale také k prohlubování sociálních rozdílů mezi lidmi. Západní společnosti těží suroviny v rozvojových zemích, aniž by tyto země z toho měly adekvátní užitek. Těžba často probíhá za takových podmínek a přináší takové znečištění a poškození přírody a životných podmínek lidí, které by těmto společnostem v jejich mateřských státech neprošlo. Dochází však k celé řadě dalších nespravedlností

⁶¹ *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov.* Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 5.

⁶² *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov.* Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 25.

a křivd. A tyto sociální dopady nelze vylučovat z otázek týkajících se životního prostředí. „Dnes však nemůžeme neuznat, že opravdový ekologický přístup je stále více přístupem sociálním, který musí v diskusích o životním prostředí brát v úvahu spravedlnost, aby se dopřálo sluchu jak křiku země, tak i křiku chudých.“⁶³

A byť ve světě existuje mnoho dobrých projektů a příkladů, které vedou k nápravě situace, tak vše, co se zatím učinilo, bylo naprosto nedostačující. A právě závažnost těchto otázek a nedostatečnost reakcí světa na ně, je důvodem k sepsání encykliky.

Druhá kapitola

Druhá kapitola se věnuje otázce vztahu křesťanství a životního prostředí. Nachází se v ní řada odkazů na biblické texty. Je však náležitě zdůrazněno, že biblické texty je nutno číst v příslušném kontextu a vždy je hermeneuticky vykládat.

Mezi biblickými texty se dle očekávání objevuje příběh o stvoření světa z knihy Genesis a s ním spojená úloha člověka v tomto stvoření. V textu je poukázáno na možný chybný výklad použitého slova „panovat“. Z jeho špatného výkladu a následného sebahlížení člověka pramení lidské selhání a hřích. „*Harmonie mezi Stvořitelem, lidstvem a celým stvořením byla zničena, protože jsme chtěli zaujmout Boží místo a odmítli jsme uzнат, že jsme omezená stvoření. To pokřivilo také povahu příkazu podmanit si zemi, obdělávat ji a pečovat o ni.*“⁶⁴

Následují příběhy Kaina a Abela, Noeho, různá ustanovení Mojžíšova zákona či texty žalmů. Na základě citace žalmů, ve kterých se uvádí, že celé stvoření chválí Hospodina, se pak odvozuje, že každý tvor má svoji hodnotu. Ta spočívá právě v tom, že každý tvor svým specifickým způsobem chválí Hospodina. A právě skrze Boží lásku je celé stvoření propojeno do vzájemné jednoty a společenství.

I přesto, že člověk je součástí tohoto Božího stvoření, tak je z něj do jisté míry vyčleněn. Neboť byl stvořen k obrazu Božímu a má ve stvoření specifickou úlohu. Toto vyčlenění člověka vede papeže k polemice s těmi ekologickými proudy, které po hodnotové stránce činí rovnost mezi člověkem a zvířetem. Zároveň se vyhraňuje vůči těm ekologickým proudům, které chtějí pečovat o životní prostředí, ale nechávají bez povšimnutí sociální nerovnosti ve společnosti. Je to tedy opětovné zdůraznění toho, co již zaznělo v první kapitole. Otázky sociální nespravedlnosti a životního prostředí nelze oddělovat.

⁶³ *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 34.

⁶⁴ *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 45.

Třetí kapitola

Ve třetí kapitole se papež František zamýšlí nad kořeny ekologické krize a nachází je z velké části v technologickém a vědeckém pokroku, který kromě řady prospěšných věcí s sebou přinesl také řadu negativ. Navíc dal lidem významnou moc a sílu, se kterou se však lidé nenaučili zodpovědně zacházet. Neboť technický pokrok výrazně předběhl pokrok v morálce a etice. Vědecký pokrok nelze zastavit a bylo by to proti přirozenosti lidí, kteří byli stvořeni jako tvůrčí bytosti. Je však nutno promýšlet i etické dopady vědeckého poznání (genetické manipulace, klonování atd.).

Za jednu z příčin ekologické krize také označuje globalizaci a s ní přicházející unifikaci. Ta vede k tomu, že lidé po celém světě spotřebovávají stejné věci, poslouchají stejnou hudbu, nosí stejné oblečení, jí stejné jídlo atd. Tato uniformita bohužel pronikla i do myšlení lidí, kdy se některé věci opakují jako mantry. Jde především o neomezené spoléhání na představu, že vše vyřeší trh a volná soutěž. Přitom nikdo neřeší, co se za tím skrývá a nepřemýšlí o alternativách.

Jako další příčinu globální a sociální krize uvádí chybnou antropologii, respektive antropocentrismus. František přiznává, že antropocentrismus vznikl částečně i díky chybnému výkladu biblických textů a některých křesťanských pojetí člověka. Je tedy nutné nově najít správný poměr mezi člověkem a stvořením. Člověk je víc než živočich, je obraz Boží. Na ostatní stvoření však nelze hledět pouze prizmatem užitku pro člověka. Je zde voláno po novém promyšlení antropologie a člověka jako součásti stvoření.

Cestou z antropocentrismu může být navrácení důstojnosti člověku skrze práci. Člověk byl stvořen jako tvůrčí bytost k tomu, aby pracoval (spravoval rajskou zahradu). Chudým a potřebným tedy nestačí dát dávkou, ale je nutno jim dát práci, aby si sami mohli vydělat na živobytí a získali tak svoji důstojnost. V dnešní době však díky technologickému pokroku a akumulaci kapitálu čelíme nedostatku pracovních příležitostí, což se ukazuje jako závažný problém.

Čtvrtá kapitola

Ve čtvrté kapitole poukazuje papež František na skutečnost, že ekologické otázky nelze řešit a vnímat oddělené od ostatních problémů. Ochrana životního prostředí je nedílně provázána s otázkami sociálními, politickými a hlavně ekonomickými. Přičemž především s ekonomikou se dostává často do rozporu. Ekologie se totiž snaží o co největší rozmanitost. Oproti tomu ekonomie směřuje k sjednocování a uniformitě. Společnost a politika je pak žadatelem a garantem všech změn.

Různorodost však není charakteristickým prvkem pouze přírody, ale je fenoménem také u kultury. I tato kulturní různorodost se s globalizací vytrácí. Papež proto mluví o krizi kulturní ekologie. Stejně tak mluví o krizi ekologie všedního života. Ta spočívá v tom, že se řada lidí uzavírá do sebe a nežije v rámci jakéhokoliv společenství. I zde je nutno navrátit člověku pocit sounáležitosti se společností a lidské důstojnosti.

S tím souvisí přiznání stejných práv a povinností všem lidem a spravedlivá distribuce těchto práv. Tato spravedlivá distribuce musí být vnímána a prováděna jak z pohledu prostorového (chudé a bohaté státy), tak také časového. Neboť planetu Zemi je nutno vnímat jako dar, který jsme dostali od Boha a od předchozích generací a je naší povinností ji v dobrém stavu předat generacím následujícím.

Pátá kapitola

V páté kapitole se řeší otázka, co lze s diskutovanými problémy dělat. Poukazuje se na to, že až na pár výjimek (zákaz freonů, zákaz obchodu s ohroženými živočichy) se toho moc nezdařilo. A řada navrhovaných či schválených řešení by vedla pouze k dalšímu prohlubování rozdílů mezi chudými a bohatými státy. Bohaté státy jsou navíc mnohem více zodpovědné za znečišťování životního prostředí a jejich bohatství pochází z využívání fosilních paliv.

Autor encykliky si uvědomuje, že nemůže činit politická rozhodnutí či zpochybňovat vědecké poznatky. Volá proto primárně po zodpovědném a věcném dialogu. „*V otázkách týkajících se životního prostředí existují diskuze, v nichž je těžké dospět ke konsenzu. Ještě jednou poznamenávám, že církev si ani neosobuje právo definovat vědecké otázky, ani se nesnaží nahrazovat politiku, ale zve k čestné a transparentní debatě, aby partikulární potřeby nebo ideologie neškodily společnému dobru.*“⁶⁵

Skrze dialog lze dospět k nové politice. K politice, která nebude upřednostňovat pouze krátkodobé cíle, které se projeví během volebního období, ale bude zodpovědně řešit i ty otázky, jejichž efekt se projeví až za velmi dlouhou dobu. Jako jistý zdroj a vzor této nové politiky by mohla sloužit politika lokální, kde jsou aktéři mnohem blíže provázání s problémy, které řeší.

Do dialogu se také musí zapojit všechny zainteresované skupiny – politici, vědci a odborníci, neziskové organizace, církve ale i prostí lidé. Stejně jako je ekologie provázána s různými dalšími otázkami, tak i diskuze o ní musí obsahovat všechny možné aspekty a hlediska.

Je také nutné, aby všichni partneři byli vnímáni rovnocenně. Politika se nesmí podřizovat ekonomickým zájmům. A ekonomika nesmí být pouze technokratická a hodnotit vše poměrem výnosů a nákladů. S tím také souvisí nutnost střízlivého pohledu na vědu a techniku. Nelze totiž slepě spoléhat, že se vše vyřeší skrze vědeckotechnologický pokrok. Jsou věci, které ekonomika, věda ani technika nedokáží vyřešit. Mezilidské vztahy, důstojnost člověka, vzájemná láska, úcta ..., to jsou oblasti, které lze navrátit do společnosti pouze změnou hodnot a smýšlení.

⁶⁵ *Laudato si'* papeže Františka: encyklika o péči o společný domov. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 121.

Šestá kapitola

V šesté kapitole je nabízeno řešení z ekologické i sociální krize, které spočívá v duchovní proměně lidstva. Autor textu si však uvědomuje, že tento cíl nelze realizovat ze dne na den a bude to běh na dlouhou trať.

Člověk je v dnešní moderní společnosti tlačěn trhem, marketingem a sociálními sítěmi ke konkrétnímu, konzumnímu způsobu života. Je tak ve své podstatě okrádán o část své svobody. *„Niměně není všechno ztraceno, protože lidské bytosti, které jsou schopny až do krajnosti se ničit, se mohou též přemoci, opět se rozhodnout pro dobro a obnovit se – nezávisle na jakékoli psychologické či sociální podmíněnosti, která je jim vnucována. Jsou schopny čestně na sebe pohlédnout, pocítit znechucení a vydat se novými cestami k pravé svobodě.“*⁶⁶

Toto otočení se k pravé svobodě a dobru lze realizovat i v běžném životě, kdy například prostřednictvím prostého nakupování lze konat dobro. Neboť i nákup je formou etického rozhodování. Lze skrze něj preferovat a podporovat lokální a drobné výrobce, fair trade výrobky atd.

Největší roli na této proměně však bude hrát vzdělávání. Zdrojem vzdělání však nejsou míněny pouze školy s jejich formou předávání informací a znalostí, ale především rodiny s předáváním hodnotových systémů a norem.

Je také nutné si uvědomit, že v životě záleží i na drobných, každodenních činech. Proměnou skrze tyto drobné činy lze následně proměnit celou společnost. A právě u křesťanů by se jejich víra měla projevovat skrze jejich život a skrze jejich činy. Žít plnohodnotný křesťanský život sebou totiž nese i starost o své okolí a přírodu.

Příroda nás také povznáší a vede ke skutečnému duchovnímu a spirituálnímu životu. Předpokladem ke skutečnému spirituálnímu životu je však střídmost. *„Střídmost prožívaná svobodně a uvědoměle je osvobozující. Nepředstavuje méně života ani nižší intenzitu, právě naopak. Těmi, kdo se víc radují a lépe prožívají každou chvíli, jsou právě ti, kdo přestali stále něco shánět a hledat vždy to, co nemají, ...“*⁶⁷

Velká naděje je také vkládána do řady společenství, ve kterých se mohou lidé realizovat, navazovat společenské kontakty a žít plnohodnotný život. K životu ve společenství nás vede láska a stejná láska nás také učí, skrze nejrůznější drobná gesta a skutky, v tomto společenství žít a mít v něm zdravé vztahy. Předobrazem takovýchto dobrých a zdravých vztahů a života ve společenství je křesťanský trojiční Bůh. Vztahy v této trojici jsou totiž předobrazem vztahů ve zdravém společenství.

⁶⁶ *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 132–133.

⁶⁷ *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 142.

Věřící lidé očekávají proměnu světa a příchod království nebeského, kde vše bude proměněno a vše bude žít v Boží lásce a přítomnosti. Toto vědomí nás má vést k péči o tento svět, neboť i to, co je zde malé, slabé a chudé, bude v novém světě proměněno a bude mít svou důstojnost.

Samotný závěr encykliky tvoří dvě modlitby. Modlitba za naši Zemi a Modlitba křesťanů a celého stvoření.

4.1.2 Zhodnocení dokumentu

Encykliku *Laudato si* lze díky jejímu rozsahu, a to ať co se týče počtu stran či zahrnutým tématům, vnímat jako stručné uvedení do problematiky životního prostředí. Pozorný čtenář může zaregistrovat většinu otázek, které se s touto problematikou dlouhodobě váží. Ať již vliv křesťanství na kořistnický přístup člověka k přírodě, antropologii / antropocentrismus, zdroje hodnoty přírody a živých tvorů, odpovědnost a solidarita bohatých států se státy chudými, projevy změn globálního klimatu, realizované politické dohody a přísliby atd., atd.

Zároveň se nejedná o odborný text se zaměřením na životní prostředí, ale o text náboženský. V encyklice se nachází odkazy na různé biblické verše a texty, na působení významných křesťanských osobností, především sv. Františka z Assisi, na některá prohlášení biskupů či předchozí papežské encykliky. Stejně tak je encyklika zakončena modlitbami.

Vzhledem k tomu, že se jedná o náboženský text, tak není některé věci nutno dokazovat a berou se za daný předpoklad vycházející z pojetí víry. Jde např. o hodnotu všech živých tvorů a celého stvoření pramenící ze skutečnosti, že všichni máme jednoho stvořitele. Stejně tak není nijak argumentačně zdůvodněno specifické postavení člověka ve světě, ale vychází se z předpokladu, že člověk byl stvořen k obrazu Božímu.

Přestože jsou v encyklice zmíněny takřka všechny negativní aspekty, které s sebou změna světového klimatu přináší – zvyšování hladin oceánů, extrémní počasí, sucha a neúrody, ztráta biodiverzity, prohlubování sociálních rozdílů, migrace obyvatel atd. – tak v celkovém vyznění dokument nepůsobí pesimisticky. Člověku je nabídnuto řešení, které spočívá primárně ve změně smýšlení, změně hodnotového žebříčku lidí a jejich návratu k Bohu. Z těchto změn pak vyplývá následné napravení vztahů jak mezi lidmi a Bohem, lidmi navzájem, tak také lidmi a zbytkem stvoření.

Při čtení dokumentu čtenář nenabývá dojmu, že problematika životního prostředí a změny globálního klimatu jsou věci, které on sám nemůže nijak změnit. Naopak je vyzýván, aby se aktivně snažil o nápravu. Ta pramení ze dvou zdrojů. Již zmíněné změny smýšlení a s ním souvisejícího odklonu od konzumního způsobu života. A pak také ze zodpovědné činnosti ve společnosti a společenství. *„Péče o přírodu je součástí životního stylu, jenž zahrnuje schopnost žít společně a ve*

společnosti.⁶⁸ Tento zodpovědný život ve společnosti se může projevovat nejrůznějšími způsoby. Jeho základem však je snaha o udržování dobrých společenských vztahů a péče o své okolí.

V úvodu encykliky je také uvedeno, že je součástí sociální nauky církve. Proto je třeba některé aspekty, které by mohly být vnímány sporně a vyvolávat nevoli, vnímat právě v tomto širším kontextu. Jde třeba o zpochybnění institutu soukromého vlastnictví. Jehož vyznění je však v kontextu sociální nauky (římskokatolické) církve zcela jiné, než je vyznění stejného tvrzení v Základech sociálně etické orientace CČSH.

Téma životního prostředí je v encyklice řešeno ve vztahu k sociálním otázkám, a to jak v lokální, tak z velké části i globální perspektivy. Toto propojení ekologie se sociální problematikou je vhodným poukázáním na to, že tyto otázky nelze řešit odděleně. Neboť se jedná o spojité nádoby.

Papež se svou encyklikou snaží oslovit všechny lidi světa. Je nutno uznat, že ze své pozice má skutečně jistý přesah nad rámec své církve. Navíc vzhledem k velikosti a rozšíření ŘKC je pochopitelné, že se věnuje řadě otázek z globálního hlediska.

I přes snahu oslovit i lidi mimo církve, zůstává encyklika dokumentem ŘKC. A takto je nutno vnímat i některé zmínky v textu, jako je třeba narušení vztahu mezi mužem a ženou. S vědomím, že jde o dokument ŘKC člověk také musí přistupovat ke zmínkám o svatých či Panně Marii jako „královně veškerého stvoření“.

Byť toho encyklice *Laudato si* není mnoho co vytknout, je nutno říci, že takovýto text a dokument nemusí být, a ani není vhodný pro všechny církve. Obzvláště v dnešní době, která je přehlcena daty a informacemi, lze takto dlouhý text považovat za jisté riziko. Neboť se může stát, že nenajde své čtenáře.

Takto rozsáhlý text také předpokládá, že bude používán, citován, diskutován a bude s ním nejrůzněji (nejen) v rámci církve pracováno. To se této encyklice v rámci ŘKC skutečně podařilo, ale není jisté, zda by se to podařilo i nějakému obdobnému dokumentu v jiné církvi (např. CČSH). Neboť u encyklik hraje velkou roli to, že jsou sepsány papežem. Ten má v ŘKC velkou autoritu, jež v řadě jiných církví nemá obdoby.

⁶⁸ *Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4, str. 145.

5. Českobratrská církev evangelická

Českobratrská církev evangelická (dále také jen ČCE) je další církví, jejíž vztah a dokumenty k otázkám životního prostředí jsem se rozhodl prostudovat. A to z toho důvodu, že svou velikostí je srovnatelná s CČSH. Při posledním sčítání lidu v roce 2021 se k ní přihlásilo zhruba 32,5 tisíce lidí.⁶⁹ Stejně jako CČSH se i ČCE dle sčítání obyvatel dlouhodobě potýká s poměrně velkým úbytkem věřících.

ČCE se historicky hlásí jak k lutherské, tak helvétské reformační tradici. „*Českobratrská církev evangelická vznikla v roce 1918 spojením Evangelické církve augsburského vyznání a Evangelické církve helvétského vyznání.*“⁷⁰

ČCE je aktivní v řadě ekumenických projektů a je také členem Světové rady církví. Dále pak třeba Společenství Evangelických církví v Evropě či Lutherského světového svazu. Na dokumenty těchto ekumenických organizací se často odkazuje a řadu z nich sdílí na svých webových stránkách.

5.1 Dokumenty ČCE vztahující se k životnímu prostředí

U ČCE je poměrně obtížné mluvit o dokumentech vztahujících se k životnímu prostředí a asi přesnější by bylo mluvit o vztahu k životnímu prostředí. Byť lze nalézt některé dokumenty a prohlášení vztahující se k těmto otázkám, tak jsou velmi krátká a stručná. Navíc toto téma je poměrně často zmiňováno v řadě dokumentů, které s danou tematikou plně nesouvisí. Lze to vnímat tak, že ČCE se snaží o to, aby dobrý vztah k životnímu prostředí prostupoval vším, co dělá.

A je nutno říci, že ČCE skutečně v oblasti životního prostředí vyvíjí řadu konkrétních aktivit, které mají snížit její uhlíkovou stopu a další negativní ekologické aspekty. Vzhledem k tomu, a k malému rozsahu existujících dokumentů a vyjádření, zmíním v kapitole 5.2 také některé konkrétní příklady toho, jak se otázka ochrany životního prostředí projevuje v konkrétních činnostech dané církve a jejích sborů. Zaměřím se však pouze na ty akce, které jsou organizované či koordinované zastřešujícím orgánem ČCE, nikoliv na individuální akce jednotlivých sborů.

Toto zaměření se na konkrétní činnosti bude jistý rozdíl oproti předchozím církvím, které jistě také konají a pořádají řadu aktivit na ochranu životního prostředí. U ČCE jsem však, vzhledem k absenci výraznějších a obsáhlejších dokumentů vztahujících se k životnímu prostředí na jedné straně a velkému počtu různých aktivit a akcí spojených s tímto tématem na straně druhé, nabyl dojmu, že se rozhodla spíše pro cestu aktivních činů než prohlášení. Dalo by se říci, že chce méně mluvit a více jednat. Což mi přijde sympatické a mohla by to být vhodná cesta i pro CČSH, která je v některých aspektech (např. velikost, rozšířenost) ČCE dosti podobná.

⁶⁹ Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira>

⁷⁰ Českobratrská církev evangelická. *Z čeho vycházíme? - e-církev. Z čeho vycházíme?* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://e-cirkev.cz/kdo-jsme/z-ceho-vychazime/>

5.1.1 Prohlášení prvního zasedání 35. synodu

Prohlášení prvního zasedání 35. synodu⁷¹ (dále jen jako Prohlášení) bylo přijato v první polovině roku 2019 a jedná se pouze o tři odstavce textu. I přes tuto stručnost však lze v textu nalézt vše podstatné, co je v otázce životního prostředí nutno zvažovat.

V prvním odstavci je zmíněno, že se jedná o problém, který se týká nás všech (celého lidstva). Některé oblasti spojené s touto problematikou jsou výslovně zmíněny – nedostatek pitné vody, úbytek biodiverzity, neobyvatelnost některých částí planety a s tím souvisejí migrace. Následně je poukázáno na to, že reakce lidí na tyto negativní projevy jsou různé. Někdo dané věci ignoruje a zlehčuje, někdo se utěšuje tím, že žijeme v oblasti, která není až tak zasažena a jiní propadají beznaději. Je i celá řada těch, kteří se s nastalou situací rozhodli něco aktivně dělat.

Druhý odstavec začíná prohlášením, které lze vnímat jako stěžejní prvek celého textu. „*Připojujeme se k lidem, kteří chtějí v této situaci jednat a kteří si uvědomují odpovědnost za svět.*“⁷² K tomuto odhodlání a naději s ním spojené vede ČCE její přesvědčení a víra v Boha, jakožto stvořitele všeho živého. Z toho vychází víra, že Bůh i nadále ve stvoření působí. Každý živý tvor stvořený Bohem je navíc jedinečný. Z toho také vyplývá, že každý jednatel má zodpovědnost za svět kolem sebe a má být solidární vůči ostatním. Naději v otázce životního prostředí také vzbuzuje skutečnost, že se jí věnuje velké množství mladých lidí. Ti nechtějí čekat, až dojde ke kolapsu přírody, ale tlačí na politiky, aby hledali řešení již nyní. ČCE se k této snaze o nápravu situace hlásí a chce hledat způsoby, jak by snížila negativní dopady na životní prostředí vycházející z její činnosti.

V posledním odstavci pak upozorňuje na to, že ochrana životního prostředí se dotýká všech lidí na celém světě. A všichni proto musíme změnit své myšlení. ČCE proto vyzývá všechny politiky, vládu ČR, všechny instituce, ale i všechny jednotlivce, aby danou otázku vnímali zodpovědně a snažili se o nápravu současné situace.

Zhodnocení dokumentu

Jak již bylo uvedeno, jedná se o velmi krátký text. I přes tuto stručnost ho lze vnímat velmi pozitivně a jako zcela dostačující. Prohlášení si nečiní ambice, aby seznámilo čtenáře s konkrétními problémy a otázkami vztahujícími se k životnímu prostředí, ale primárně jde o přihlášení se ČCE k jeho ochraně.

I přes stručnost textu v něm lze najít podstatné prvky. Poukázání na konkrétní projevy klimatických změn a z nich vyplývající reakce lidí, propadání v beznaději na jedné straně a naděje

⁷¹ Dokument k dispozici na webové stránce: Českobratrská církev evangelická. Prohlášení prvního zasedání 35. synodu – e-církev. *Prohlášení prvního zasedání 35. synodu* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://e-cirkev.cz/aktuality/prohlaseni-prvniho-zasedani-35-synodu/>

⁷² Dtto.

vyplývající z víry v Boha na straně druhé. Dále pak volání po solidaritě, po nutné změně smýšlení lidí i výzvu k zodpovědnému jednání všech institucí i jednotlivců.

Stejně jako u dříve hodnocených textů a dokumentů, i v Prohlášení nacházíme výzvu ke změně smýšlení. Což lze vnímat jako evangelijní výzvu Ježíše Krista k proměně srdcí, k metanoi. Jde tak opět o vyjádření přesvědčení, že ke změně vztahu ke stvoření nemůže dojít bez proměny našich srdcí.

Z toho také vyplývá velmi vhodné zdůrazňování, že se jedná o problém každého člověka a stejně tak se každý člověk musí podílet (onou proměnou smýšlení a z ní vyplývající proměnou jednání) na jeho řešení. Závěrečná výzva tak není adresována pouze politikům a vládě, ale správně všem jednotlivcům.

Prohlášení hodnotím velmi kladně, a to především proto, že se ČCE sama hlásí k tomu, že se chce na řešení těchto otázek podílet a upravit svoji činnost tak, aby měla co nejmenší dopad na životní prostředí. Tato výzva do vlastních řad však může být největší slabinou Prohlášení. A to ve chvíli, když by ve skutečnosti k žádným změnám v činnosti ČCE a jejich jednotlivých složek nedošlo. V tu chvíli by totiž Prohlášení mohlo být vnímáno jako nepravdivé a lživé.

5.1.2 Investiční kodex ČCE

Investiční kodex ČCE⁷³, jak již jeho název napovídá, se zabývá otázkou investování volných finančních prostředků církve a jejich částí. Byl přijat taktéž na prvním zasedání 35. synodu v roce 2019. Tento jednostránkový dokument však neobsahuje nějaké pokyny či návody, jak s prostředky zacházet. Ve skutečnosti jde spíše o výčet toho, jak s nimi nezacházet a kam je neinvestovat. Dokument však nemá ambice vyjmenovat všechny zapovězené oblasti a vybízí k tomu, aby se při investování hledělo i na křesťanskou etiku a dobré jméno ČCE.

Do výčtu oblastí, do kterých je pro ČCE a její součásti nepřijatelné investovat tak spadají obory, respektive společnosti spojené s podporou terorismu a zbrojního průmyslu, podporou diktátorských systémů, využíváním dětské práce, hazardem, loteriemi, výrobou a distribucí tabáku, alkoholu či jiných omamných látek, půjčováním na nepřiměřený úrok atd. Jsou zde však uvedeny i oblasti, které mají vztah k životnímu prostředí. ČCE si tak zakazuje investovat do společností a podniků, které se podílí na utrpení a týrání zvířat, těžbě deštných pralesů či zásadně poškozují životní prostředí.

Při investování volných prostředků je dle dokumentu také nutno dbát na to, aby investice vedly ke snížení užívání řady škodlivých látek, závislosti na fosilních palivech, eroze půdy, zastavování orné půdy a obecně ke snížení všech možných negativních dopadů na životní prostředí.

⁷³ Dokument k dispozici ve formě pdf: Interní stránky Českobratrské církve evangelické. Investiční kodex ČCE – ustredicce.e-cirkev.cz/investice-pf/investicni-vybor/investicni-kodex-cce/ [Online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://ustredicce.e-cirkev.cz/investice-pf/investicni-vybor/investicni-kodex-cce/>

Naopak jsou vítány ty investice, které vedou k pozitivním efektům pro životní prostředí a k prohlubování komunitních řešení. Může tak jít o investice do obnovitelných zdrojů, energetických úspor či cirkulární ekonomiky.

Investiční kodex ČCE nelze vnímat a hodnotit jako dokument vyjadřující se k ekologii a ochraně životního prostředí. Jde však o dokument, který podkresluje a vyjadřuje ochotu a snahu ČCE být v těchto otázkách zodpovědnou institucí, která snižuje své negativní dopady na životní prostředí. A to i za cenu nižších výnosů a omezených možností investování.

Tento dokument a jím nastavená omezení je tak asi nejlepší vnímat prizmatem dříve hodnoceného Prohlášení, ve kterém se ČCE přihlásila k zodpovědnému přístupu k ochraně životního prostředí a změně smýšlení v této otázce. A právě i způsob, jak se investují volné finanční prostředky, je jedním z ukazatelů zodpovědného přístupu k dané problematice a oné proměny smýšlení.

5.2 Praktické kroky ČCE k ochraně životního prostředí

Mezi praktické kroky, které v oblasti životního prostředí ČCE realizuje, by ve své podstatě šel zařadit i výše hodnocený Investiční kodex ČCE. Ten má totiž reálný dopad na činnost církve a jejich součástí. Stálo by však za zjištění, zda a jak jsou jeho nařízení ve skutečnosti dodržována. To však není předmětem této práce a v tuto chvíli tak nejsem schopen jeho reálný dopad na činnost církve zhodnotit.

ČCE pro svoje vyšší zapojení se do ekologických otázek založila Poradní odbor pro otázky životního prostředí při synodní radě ČCE (dále jen Poradní odbor pro ŽP). Ten vyvíjí aktivity v řadě oblasti a úzce spolupracuje s dalšími institucemi, především s Českou křesťanskou environmentální sítí. Zde bych nyní představil některé z jeho aktivit.

Publikační a vzdělávací činnost

Poradní odbor pro ŽP se zabývá publikační činností, kdy se spolupodílel na vydání publikace Příroda je Boží dar. Vlastním nákladem pak vydává různé letáky a materiály s ekologickou tematikou a připravuje podklady pro sbory ke Dni země a dalším událostem vztahujícím se k ochraně životního prostředí.

Na svých webových stránkách také publikuje kázání členů církve, která se svým obsahem dotýkají právě životního prostředí a Božího stvoření.

Sborům ČCE také nabízí možnost různých přednášek, tvůrčích dílen a dalších akcí zaměřených na ochranu životního prostředí. V tuto chvíli na svých webových stránkách eviduje 27 konkrétních témat přednášek⁷⁴. Představitelé sborů si mohou přes email vybrat konkrétní téma

⁷⁴ Kompletní seznam nabízených přednášek je na webových stránkách: Poradní odbor pro životní prostředí při synodní radě ČCE. Seznam přednášek – Poradní odbor pro ŽP pozp.evangelnet.cz.

a domluvit si termín uskutečnění přednášky. Témata přednášek jsou různorodá a zahrnují všeobecné oblasti typu „Globální oteplování“, kde se řeší a představuje celosvětový problém, až po přednášku typu „Můj ekoden“, ve které jsou posluchači seznamováni s tím, jak oni sami mohou prostřednictvím drobných změn ve svém životě snížit svoji ekologickou stopu.

Doprava

Poradní odbor pro ŽP věnuje zvýšený zájem také otázce dopravy. U ní se zaměřuje na snahu snížit užívání osobních automobilů a místo toho používat ekologičtější formy dopravy – hromadnou (městskou) dopravu či kolo. Za tímto účelem organizuje dvě různé akce. V období předvelikonočního půstu pořádá tzv. „Autopůst“. V něm jde o snahu přimět věřící, aby během 40-ti denního postního období omezili užívání vlastních automobilů. Lze předpokládat, že pokud se někdo do této akce zapojí, tak může omezit užívání automobilu i po skončení půstu, neboť uvidí, že to jde i jinak. A že třeba i ušetří. Ať již peníze, čas či nervy.

Druhou akcí, kterou Poradní odbor pro ŽP v této oblasti pořádá, je „Do kostela na kole“. Tu pořádá většinou na přelomu měsíce září a října. U této akce se jedná o obdobu výzvy „Do práce na kole“, která je pořádána pravidelně v měsíci květnu. Obě dvě akce jsou ve své podstatě identické a vyzývají aktéry, aby místo aut použili kolo. (Lze samozřejmě použít i jiný nemotorový dopravní prostředek např. koloběžku či jít pěšky.) U této akce jsem zmínil i jeho necírkevní obdobu z toho důvodu, že mi přijde konec září či začátek října poměrně nevhodný pro tuto událost. A to z toho důvodu, že pokud by se někdo rozhodl, že je jízda na kole do kostela vlastně fajn a že by rád jezdil pravidelně, tak ho od tohoto rozhodnutí mohou odradit sychravé dny a zima, která během pár týdnů od uspořádání akce může nastat. Květnový termín se mi proto jeví jako vhodnější. Chápu však, že na jaře je pořádán „Autopůst“ a Poradní odbor pro ŽP chtěl tyto dvě akce od sebe oddělit.

Ekomanagement a ochrana životního prostředí ve sborech

Poradní odbor pro ŽP také pomáhá jednotlivým sborům ČCE se zapojením do projektu Certifikace sborů, farností a církevních zařízení šetrných k životnímu prostředí. Jde o projekt, který je primárně v gesci České křesťanské environmentální sítě. Instrukce či sbor, který chce tuto certifikaci získat, je konfrontován v celé řadě svých činností. Kontrolované oblasti jsou např. hospodaření s energiemi, vodou, odpady, potravinami. Dále pak starost o zeleň, květinová výzdoba sborů či doprava. Hodnoceny jsou ale třeba bohoslužby a kázání.⁷⁵

Seznam přednášek [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://pozp.evangelnet.cz/seznam-prednasek>

⁷⁵ Kompletní seznam hodnocených oblastí je uveden na webových stránkách: Česká křesťanská environmentální síť. Body certifikace – ckes.cz. *Body certifikace* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://ckes.cz/body-certifikace.html>

Certifikát v reálu nemá žádný skutečný pozitivní dopad na hospodaření či fungování sboru, který ho získal. Jde spíše o vyjádření snahy sboru být zodpovědnou institucí v otázkách životního prostředí. Poradní odbor pro ŽP je schopen daným sborům poradit či pomoci v realizaci řady opatření v hodnocených oblastech.

Poradní odbor pro ŽP se také zaměřuje na údržbu farních zahrad a předzahradek, ale i samotných budov a kostelů. K této problematice vydal letáky „Kostel útočiště“⁷⁶ a „Chváli Tě sestra Země“. V nich předkládá návrhy, jak díky šetrnému a vhodnému hospodaření na těchto pozemcích a budovách napomoci druhové diverzitě tam žijících rostlin a živočichů. Mezi rady lze najít méně časté sekání trávníků, vysazování keřů, využití říms a věží kostelů pro hnízdění ptactva či instalaci hmyzích domečků.

Teologie

ČCE si uvědomuje, že jejím primárním posláním, jakožto křesťanské církve, není ochrana životního prostředí a nesmí být zaměňována za organizace a spolky zabývající se ekologií. Křesťanská církev má pomáhat svým členům žít v Boží přítomnosti, prohlubovat jejich víru a duchovní život a tuto víru šířit napříč společností. A to jak hlásáním Božího slova, tak také příkladným životem.

Ochrana životního prostředí tak u ČCE pramení právě ze snahy o příkladný křesťanský život, jenž dosvědčuje jejich víru. Poradní odbor pro ŽP se proto snaží své aktivity také doplňovat o teologická zdůvodnění a vytváří opory a podklady pro duchovní a věřící. Jde především o vztah člověka ke stvoření a jeho zodpovědnost za svět a své bližní. Tato snaha o teologické doplnění realizovaných akcí je třeba dobře patrná u „Autopůstu“. Zde dochází k propojení půstu s aktivitou prospěšnou životnímu prostředí. Texty objasňující toto propojení pak jsou prezentovány na webové stránce Poradního odboru pro ŽP.

5.3 Zhodnocení vztahu ČCE k životnímu prostředí

U ČCE nelze nalézt mnoho dokumentů a prohlášení, která by se přímo vztahovala k životnímu prostředí. Jak již bylo řečeno, tato církev se snaží jít spíše cestou reálných činů než velkých prohlášení. Její texty k dané problematice tak jsou velmi stručné, ale nutno říci, že ve své podstatě dostačující. Navíc se na svých webových stránkách odvolává či přímo sdílí řadu dokumentů různých ekumenických organizací, včetně SRC. Čímž se k těmto dokumentům hlásí a přijímá je za své. Proto každý z církve, kdo se chce s problematikou a různými prohlášeními k nim blíže seznámit, může sáhnout právě po těchto dokumentech. Což je možná také jeden z důvodů, proč ČCE nemá potřebu vytvářet své vlastní dokumenty.

⁷⁶ Příloha 1.

Tuto stručnost ve vyjadřování a výrazné přihlášení se ke snaze skutečně změnit svoji vlastní činnost a tím přispět k nápravě situace, vnímám velmi pozitivně. Z prohlášení a činností je patrné, o co ČCE jde a že nechce stát stranou a pouze prstem ukazovat na problémy. Toto poselství je zřejmé a zcela srozumitelné.

Přihlášení se k aktivní změně své činnosti a její veřejné prezentování s sebou však nese jedno riziko. Pokud totiž církve a jednotlivé její složky neupraví svoji činnost a k žádné proměně smýšlení, ale hlavně reálného jednání nedojde, může to na okolí působit pokrytecky a lživě. Toto riziko je o to větší, že sbory v ČCE mají jistou míru nezávislosti a záleží tak na každém společenství, zda a jak bude změny realizovat. A protože každý člověk vnímá spíše to, co se děje v jeho okolí, tak lidé mohou vidět spíše nevhodné a neekologické jednání v místním sboru než k životnímu prostředí ohleduplné jednání mnoha sborů, které jsou však na druhé straně republiky.

Zároveň je nutno podotknout, že toto vypíchnutí reálných projektů na ochranu přírody u ČCE neznamená, že by ostatní hodnocené církve a organizace takovéto projekty neměly. U ČCE došlo k jejich zdůraznění z důvodu, že jsou svým způsobem v kontrastu k jisté stručnosti a malému počtu vyjádření k této problematice. Působí to tak dojmem, že se ČCE rozhodla jít cestou, kdy místo prohlášení bude realizovat a prezentovat konkrétní činy. A to je jistý rozdíl oproti ostatním institucím.

6. Doporučení CČSH k tvorbě dokumentu o životním prostředí

Na základě prostudovaných dokumentů CČSH je zřejmé, že v tuto chvíli církev nemá pro oblast životního prostředí dokument, který by odpovídal současným společenským podmínkám a stavu vědeckého poznání. Dokument Základy sociálně etické orientace CČSH je vzhledem k velké míře dobových konotací nevhodný a měl by být nahrazen.

CČSH, jakožto církev vzniklá mimo jiné na základě modernistických snah v Římskokatolické církvi, by se dle mého soudu měla vyjadřovat k aktuálním etickým otázkám. Ať již jde o euthanasii, rizika spojená s genetickým inženýrstvím, umělou inteligencí atd. A do okruhu oblastí, které by neměly uniknout pozornosti CČSH rozhodně patří i ochrana životního prostředí.

Na příkladu ČCE jsme však viděli, že vydávání dokumentů a prohlášení nemusí být jedinou cestou, jak k této otázce přistupovat. A byť se má práce týká primárně hodnocení a doporučení k tvorbě konkrétních textů a dokumentů, tak mi to nedá a v následující podkapitole uvedu i několik argumentů, které nutnost existence konkrétních dokumentů mírně zpochybní.

6.1 Ochrana životního prostředí skrze reálné činy

Při tvorbě jakéhokoliv dokumentu či textu vzniká otázka, komu má být určen a kdo ho ve skutečnosti bude číst. Tedy jaký bude jeho reálný dopad. CČSH, vzhledem ke své velikosti, nemůže počítat s tím, že by dokument vzbudil takový ohlas a byl čten tolika lidmi jako papežská encyklika *Laudato si* nebo prohlášení SRC. Nelze ani moc očekávat, že by dokument dokázal oslovit a zaujmout lidi mimo církev. Lze tak předpokládat, že dokument by byl určen především do vnitřku církve a měl by objasňovat a dokládat postoje církve v této oblasti. I zde lze však polemizovat nad tím, kolik věřících či alespoň duchovních si ho skutečně přečte a přijme za svůj.

Jak jsme navíc viděli v případě SRC, tak vydávání různých prohlášení, a dokonce i uzavření různých politických dohod a slibů ještě nemusí mít žádný reálný dopad na danou problematiku. Naopak to může vézt jen k vyššímu rozčarování z toho, že se jen mluví a čas utíká.

Bez ohledu na to, zda v CČSH nějaký nový dokument vztahující se k životnímu prostředí vznikne či nikoliv, církev nejlépe prokáže, že jí na životním prostředí skutečně záleží tím, že se pokusí omezit negativní dopady svého vlastního jednání na něj. Tato snaha o změnu a úpravu svého jednání by ve skutečnosti měla být vyšší ve chvíli, kdy nějaký dokument bude vydán. Neboť by to mohlo vyznít jako jisté pokrytectví, kdy něco ústy (dokumentem) deklaruujeme, ale naše činy o tom nesvědčí. Je tedy otázkou, zda bude CČSH schopna své případné prohlášení doplnit i konkrétními činy. O jaké konkrétní činy by mohlo jít nastíním v následující podkapitole.

6.1.1 Návrhy konkrétních činů a akcí

ČČSH má velmi širokou škálu možností, které může konat k omezení negativních dopadů své činnosti na životní prostředí. Vzhledem k rozmanitosti a různorodosti opatření si nemyslím, že by bylo vhodné je zmiňovat při případné tvorbě dokumentu. Pokud by dokument vznikl, bylo by spíše vhodné, aby všeobecně poukazoval na nutnost toho, že i sama církev musí upravit řadu svých činností. Po vzoru ČCE bych také uvítal vznik nějakého zastřešujícího společenství, které by napomáhalo s realizací ekologicky přívětivých opatření v církvi a ve sborech. Oblastí, kde by mohlo působit, by se našlo mnoho, jak ukázal popis činností Poradního odboru pro ŽP u ČCE.

Hospodaření

Církev a její části by měly upravit nakládání se svým majetkem tak, aby odpovídalo současným ekologickým požadavkům. A to ať již jde o správu budov, farních zahrad či jiného majetku. Obzvlášť u budov a jejich případných rekonstrukcí lze ekologickou stránku věci zohledňovat. Navíc se může jednat i o finančně výhodnou variantu, neboť na řadu ekologických či energeticky úsporných opatření lze poměrně často čerpat dotace. Samozřejmě je nutno zvažovat skutečnost, že řada objektů církve je památkově chráněna, a ne vše tedy lze realizovat.

Stejně tak lze přistupovat ekologicky i k údržbě farních zahrad. U nich lze dbát o druhovou rozmanitost, vysazovat vhodné rostliny, nainstalovat hmyzí domečky či budky pro ptáky, případně, pokud to zahrada povolí, si pořídit včelstvo.

Spolková činnost a život ve společenství

Zapojení se do ochrany životního prostředí může podporovat i aktivní život ve společenství. Například zmíněné hmyzí domečky a ptačí budky mohou být vytvořeny svépomocí s dětmi či vnoučaty členů společenství. Stejně tak o sborovou zahrádku se mohou lidé starat společně.

Sborové společenství se také může aktivně zapojit do různých ekologických aktivit pořádaných v daném místě. Ať již jde o akce typu Uklid'me Česko, počítání ptačtva atd.

Některé sborové aktivity navíc mohou přerůst do založení místního spolku, který by nesdružoval pouze členy církve, ale zapojili by se do něho i lidé mimo církev. Příkladem by mohl být třeba místní spolek včelařů (pokud by na střeše či zahradě sboru bylo včelstvo), spolek ochránců přírody, spolek zahrádkářů atd.

A pokud by na vytvoření samostatného spolku nebyly ve sboru síly, tak se alespoň nabízí možnost naše sbory otevřít již existujícím spolkům a organizacím. Ty by jistě často rády využily možnosti využívat církevní prostory, za malý příspěvek na energie, jako svoji klubovnu. K této otevřenosti vůči existujícím spolkům přímo vybízí dvě skutečnosti. Prvně poměrně malé využití prostor. Ve sborech se často schází jen pár desítek lidí (často ani to ne) a sborové aktivity se mnohdy

omezují na nedělní bohoslužbu a případně biblickou hodinu v průběhu týdne. Druhou skutečností je tradice církve, neboť především ve svých počátcích byla CČSH úzce propojena právě s nejrůznější spolkovou činností.

Bohoslužby a spiritualita

Jak bylo řečeno již u ČCE, tak ani CČSH by při případné aktivní činnosti v rámci ochrany životního prostředí neměla zapomínat na to, že je především křesťanskou církví. I toto poslání však lze uskutečňovat s důrazem na ekologii.

V řadě sborů je stále živá tradice děkovných bohoslužeb za úrodu. Tuto tradici by šlo rozšířit např. o děkovnou bohoslužbu za stvoření na Den Země a celou řadu dalších tematicky zaměřených bohoslužeb vztahujících se k životnímu prostředí. Pokud by se navíc podařilo oživit spolkovou činnost, tak by se mohly pořádat bohoslužby či požehnání vztahující se k činnosti těchto spolků.

V letních měsících si také dovedu představit bohoslužby v přírodě (ať již na farní zahradě či skutečně někde v parku či u lesa). Při těchto bohoslužbách by si věřící mohli více uvědomovat skutečnost, že Bůh je Stvořitelem a Pánem všeho stvoření.

Stejně tak, jako by ekologie měla více prostoupit bohoslužebný život církve, tak by měla také prostoupit její spiritualitu, respektive spiritualitu jejích členů. V církvi by se jistě našla řada duchovních, kteří mají k této oblasti blízko. Namátkově mne napadají třeba biskup Juraj Dovala či Jiří Plhák, u kterých, na základě osobní zkušenosti a známosti, mohu říci, že mají velmi blízký vztah k přírodě.

Vzdělávací a přednášková činnost

Je pochopitelné, že, aby mohlo dojít k této duchovní proměně, je nutné náležitě vzdělávat členy církve a připravovat je na ni. Je otázkou, do jaké míry může CČSH iniciovat jednání a diskuzi s Husitskou teologickou fakultou o tom, jaké jsou ze strany církve vlastně požadavky na absolventa oboru Husitská teologie.

Církev však má celou řadu vlastních cest a prostředků, jak vzdělávat své členy a duchovní. Jde například o vydávání publikací, pořádání školení, přednášek a workshopů. Napříč církví se jistě najde i dostatek lidí s náležitým vzděláním a znalostmi, kteří by byli schopni tyto aktivity zastřešit. Církev by se neměla uzavírat ani možnosti spolupráce s lidmi mimo církev.

Oblastí, ve kterých by mohla CČSH realizovat svoji snahu o ochranu životního prostředí by se jistě našla ještě celá řada. Je jen otázkou, pro co se nakonec církev rozhodne. A je nutno říct, že celá řada výše zmíněných věcí by mohla mít také pozitivní efekt na život našich sborů a přivést do nich nové členy. Ti by s církví přišli do styku prvně na základě jiné, třeba spolkové činnosti. Po

vzájemném sblížení a seznámení se s hodnotami členů sboru a následně i s evangelijní zvěstí, by se sami mohli stát členy církve. Mohlo by tak docházet k nenásilné misii.

Jak jsem již uvedl v kapitole věnující se ČCE, tak hlavní problém u této cesty vedoucí skrze proměnu svých aktivit vidím v lidském faktoru. Lidé toto musí přijmout za své a řada možných změn s sebou nese vyšší nároky na lidskou práci. Musí být někdo, kdo bude v dané oblasti aktivní, zorganizuje či zařídí celou řadu věcí a vezme si to za své. Vzhledem k věkové struktuře našich sborů je otázkou, zda se takový člověk ve společenství vždy najde. Nepovažuji totiž za vhodné, aby to vše stálo pouze na duchovních, kteří často musí obhospodařovat více sborů.

Jak jsem již uvedl na začátku kapitoly, tak zde se jednalo o jisté představení aspektů, které by ve své podstatě mohly nahradit existenci psaného dokumentu či by ho měly doprovázet. Diplomová práce se však primárně zaměřuje na předpoklad, že dokument k životnímu prostředí v rámci CČSH vznikne. V následující kapitole proto navrhnou svá doporučení pro tvorbu daného dokumentu. (Jak však již bylo uvedeno, tak vznik dokumentu k otázce životního prostředí přímo volá po tom, aby byl doprovázen reálnými činy.)

6.2 Návrhy pro tvorbu dokumentu CČSH

Viděli jsme, že dokument vztahující se k životnímu prostředí může mít různou formu a rozsah. Osobně bych se přikláněl spíše ke kratšímu dokumentu, kdy za maximum bych považoval 2 stránky formátu A4 (ideálně však méně). K tomu mne vede jak současná práce s daty a informacemi, kdy především díky sociálním sítím je tendence předávat informace ve stručné podobě, tak i skutečnost, že nemusí jít o celkové shrnutí dané problematiky, ale především o vyjádření postoje CČSH k ní.

Vzhledem k tomu, že jsem stoupencem spíše kratšího textu, bych preferoval také podobu prohlášení a přihlášení se k jistým ekologickým hodnotám a výzvu k zodpovědnému životu dovnitř i vně církve než formu neosobního dokumentu.

Ať již dokument bude jakéhokoliv rozsahu a formy, tak se stále bude jednat o dokument církevní. Z toho pro mne vyplývá, že by měl nabízet naději, a ne strach a obavy. Stejně tak by měl (spíše zlehka) odkazovat k Bibli a evangeliím. Mohl by třeba začínat vhodným biblickým veršem či být zakončen modlitbou.

S tím souvisí i použitý jazyk. Přestože půjde o církevní dokument, tak jazyk by měl být zcela přirozený a srozumitelný i lidem mimo církve. Toto použití přirozeného jazyka jsme viděli takřka u všech hodnocených dokumentů, kdy se mírně odlišoval pouze dokument CČSH a jeden z dokumentů SRC.

Je-li to možné, dokument by měl také poukazovat na již existující praxi a tradici, aby bylo zřejmé, že nedochází k nějaké výrazné změně, ale že jde spíše o zdůraznění a vyzdvihnutí některých aspektů, které jsou již v církvi praktikovány a žity.

Pokud by nový dokument měl být rozsáhlejší, tak bych doporučoval jeho propojení s jinou problematikou. Jako velmi vhodné se mi jeví propojení s otázkou sociální a sociální spravedlnosti. Tak jak je tomu u ZSEO či encykliky *Laudato si*. Zde by však bylo důležité, aby nedošlo k zastínění problematiky životního prostředí, ale aby zcela jasně z textu vyplynulo, že jde o navzájem propojené oblasti.

V následujících podkapitolách bych některé zmíněné body rozebral podrobněji.

6.2.1 Biblické odkazy a teologie CČSH

Ať bude mít případný nový dokument CČSH jakoukoliv podobu, je nutno vycházet ze skutečnosti, že se bude jednat o dokument konkrétní křesťanské církve. To by mělo být z dokumentu patrné a mělo by ho to odlišovat od obdobných dokumentů necírkevních organizací. Lze tak začít vhodným biblickým veršem, odkázat se na některé významné křesťanské osobnosti (např. František z Assisi) atd. Na druhou stranu by tyto odkazy na křesťanské hodnoty, Bibli, Boha či víru neměly být na úkor srozumitelnosti a neměly by svým rozsahem odrazovat čtenáře, kteří nejsou členy církve.

CČSH má, co se týče ekologie, dobrý předpoklad pro její teologické uchopení ve svém příklonu k biblickému personalismu. A tuto svoji teologickou tradici by mohla při tvorbě dokumentu využít. Neboť současný vztah člověka k přírodě lze popsat vztahem JÁ k ONO. Přičemž ONO je něco neosobního, s čím člověk nemá hlubší osobní vztah a lze to neomezeně využívat pro uspokojení jeho potřeb. A právě toto nesprávné (hříšné) vnímání stvoření jako neosobního ONO se musí proměnit. Přírodu nelze vnímat pouze jako materiální základnu surovin a zdrojů, ale jako partnera. Vztah člověka k přírodě (stvoření) se musí proměnit na JÁ – TY. V tomto proměněném vztahu bude člověk vnímat stvoření a ostatní živé bytosti jako partnery, kteří také mají své potřeby, a hlavně právo na existenci.

Tato změna pohledu a vztahu k přírodě může být dána do souvislosti se změnou / proměnou srdce, o které mluví Ježíš v evangeliích (metanoia). A stejně tak ji lze vnímat jako změnu smýšlení, metanoiu, proměnu životního stylu či osobních hodnot, o které mluví v podstatě všechny dokumenty církve a organizací, které jsem v předchozích kapitolách hodnotil. Toto ve své podstatě evangelijní volání po proměně (metanoi) člověka je podle mě hlavní výzvou a poselstvím, které by měl jakýkoliv církevní dokument k životnímu prostředí obsahovat. Z toho také vyplývá, že poselství by mělo být směřováno všem lidem. A to jak uvnitř, tak vně církve.

Je neoddiskutovatelné, že tato proměna bude těžká a náročná, neboť člověk často nedokáže mít správný a dobrý vztah ani k druhým lidem. Je však také evidentní, že bez této vnitřní proměny člověka k žádné změně dojít nemůže. Velkou úlohu v této cestě proměny bude dle mého soudu hrát vzdělávání.

6.2.2 Vzdělávání

Dokument by měl vznést apel na čtenáře, aby se o danou problematiku zajímali a dále se v ní vzdělávali, aby v diskuzích tříbili své názory, setkávali se a uvědomovali si, že existují i alternativní pohledy na dané téma a dokázali s tímto zjištěním pracovat. Tato výzva na neustálé vzdělávání se však nemusí být vztažena pouze na oblast ekologie. Neboť jakékoliv vzdělání či informace, které člověk získá, mu rozšiřují obzory. Ukazují mu, že svět je mnohem větší a věci v něm mnohem propojenější, než si doposud myslel.

Mluvím-li nyní o vzdělávání, tak nemám na mysli pouze předávání informací a faktů neboli klasické školní vzdělávání. Mám na mysli i jisté hodnotové a vztahové vzdělávání. V tomto způsobu vzdělávání, jak poznamenává i papež František, hraje velkou roli rodina. A já bych doplnil, že i řada společenství, kterých je člověk členem. Bez ohledu na to, jestli jde pouze o partu chlapů scházejících se pravidelně v hospodě u piva, skupinu věřících diskutujících na biblických hodinách či několik vysokoškolských studentů diskutujících odborné otázky, tak při těchto diskuzích a setkáních si účastníci také utváří (či upevňují) svůj pohled na svět a hodnotový systém.

Dokument by proto měl vyzývat i k této diskuzi. Ke snaze vést ji nejen uvnitř církve, ale otevřít se světu a otázku řešit a diskutovat napříč společnostmi. K tomuto otevření se světu by mohly napomoci různé přednášky pořádané církví či otevření sborů pro spolkovou činnost (viz. kapitola 6.1.1). Zde bych však považoval za vhodnější, aby dokument nebyl příliš konkrétní v uvádění toho, jak této otevřenosti dosáhnout, ale aby byla uvedena spíše jako výzva či apel. A to, jak s ní bude naloženo by mělo být ponecháno na vnitrocírkevní diskuzi a aktivitě každého sboru.

6.2.3 Ekospiritualita

Uvedl jsem, že dokument by měl apelovat na proměnu vztahu člověka ke stvoření. Zároveň by také měl volat po vzdělávání se, kdy jedním z argumentů bylo, že člověk, který má více znalostí a informací vnímá stvoření (svět) v širším hledisku a uvědomuje si jeho velikost a propojenost všeho živého i neživého.

Od tohoto uvědomění si velikosti stvoření je podle mě už jen krůček k tomu, abychom začali stvoření vnímat jako naše bratry. Jako bratry, kteří mají stejného stvořitele, Boha Otce. A spolu s námi chtějí svého nebeského Otce oslavovat a velebit. Každý tvor sice svým vlastním specifickým způsobem, ale ve své podstatě každý stejně.

A právě snaha naslouchat a poznávat tyto způsoby oslavování Boha ve stvoření může vést k většímu a hlubšímu duchovnímu životu členů církve. Neboť skrze stvoření a uvědomění si, že jsme jeho součástí, lze nahlédnout také něco z Boží velikosti, moudrosti a lásky.

Pro tuto spiritualitu lze najít řadu příkladů z historie křesťanství. Opět mi to nedá, abych nezmínil Františka z Assisi, který nazýval svými bratry nejen lidi, ale i ostatní živé tvory i neživé objekty (bratr Slunce). Známa je také historika o jeho kázání polnímu ptactvu.

Pro poukázání na tento druh spirituality v dokumentu by se mohly využít i vhodné citáty z Bible. Především v žalmech lze najít místa, která zcela charakterizují to, co se v této kapitole snažím říci. Jako příklad bych uvedl 7 až 12 verš žalmu 148: „*Ze země ať chválí Hospodina netvoří a všechny propastné tůně, oheň, krupobití, sníh i mlha, bouřný víchř, který plní jeho slovo, horstva a všechny pahorky, ovocné stromy a všechny cedry, zvěř a všechna dobytčata, plazi, okřídlené ptactvo, králové země a všechny národy, vladaři a všichni soudci země, jinoši i panny, starci i mladi.*“⁷⁷

Byť jsem přesvědčen, že jistá výzva ke spiritualitě postavené na vnímání stvoření jako našich bratří by v dokumentu měla být, tak to, jak by se měla realizovat, zda by se měly pořádat ekobohoslužby, venkovní bohoslužby, meditační setkání v přírodě či cokoliv jiného, do dokumentu nepatří. Tyto konkrétní věci, různé návrhy či již žitá dobrá praxe, by měly být uvedeny jinde.

6.2.4 Církevní tradice a žitá praxe

Řada výše hodnocených církevních dokumentů obsahovala jistou míru kritiky samotných církví a uznání chyb, kterých se dopustily. A to především chybným výkladem některých částí Bible, chybnou antropologií či malým důrazem na správný vztah člověka ke stvoření. Byť tato kritika je často oprávněná, tak nepovažuji za nutné, aby v dokumentu byla obsažena. (Pokud tam však bude v nějaké rozumné míře uvedena, tak s tím nebudu mít problém.)

Co si však myslím, že by bylo dobré, aby v dokumentu bylo obsaženo, je poukázání na skutečnost, že příklonem k zodpovědnému přístupu k životnímu prostředí vlastně nezavádíme nic nového. A pouze klademe důraz na některé aspekty, které v naší teologii byly vždy obsaženy (viz kapitola 6.2.1 a biblický personalismus). Stejně tak nepřicházíme s ničím, co by nebylo vlastní samotnému křesťanství a evangelijní zvěsti. Naopak její poselství vnímáme a chceme praktikovat ve větší hloubce.

Z toho lze vyvodit i to, že požadavky a výzvy, které dokument přinese – změna smýšlení, vzdělávání a otevření se společnosti, větší zapojení laiků (spolková činnost) či ekospiritualita – není nic, co by se v našich sborech již nedělo. Jde jen o prohloubení již existujících činností a nasměrování je správným směrem.

Vždyť je zcela běžné, že sbory pořádají přednášky, snaží se o duchovní život a proměnu svých členů, snaží se pořádat akce i pro širokou veřejnost atd. Dokument by tak měl působit ne jako něco radikálně nového, co obrací činnost církve o 180 stupňů, ale co pouze nepatrně pootáčí kormidlem a poukazuje na některé aspekty, které v církvi nebyly do té doby vnímány tak palčivě.

⁷⁷ Ž. 148,7-12

Opět bych však varoval předtím, aby byly zmíněny konkrétní akce či události, které se v jednotlivých sborech pořádají. Mělo by jít spíše o všeobecné konstatování a výzvu k prohloubení a správnému nasměrování stávajících aktivit.

6.3 Celkové shrnutí

Dle mého soudu by se CČSH, jakožto církev vzniklá z modernistického hnutí, měla (nejen) k otázce životního prostředí vyjadřovat. A vnímám tak jako jistou chybu, že žádný adekvátní dokument ještě nebyl církví vydán. Neboť žádný dříve vydaný církevní dokument, včetně ZSEO, dnes není použitelný. Osobně bych se nebránil, aby byl dokument o životním prostředí opět spojen s otázkou sociální. V takovém případě by však problematika životního prostředí musela být v dokumentu náležitě zdůrazněna.

Při tvorbě dokumentu vztahujícího se k životnímu prostředí má podle mě CČSH z čeho vycházet. Dobrý základ a předpoklad má ve své teologické tradici. Stejně tak existuje a je veřejně přístupná celá řada dokumentů jiných církví a organizací, které se již touto problematikou zabývají. U řady z nich lze hledat inspiraci.

Vždy by se však mělo jednat o specifický dokument CČSH, a ne pouze o nějaký neosobní text nebo kompilát cizích dokumentů a textů. Specifičnost CČSH by se dle mého názoru měla projevit skrze teologickou tradici biblického personalismu a dále skrze žitou praxi, která je historicky spojena s velkou otevřeností a zapojením laiků do činnosti církve a s ní spojenou a na ni (především za první republiky) navázanou velkou spolkovou činností.

Vzhledem k tomu, že půjde o církevní dokument, tak by měl bezesporu obsahovat jisté odkazy na Bibli či křesťanskou tradici. Stejně tak by jeho vyznění mělo být spíše o naději než o vzbuzování strachu z budoucnosti.

Dokument by měl jednoznačně obsahovat období evangelijní výzvy k proměně (metanoi) člověka a jeho vztahu ke stvoření. Z čehož vyplývá, že i kdyby byl dokument určen především dovnitř církve, tak by měl být adresován všem lidem. Sama církev by se pak ke snaze o tuto proměnu měla v dokumentu přihlásit.

Jaké ostatní výzvy, apely, zdůvodnění či navržená řešení bude dokument obsahovat, se bude z velké části odvíjet od jeho rozsahu. Přesto si myslím, že věci, které uvádím v kapitole 6.2 by zmíněny být měly. Nemusí jít o nějaké rozsáhlé odůvodňování, ale často by stačila jedna či dvě dobře naformulované věty, které upozorní na danou oblast.

Vzhledem k tomu, že jsem zastáncem spíše kratšího dokumentu a domnívám se, že dokument by měl být svým způsobem nadčasový, varoval bych před uváděním jakýchkoliv konkrétních příkladů, doporučení či dobrých vzorů z praxe. Neboť to, že se v nějakém sboru pořádají v současné době akce vztahující se k životnímu prostředí ještě neznamená, že se tam budou pořádat

i za pět let. Při uvedení konkrétních sborů, akcí či příkladů by tak mohlo docházet k poměrně rychlému faktickému zastarávání dokumentu.

Evidovat tuto dobrou žitou praxi ve sborech CČSH by však bylo bezpochyby dobré. Neměl by k tomu však sloužit všeobecný církevní dokument. Ruku v ruce s jeho vznikem by tak měl jít i vznik „něčeho jiného“. Co to bude, je z mého hlediska zcela jedno. Zda půjde o komisi, poradní odbor či pouhé sdílené webové stránky či jiný datový prostor. Každopádně by se někde měly tyto dobré příklady sdílet, aby mohly být inspirací pro ostatní sbory. Stejně tak by se tam mohly prezentovat i další podněty a náměty, jak omezit negativní stopu církve a jejích sborů na životní prostředí.

Neboť, jak jsem psal v kapitole 6.1, vydání dokumentu o životním prostředí by mělo být podpořeno a jít ruku v ruce se skutečnými činy a aktivitami církve. A to proto, aby dokument nebudil dojem pouhého planého mlácení slámy.

Závěr

Jak bylo poukázáno, tak problematika ochrany životního prostředí, pod kterou spadají i otázky spojené se změnou světového klimatu, s sebou nese i celou řadu dalších etických problémů. Ať již jde o otázky ekonomického růstu a spravedlivého rozdělení bohatství, otázky generační a sociální spravedlnosti či dělby nákladů spojených s dopady změn klimatu a jeho ochrany.

Byť se k této problematice vyjadřuje mnoho odborníků z různých oborů lidské činnosti, zdá se, že to mohou být právě křesťanské církve, které by mohly nabídnout dlouhodobé řešení ekologických problémů. Tímto řešením je změna způsobu myšlení (metanoia) lidí. Neboť pouze tím, že lidé, především (ale nejen) z vyspělých západních zemí, změní svůj způsob pohledu na stvoření a od toho se odvíjející konzumní způsob života, lze dosáhnout dlouhodobé změny. Lidé musí přírodu a stvoření přestat vnímat jako pouhý zdroj surovin. Stvoření se jim musí stát partnerem, bratrem, který má stejného Stvořitele.

Je patrné, že velká část křesťanských církví si tuto svoji možnou roli v proměně vztahu lidí ke stvoření uvědomuje. Svědčí o tom řada jejich dokumentů, ve kterých se právě po takovéto proměně volá. Setkáváme se s tím jak v dokumentech Světové rady církví, Římskokatolické církve, tak i Českobratrské církve evangelické.

Bohužel je nutno konstatovat, že Církev československá husitská v současné době nemá dokument či vyjádření, které by otázku ochrany životního prostředí náležitě reflektovalo. Toto zjištění je tím více překvapující, uvážíme-li, že CČSH vznikla z modernistických snah v Římskokatolické církvi. Tato modernistická tradice ji tak přímo vybízí k tomu, aby se vyjadřovala k aktuálním společenským problémům.

Otázkou však zůstává, jakou cestu by měla tato církev zvolit. Zda vytvořit rozsáhlý dokument, ve kterém se pokusí podchytit různé aspekty této problematiky či naopak zvolit (mnou preferovanou) podobu spíše kratšího a stručnějšího prohlášení.

Ať tak či tak, měla by v takovém prohlášení vyzvat k již zmiňované proměně lidských srdcí a z ní vyplývající proměně chování k přírodě. Pro zdůvodnění tohoto volání po proměně vztahů ke stvoření lze navíc velmi dobře využít biblický personalismus, který je další významnou teologickou tradicí CČSH.

Zároveň se domnívám, že by se církev v takovémto prohlášení měla sama přihlásit ke snaze o zodpovědnější vztah ke stvoření. A toto prohlášení by mělo být doplněno celou řadou konkrétních činů a akcí. Neboť právě skrze následné činy se pozná, že prohlášení bylo myšleno vážně a nejednalo se pouze o plané gesto.

Vzorů a inspirace pro tvorbu dokumentu vztahujícímu se ke stvoření a životnímu prostředí, stejně tak jako k případným doprovodným akcím a činnostem, může CČSH ve svém okolí nalézt bezpočet. Což dokládá i tato práce, která navíc mohla zhodnotit pouze některé dokumenty (a aktivity) několika málo vybraných církví.

Použitá literatura

Primární literatura:

- Laudato si' papeže Františka: encyklika o péči o společný domov*. Druhé, jazykově a odborně revidované vydání. Přeložil Milan GLASER. Praha: Paulínky, 2018. ISBN 978-80-7450-280-4.
- KLAUS, Václav. *Modrá planeta v ohrožení: (sborník nových textů o globálním oteplování)*. Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-277-9.
- KLAUS, Václav. *Modrá, nikoli zelená planeta: co je ohroženo: klima, nebo svoboda?* Praha: Dokořán, 2007. ISBN 978-80-7363-152-9.
- JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti: pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Oikúmené. Praha: Oikoymenth, 1997. ISBN 80-86005-06-2.
- MOLTMANN, Jürgen. *Bůh ve stvoření: ekologická nauka o stvoření. Velké postavy teologie 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-25-9.
- SLÁDEK, Karel. *Ekologická spiritualita a etika*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-696-9.
- ROHR, Richard. *Univerzální Kristus: jak může zapomenutá skutečnost změnit všechno, co vidíme, v co doufáme, v co věříme*. Vydání druhé. Přeložil Jana OGROCKÁ. Brno: Lukáš a syn, 2023. ISBN 978-80-7364-157-3.
- Základy víry Církve československé husitské se stručným komentářem: přijaté na 1. zasedání VI. sněmu dne 17. října 1971 jako oficiální nauková norma ve znění*, Praha: Církev československá husitská, 2014. Blahoslav (Církev československá husitská). ISBN 978-80-7000-106-6.
- BUTTA, Tomáš. *90 let Církve československé husitské: sborník*. Blahoslav (Církev československá husitská). Praha: Církev československá husitská ve spolupráci s Náboženskou obcí ČČSH v Praze 1, 2010. ISBN 978-80-7000-047-2.
- NEUNER, Peter. *Ekumenická teologie: hledání jednoty křesťanských církví*. Teologie (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-408-2.
- Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 15. vydání (6. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2021. ISBN 978-80-7545-104-0.

Sekundární literatura:

- SKÝBOVÁ, Marie. *Etika a příroda: proč brát morální ohledy na přírodu?* Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2011. ISBN 978-80-87378-80-9.
- GARVEY, James. *Etika klimatické změny: co je a co není správné ve světě, který se otepluje*. Přeložil Alžběta VARGOVÁ. Dnešní svět. Praha: Filosofía, 2018. ISBN 978-80-7007-554-8.
- FLANNERY, Tim F. *Měníme podnebí: minulost a budoucnost klimatických změn*. Praha: Dokořán, 2007. ISBN 978-80-7363-121-5.
- BUBER, Martin. *Já a Ty*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1093-1.

Elektronické zdroje:

- Český statistický úřad. Náboženská víra - Sčítání 2021. *Náboženská víra* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira>
- Univerzita Karlova. Ekoteologie a ekologická praxe v Církvi československé husitské. *Ekoteologie a ekologická praxe v Církvi československé husitské* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/116459>
- Církev československá husitská. ČČSH – Dokumenty. *Základy sociálně etické orientace ČČSH – A.Ebertová, 1981* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.cesh.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>
- Základy sociálně etické orientace Církve československé husitské: usnesení VI. sněmu ze dne 16. srpna 1981*. Dostupné na: Církev československá husitská. ČČSH – Dokumenty. *Základy sociálně*

etické orientace CČSH – A.Ebertová, 1981 [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.ccsch.cz/doku2.html#150-veroucne-dokumenty>.

World Council of Churches. Minute of Climate justice. *Minute of Climate justice*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/minute-on-climate-justice>.

World Council of Churches. The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community. *The Living Planet: Seeking a Just and Sustainable Global Community*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-10/ADOPTED-PIC01.2rev-The-Living-Planet-Seeking-a-Just-and-Sustainable-Global-Community.pdf>.

World Council of Churches. Statement on COP28's Responsibility for Climate Justice. *Statement on COP28's Responsibility for Climate Justice*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/statement-on-cop28s-responsibility-for-climate-justice>.

World Council of Churches. Unity Statement. *Unity Statement*. [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2022-09/A05rev1-Unity-Statement.pdf>

World Council of Churches. Achievements | World Council of Churches. *Achievements* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/about-the-wcc/achievements>

World Council of Churches. History | World Council of Churches. *History* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://www.oikoumene.org/about-the-wcc/history>

Českobratrská církev evangelická. Z čeho vycházíme? - e-církev. *Z čeho vycházíme?* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://e-cirkev.cz/kdo-jsme/z-ceho-vychazime/>

Českobratrská církev evangelická. Prohlášení prvního zasedání 35. synodu – e-církev. *Prohlášení prvního zasedání 35. synodu* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://e-cirkev.cz/aktuality/prohlaseni-prvniho-zasedani-35-synodu/>

Interní stránky Českobratrské církve evangelické. Investiční kodex ČCE – ustredicce.e-cirkev. *Investiční kodex ČCE* [Online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://ustredicce.e-cirkev.cz/investice-pf/investicni-vybor/investicni-kodex-cce/>

Česká křesťanská enviromentální síť. Body certifikace – ckes.cz. *Body certifikace* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://ckes.cz/body-certifikace.html>

Poradní odbor pro životní prostředí při synodní radě ČCE. Seznam přednášek – Poradní odbor pro ŽP pozp.evangelnet.cz. *Seznam přednášek* [online]. [cit. 2024-03-23]. Dostupné z: <https://pozp.evangelnet.cz/seznam-prednasek>

Seznam příloh:

Příloha 1. – Leták Kostel útočiště

Když šlo dle osidluje krajinu, dokázali se tomu živočišně chováti i rostliny často přizpůsobit. Některé druzhy toho dokonce využívají a lidských sádek a jejich okolí si nacházejí díky čí poruše. Lidská sídla se však rozpínají čím dál víc, nezastaví nebo nevyužívají krajinu vůbec. Příroda ve městech i na vesnicích se často mění v beton nebo sutiň a dčiznovany trávník. Tomu to trendu už se živočišně ani rostlině většinou přizpůsobit nedokáží. Pestrost bezho srovnání se tak znechťuje a my se těžko můžeme prohlásit za moudré správce.

Zkusme vytvořit alespoň kolem svých kostelů nebo domovů místo, kde se budou cítit dobře lidé i všechno ostatní srovnání. Společně dluo může také obohatit život spočívající v Trhba nám krajině, pestrost a plody přírody připomnou, že Bihl, když srovnal zemi, „viděl, že je to dobré“.

Zame vyklada zeleni: **rozmanitě druzhy bylin, které se rozmanitě druzhy stromov, které neze plody se semeny, Bihl viděl, že to je dobré... I srovnal Bihl velké množství a rozmanitě druzhy větších druhů dřev, které jimž se zadržují vody, srovnal i rozmanitě druzhy větších druhů okrasných květin.** Viděl, že je to dobré. (On 1.1.2.21)

Davci a sovy

Davci, sovy i netopýři, kteří trávili své přezimovací měsíce ve vlně přírody, se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Pro druhé praktice můžete vytvořit či koupit houby i hromadně, pokud máte dostatek místa. Pokud máte dostatek místa, můžete si hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.

Dobré plátko

Pro druhé praktice můžete vytvořit či koupit houby i hromadně, pokud máte dostatek místa. Pokud máte dostatek místa, můžete si hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.

Netopýři

Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Sumitka netopýřů v letárně. Foto: Dima Vetrov/ruvid

Věchy samotičky

Věchy samotičky, které trávily své přezimovací měsíce ve vlně přírody, se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Dobré pro věchy samotičky. Foto: @@/iskam/leric

Louka nebo trávník?

Udržet louku vyžaduje speciální znalosti, energie, péče a pravidelné vykládání. Pokud máte dostatek místa, můžete si hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Udržet louku vyžaduje speciální znalosti, energie, péče a pravidelné vykládání. Pokud máte dostatek místa, můžete si hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Foto: @@/Karin/Money

Pro další informace a kontakty, můžete si hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.

Pro další informace a kontakty, můžete si hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.

Které jsou potraviny a údržba

Pěstování druzhy bylin, které se rozmanitě druzhy stromov, které neze plody se semeny, Bihl viděl, že to je dobré... I srovnal Bihl velké množství a rozmanitě druzhy větších druhů dřev, které jimž se zadržují vody, srovnal i rozmanitě druzhy větších druhů okrasných květin.



Praktické rostliny

Praktické rostliny, které trávily své přezimovací měsíce ve vlně přírody, se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Praktické rostliny, které trávily své přezimovací měsíce ve vlně přírody, se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.



Foto: Dima Vetrov/ruvid

Kompost jako základ úrodnosti

Kompost jako základ úrodnosti, který trávily své přezimovací měsíce ve vlně přírody, se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem. Některé z nich se mohl i hromadně vydat k lidem.

